

Åseda och Älghults kyrkor

SVERIGES KYRKOR
SMÅLAND

ANITA LIEPE
MARIAN ULLÉN

Åseda och Älghults kyrkor

Åseda och Älghults kyrkor

UPPVIDINGE HÄRAD, SMÅLAND BAND VI:1

Av ANITA LIEPE och MARIAN ULLÉN

VOLYM 157 AV SVERIGES KYRKOR, KONSTHISTORISKT INVENTARIUM

GRUNDAT AV SIGURD CURMAN OCH JOHNNY ROOSVAL

PÅ UPPDRAG AV KUNGL. VITTERHETS HISTORIE OCH ANTIKVITETS AKADEMIEN

UTGIVET AV STEN KARLING, ARMIN TUULSE OCH PER-OLOF WESTLUND

Almqvist & Wiksell Stockholm 1974

UTGIVET MED ANSLAG FRÅN
STATENS HUMANISTISKA FORSKNINGSRÅD

FOTO SÖREN HALLGREN (där ej annat anges)

GRAFISK FORMGIVNING VIDAR FORSBERG

Beskrivningen av Åseda och Älgshults kyrkor är avslutad i augusti 1973.

Excerperingen i VLA har utförts av Karin Ingvarson.

Översättning av bildtexter och sammanfattning till engelska av Albert Read.

Bildmaterial, anteckningar och excerpter förvaras i ATA.

Omslagsbilden återger Älgshults kyrkas brudkrona (jfr fig 110). Foto 1971. Omslagets färgbild har bekostats av Älgshults församling, färgbilden fig 1 av Åseda församling.

På omstående sida: Uppvidinge härads sigill (trohetseder 1568 till hertig Johan och Carl, s 56. RA).

ALMQVIST & WIKSELL, UPPSALA 1974

ISBN 91-7192-155-9

Förord

Med föreliggande volym har ytterligare två av kyrkorna i Uppvidinge härad blivit beskrivna. De återstående fem kyrkorna kommer förhoppningsvis att kunna publiceras under de tre närmaste åren.

En preliminär inventering av Åseda och Älghults kyrkor genomfördes sommaren 1971 gemensamt av fil kand Anita Liepe, Växjö och antikvarien fil lic Marian Ullén vid Sveriges Kyrkor. Beskrivningen av Åseda kyrka fullbordades därefter av Anita Liepe medan beskrivningen av Älghults kyrka och det inom Älghult belägna kapellet i Fröseke utarbetades av Marian Ullén. Vid utarbetandet av beskrivningarna har som alltid olika specialister inom Raä, SHM och Nordiska museet medverkat som granskare, för klockor dessutom domkyrkosysselman Lars M Holmbäck, Visby, vilka vi alla varmt tacka. De latinska inskriptionerna har översatts av fil kand Svante Nyberg.

Församlingarnas prästerskap och kyrkovaktmästare har med stort intresse och välvilja följt och stött författarnas arbete och vi framför härmed vårt tack till dem alla. Värdefull hjälp har också lämnats av folkskollärare G Samuelson och kyrkvärden E Ederfors i Åseda samt kantor S Blomén i Älghult. Älghults hembygdsförening och Älghults kyrkoråd har genom ekonomiskt bistånd möjliggjort grävningsundersökningen av Älghults gamla kyrka. De båda församlingarna har också frikostigt bidragit med anslag till volymernas färgbilder.

Ett tack riktas också till landsantikvarien i Växjö och övrig personal vid Smålands Museum för välvilligt bistånd.

Stockholm i maj 1974

Sten Karling

Per-Olof Westlund

Armin Tuulse

Innehåll

ÅSEDA OCH ÄLGHULTS KYRKOR

Förord 7

ÅSEDA KYRKA av Anita Liepe

Inledning 9

Kyrkogården 11

Kyrkobyggnaden 15

Byggnadshistoria 22

Målningar 31

Inredning och inventarier 33

NOTER 60

KÄLLOR OCH LITTERATUR 62

FÖRKORTNINGAR 64

SUMMARY 64

ÄLGHULTS KYRKA av Marian Ullén

Inledning 67

ÄLGHULTS GAMLA KYRKA

Kyrkogården 69

Kyrkobyggnaden 73

Inredning och inventarier 80

ÄLGHULTS NYA KYRKA

Kyrkogården 84

Kyrkobyggnaden 84

Byggnadshistoria 90

Inredning och inventarier 94

FRÖSEKE KAPELL 116

NOTER 118

KÄLLOR OCH LITTERATUR 120

FÖRKORTNINGAR 121

SUMMARY 122

ÅSEDA KYRKA

Småland, Kronobergs län, Uppvidinge härad, Växjö stift,
Uppvidinge kontrakt, Åseda pastorat

Åseda kommun förenades vid årsskiftet 1970/71 med grannkommunerna Lenhovda, Älghult och Nottebäck (jämte Granhult, jfr SvK, Småland II: 4, s 275) till Uppvidinge storkommun i vilken de förutvarande köpingarna Åseda, belägen ca 5 mil nordost om Växjö, samt Lenhovda utgör centralorter. Bland de industrier som etablerats inom området dominerar företag med anknytning till glas och trä. Vid årsskiftet 1972/73 uppgick församlingens folkmängd till 3 394 personer.

Den gamla Åseda socken, som var en av de mest vidsträckta inom Växjö stift, gränsade i nordväst till Korsberga, i norr till Näshult och Lemnhult, samtliga tre socknar i Jönköpings län, i öster till Fagerhult i Kalmar län, i sydost till Älghult samt i sydväst och väster till Nottebäck. En stor del av området upptas av skogs- och mossmarker och trakten är även förhållandevis sjörik, om än inte i samma omfattning som tex grannsocknen Nottebäck. Samuel Rogberg ger 1770 följande beskrivning av socknen: »Jordarterne äro här af 4. slag; neml. Sandjord, god Swartmylla, Mo och på några ställen så kallad Dungjord, hwilken är blandad med mycken syra, och således sidst blir skickelig om wåhren til plögande och slående. Jorden är eljest mycket stenbunden och gifwer sällan 7:de kornet, men mäst derunder. Folk-mängden war år 1757. 1519. siälur, och år 1766. 1607. at den på de sidsta 9. åren med 88. personer blifwit förökt. En Å, Badeboda-å kallad, som wid gården af samma namn här i S.

begynnes, löper förbi Kyrkan i Ö. in uti Elghults S. der hon faller i Ura siö. Här finnas äfwen 6. små siöar, hwilka ej äro särdeles fiskrike; bland dessa tages malm utur Sand- Hultbro- och Marsiö-siöar til Säfsiöströms Järnbruk i Lenhofda S. Säteriet Sissehult som består af 2. hela heman utan torp eller Rå och Rörs heman, äges och bebos af Torne-refeldtska ätten. Någre Under-Officerare wid Calmare Infant. Reg. hafwe här sine boställen, såsom Fourier—Ösiöbohl, Munsterskrifware—Götaryd, och Fältwäbel. Mörtlek. Likaledes Corporals wid Smålands Cavallerie—Bo och Olofsmåla, samt Trumpetare boställe Stenstorp; Några få Ris-ekar finnes här och där i gjärden; men eljest skog til wedbrand och timmer på de mästa ställen i Socken, fast den, medelst swedjande är ganska mycket förstörd, och hotar med än större förlust, om intet tidig bot och bättre hushållning emellan kommer» (Rogberg, s 266–267).

Såvitt bekant har Åseda församling alltid varit självständig och har ej heller haft något annex.

Ortnamnet Åseda är nämnt första gången i de skriftliga källorna 1345: »dominus Thirchillus de asydum» (= herr Thirchillus från Åseda).¹ Ortnamnets uppkomst har Rosengren velat förklara som följer: »Namnet Åseda har sannolikt bildats af ås och ed och förklaras af kyrkobyns läge. Denna omgives såväl i norr som söder af åsliknande höjdstreckningar. I medeltidshandlingar skrifves namnet Aseda (1429), Aaseda (1451) och Oseda (1470).

Fig. 1. Detalj (mittpartiet) av Åseda kyrkas senmedeltida altarskåp. Jfr fig 32. Figurskulpturerna framställer helgonkungen Olov och aposteln Andreas. Foto 1973.

Detail (centre panel) of the late medieval triptych in Åseda Church. Cf figure 32. The figures represent the canonized King Olaf and the Apostle Andrew.

Fig. 2. Åseda kyrka från nordväst. Foto 1973.
Åseda Church from NW.

I senare tider har man ofta fått se det skrivvet Åshed» (Rosengren, s 40). Elof Hellquist, däremot, härleder namnet ur *sid*, *fsv* *siþer*, som bl a betyder långt nedhängande, låg, i vissa ortnamn med bibetydelse av fuktighet. Samma stam har det svenska och norska dialektordet *sidd* = *däld*, sank ort. Enligt Hellquists teori skulle alltså namnet Åseda (*fsv* *Asidh-*) kunna betyda ungefär fuktig, sank åsida (jfr Bäckседа, *fsv* *Beksip*).²

Traditionen hävdar att Åseda under medeltiden var en av de mera betydelsefulla orterna i denna del av landskapet. Rosengren skriver bl a: »Åseda kyrkoby är medelpunkten för vägarna inom socknen, och icke mindre än sex häradsvägar utgå härifrån» (s 48). Vidare: »Åseda kyrkoby har af ålder varit en medelpunkt för orten och kallades därför och förr 'staden', en benämning som man än någon gång kan få höra» (s 49). Under medeltiden,

i synnerhet senmedeltid, var medlemmar av ett flertal av Värends fräsläskter besuttna inom Åseda socken, bl a Karl Knutsson, Erengisle Peterson av Bondesläkten, Håkan Karlsson av Bergkvarasläkten, Knut Grundis, Anund Stensson av Ängasläkten samt Arvid Trolle. 1538 uppgick frälsejordens andel i Åseda till 61 % av den totala landarealen 254 km². Inom socknen fanns då sammanlagt 120 gårdar. Två medeltida sätesgårdar är kända, nämligen Sjögle som är nämnd första gången 1402 och Yggersryd, omtalad som sätesgård redan 1304. Dessa ägoförhållanden återspeglas sannolikt i den senmedeltida kyrkans anmärkningsvärt stora dimensioner och dess förnämliga skulpturutsmyckning av 1400-talsursprung. P G Vejde redovisar 1929 följande herrgårdar i Åseda socken: Berg, Brinkelid, Gölghult, Sandsjöryd och Sissehult. Dessa gårdar beboddes av släkter, bl a Crafoord, Lagercrantz och den skotska ätten Monepenny, av vilka vissa medlemmar kommer att nämnas nedan i

samband med kyrkans byggnadshistoria och inventarier.³

År 1887 hittades vid torpet Lyckanshöjd under Badeboda, Åseda socken, en silverskatt som daterats till 1300-talet.⁴ I fyndet ingick bl a en krona av förgyllt silver. Huvudprydnader av denna typ anses ha börjat bäras av damer ur den förnämre adeln under nämnda århundrade. Om välstånd i socknen även i början av 1800-talet vittnar följande citat ur »Beskrifning öfver Åsheda socken», utgiven 1812 av Christofer I Heurlin, sedermera biskop i Växjö (se not 62) samt Peter W Lyth: »Hos allmänheten finner man snygghet, arbetsamhet, höflighet och tjenstaktighet, men tillika en utmärkt yppighet uti klädedrägt och lefnadssätt, isynnerhet vid deras omåtteliga gästebud, som ofta förekomma och vara flere dagar. Ur nyttjas nästan af alla karlar, och sidenkläder af qvinkönet.» — Ett mindre antal fornlämningar visar att bebyggelse förekommit under förhistorisk tid.⁵

Kyrkogården

Åseda kyrka med omgivande kyrkogård ligger centralt inom förutvarande Åseda köping, ännu tidigare Åseda kyrkby. Kyrkogården gränsar i väster mot Centralplan, en stor öppen plats med torgkaraktär och tidigare betecknad som kyrkbacke, i norr mot Östra Kyrkogatan, i öster mot Badebodaån samt i söder mot samma vattendrags sluttande strand, där en mindre park är anlagd. Kyrkogården, vars nuvarande utsträckning framgår av situationplanen, fig 3, har utökats i flera etapper. Den västra, i det närmaste kvadratiska delen, som numera kallas gamla kyrkogården, är på alla fyra sidorna omgiven av gråstenskallmurar, längst i väster av marksten och med grässlant på insidan, i övrigt av huggen sten och med karaktär av terrassmurar. Den östra, rektangulära, senast tillagda kyrkogårdsdelen, som är belägen på en lägre nivå än kyrkogården i övrigt, begränsas i norr och öster av häck- och trädplanteringar samt i söder av en terrassmur.

Huvudingången är placerad rakt väster om kyrkan. Den stängs av dubbla grindar av konstfullt

järnsmide vari inflätats texten »ÅSHEDA 1859». Grindarna hänger mellan kraftiga, cylindriska portstolpar som är murade av sten, putsade och vitkalkade, avtäckta med kopparplåt och krönta av urnliknande, vitmålade träornament i friskulptur (fig 2). Ännu en ingång av samma utformning finns i väster, nära kyrkogårdens nordvästra hörn. Vidare finns en i norr, en i öster samt en i söder. Samtliga grindar bär årtal, i nämnd ordning 1870, 1949, 1949, 1949. Slutligen finns ännu en sydingång, stängd av en enkel järngrind.

Kyrkogårdens ursprungliga utsträckning torde ha varit jämförelsevis ringa och omfattade sannolikt endast området närmast omkring kyrkan. En fullständig omläggning av dåvarande ringmur omtalas 1805 (st prot). 1848 beslutades att kyrkogården skulle utvidgas »omkring 20 alnar» (st prot). Väderstrecket uppges inte men utvidgningen bör ha omfattat ett område i väster. Årtalet 1849 är nämligen inhugget i en av murstenarna ungefär mitt emellan de båda nuvarande västingångarna och dessutom bestämde man detta år att lämna en öppning till den

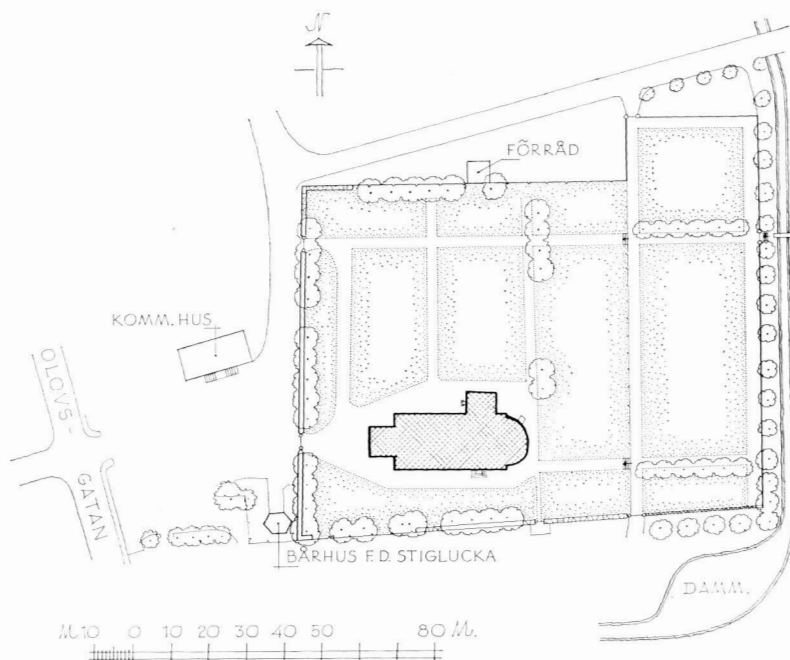

Fig 3. Situationsplan, 1:2000. Uppm J Söderberg 1966.

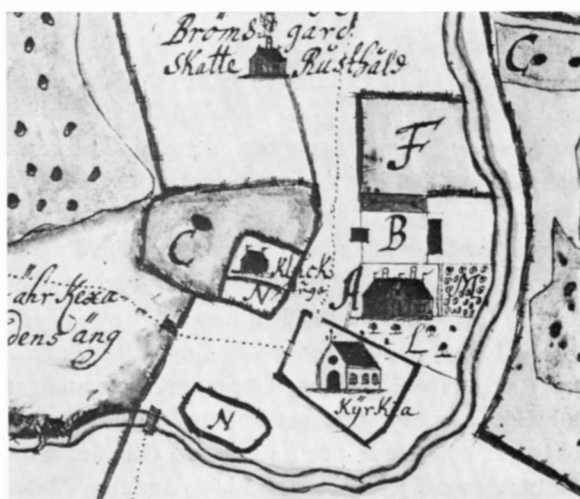
General plan.

nya kyrkogårdsdelen för att eventuellt sätta in »en port» vid senare tillfälle (st prot), vilket torde ha blivit verkställt 1859 (jfr ovan). 1868–70 gjordes en avsevärd tillökning i norr (vis prot 1874), vilken markeras av året 1869 på en sten i nuvarande murens nordvästligaste del. 1924 ökades utsträckningen ytterligare, denna gång i öster (ämbets-

berättelse 1927). Den senaste tillökningen, invigd 1950, utgörs av den rektangulära, nu s k nya kyrkogården, belägen längst i öster. Denna utvidgning föregicks av omfattande planeringsarbeten varvid bl a Badebodaåns lopp flyttades längre åt öster. Planeringsförslaget hade utförts av arkitekten E Wilén, firma Kyrkogårdstjänst, Örebro.

Fig 4. Detalj av karta över Åseda socken 1696 av Assar Rohman. LMS.

Detail from map of the parish of Åseda 1696 by Assar Rohman.

Stigluckor

Kyrkogården har tidigare haft två stigluckor, en i norr där huvudingången till 1800-talets början var belägen och en i väster (räk 1693), möjligen också en tredje i söder. »Södre luckan» är dock omnämnd endast vid ett tillfälle (räk 1733) och eventuellt kan »Södre» vara en felskrivning. 1711 beslutades att två nya luckor skulle uppföras då de båda gamla var »aldeles förrutne» (räk). En av dessa stigluckor från 1700-talets början är ännu bevarad och flyttades 1806 från norra ingången till nuvarande placering omedelbart utanför kyrkogårdens sydvästra hörn (räk 1805–06). Luckan (fig 6) är sexkantig och uppförd av liggande timmer. Såväl ytterväggarna som den höga spetsiga huven är klädda med spån, rödfärgade på väggarna och svarttjärad på huven, som därtill är krönt av en takprydnad i järnsmide. Den ena av luckans öppningar stängs nu av en delad, tjärad furudörr, den andra öppningen är

igensatt. Stigluckan restaurerades 1930 av arkitekt Paul Boberg, Växjö, och 1955 av arkitekt E Erlands-son, Växjö. Den används nu som bårhus.

Den västra stigluckan hade samma utformning (räk 1711), men torde ha varit mindre eftersom den konsekvent benämns lilla luckan (t ex räk 1729). Den revs och försåldes på auktion 1805. Efter luckornas flyttning respektive rivning förlades kyrkogårdens huvudingång till västra sidan och försågs med trägrindar efter ritning från ÖIA (st prot). Huvudingången har sedan i samband med kyrkogårdens utvidgning flyttats ytterligare åt väster (jfr ovan).

I början av 1900-talet fanns fortfarande även en trätrappa över kyrkogårdsmuren norr om huvudingången (fig 21). Denna väg in till kyrkogården användes bl a vid begravingar av s k självspil-lingar.⁶ Enligt lag 1864 fick de som begått självmord begravas i stillhet på kyrkogården. Tidigare hade de varit helt utestängda från den vigda begravningsplatsen. 1894 borttogs alla särregler.

Klockstapel

Kyrkogården har tidigare haft en klockstapel, be-lägen sydöst om kyrkan. En angränsande utbukt-ning av Badebodaån har tidigare gått under nam-net »Klockhöljen».⁷

Reparationer av stapeln omtalas i slutet av 1600-talet (räk 1691, 1694, 1695), vilket tyder på att den då inte var nybyggd. 1695 års reparationer om-fattade »4 st nya hufwer uppe på loftet efter dhe gamble aldeles förrottne woro Item spänt med Ny Spån hwad oferdigt fans på be:te loft». 1711 ut-fördes nya underhållsarbeten, »nye Söller i Foten, nye Steder under Korsluckorna, af nyo Spänt tornet med heela Stapelen, samt beklädt Spjirorna, up-satt nya flychter, Kläckeskoerne lagat och alt wähl reparerat ... nya Flychter ... 4 på kläckestapelen» (räk). 1716 skadades stapeln allvarligt av ett blixtnedslag. Bl a »afkläddes öfwersta Spiran alt under till taket, både till Spån och Bräder ... dock, gudilof, kläckorne och kläckehuset oskadde» (räk). Följaktligen krävdes omfattande reparationer. För-bättringar av klockstapeln nämns f ö ofta i räken-skaperna under hela 1700-talet. 1748 förefaller den ha blivit i det närmaste helt ombyggd (räk) under ledning av byggmästaren Pet. r Tillström från

Växjö.⁸ Den rödfärgades 1758 (räk). Stapeln revs 1797 då man uppförde nuvarande kyrktorn och därmed beredde ny plats för klockorna.

Av de fragmentariska beskrivningar som lämnas av kyrkans arkivalier framgår att klockstapeln tyd-ligen var av s k klockbockstyp. Troligen företedde den likheter med den bevarade stapeln från tidigt 1700-tal i Granhult, vars huv utgörs av två korsade sadeltak med hög mittspira.⁹ Även klockstapeln i Älghult var ursprungligen av samma typ (jfr nedan).

Benhus

Ett benhus uppfördes 1688 (räk). Byggnaden var av trä och utvändigt spånad. 1758 omtalas dess rödfärgning (räk). Den tycks ha varit belägen i an-slutning till kyrkans västra del. St prot 1792 med-delar nämligen följande: »benhuset blir det första som wid Tornbyggnaden kommer at rubbas». Ben-huset revs 1794 eller 1795 (räk).

Kornhus, övriga byggnader på kyrkogården

Ett kornhus är omnämnt flera gånger i 1700-talets räkenskaper. Det rödfärgades 1758 och 1794–95 täcktes yttertakets med näver. Kornhuset revs och såldes på auktion 1805 (st prot). På samma sätt förfor man med »Kalkboden», som tillfälligt upp-förts i samband med kyrkans stora ombyggnad 1797–1803.

En timrad redskapsbod uppfördes 1966 av gam-malt virke i en för ändamålet upptagen öppning i norra kyrkogårdsmuren.

Timsten

St prot 1806: »Söder om stora vägen ifrån timme-stolpen till kyrkoporten.» Detta är enda omnäm-nandet.

Kyrkstall, sockenstuga

Inga kyrkstallar är bevarade. Flera längor fanns kvar omkring 1945 (fig 5), men har sedan rivits.¹⁰

Beträffande församlingens sockenstuga meddelar vis prot 1874: »å vestra sidan om förbilöpande vägen befinnes icke längesedan uppförd socken-stuga». 1889 var den i dåligt skick och man över-vägde att riva den men beslutade sedan om repara-tion (kr prot). 1930 uppfördes på norra sidan av Centralplan ett kombinerat kommunal- och skol-

Fig 5. Kyrkstallar utanför Åseda kyrkogård, nu rivna. Tv ses det 1930 uppförda kommunalhuset. Foto J E Anderbjörk 1945. SM.

Church stables outside Åseda churchyard, now demolished. To the left is the Town Hall, built in 1930.

Fig 6. Kyrkogårdens norra stiglucka, uppförd 1711. Sedan 1806 placerad utanför kyrkogårdens sydvästra hörn. Foto 1971.

The N lichgate of the churchyard, erected in 1711. In 1806 placed outside the SW corner of the churchyard.

hus, nu uteslutande kommunalhus, som fick överta sockenstugans funktioner.

Prästgård, församlingshem

Nuvarande prästgård, uppförd 1909, är belägen ca 200 m väster om kyrkan. Tidigare fanns på samma plats en prästgård som var byggd på 1780-talet. En ännu äldre prästgård, som ödelades av brand 1783, var belägen norr om kyrkan, inom det nuvarande kyrkogårdsområdet (fig 4).¹¹

En tiondelada är bevarad på den nuvarande prästgårdens tomtområde.

Ett församlingshem, invigt 1958, är beläget ca 150 m väster om kyrkan.

Gravminnen

Endast ett fåtal äldre gravminnen har bevarats. De tre äldsta är följande, nu sekundärt placerade vid sakristians västmur: 1. Rest gravsten, huggen i kalksten, krönt av en kartusch med ett änglahuvud i relief (fig 7). Stenen har följande inskription i majuskler: »Här hwi / la P.O.S. i / Torp D.A. / 1688 K.I.D. / D.A. 1687.» Under texten ett timglas i relief. Höjd 94,5 cm. — 2. Samma material och utformning som föregående (fig 7). Inskriptionen i majuskler lyder: »Her ligger / begrafwen / Per i Miösh- / vlt A° 1692 / S HD.» Höjd 95,5 cm. — 3. Samma material och typ som föregående, övre delen skadad, nedre delen lagad med cement. Följande inskription i majuskler kan urskiljas: »(Här hvilar) salig / hos Gud Heideridaren / Olof Stödborgh / från Sjöckulla / född den / 5 November 1703 / död den 27 Julii 1758 / Texten fins ...» Återstoden kan inte längre läsas. Nuvarande höjd 108 cm.

Två gjutna järnkors av 1800-talsursprung är sekundärt placerade vid norra långhusmuren, nära hörnet mot sakristian. Ytterligare ett antal järnkors från 1800-talet står numera utanför den norra kyrkogårdsmuren.

Beträffande s k likträ (jfr nedan, Älgult) meddelar Rosengren följande: »En från gammalt gängse sed, att vid begrafningar en s k 'stolpabärare' i spetsen för liktåget skall bära grafvården öfver den aflidne, fortfar delvis ännu, och är kyrkogården till följd däraf upptagen af en myckenhet trästolpar, hvilket ej är ägnadt att förhöja grafplatsens utseende. På senare tider hafva dock åtskilliga pryd-

Fig 7. Gravminnen av kalksten från 1688 respektive 1692. Foto 1973.

Limestone funeral memorials dating from 1688 and 1692 respectively.

liga minnesvårdar af sten blifvit resta» (Rosengren, s 51). Inga av dessa likträn (fig 8 och fig 20) är nu bevarade i Åseda.

Pestkyrkogård, skogskyrkogård

1831 utsågs »Till begravningsplats för de i farsoten aflidande ... plan på Mörteleks ägor, hwilken kommer at högtideligen förut invigas innan någon där jord-fästes» (st prot). Begravningsplatsen har sannolikt aldrig tagits i bruk.

Kyrkobyggnaden

Åseda kyrka (fig 2, 9–10) består av ett rektangulärt långhus med ett halvrunt korutsprång i öster, en sakristia i nordost och ett fyrkantigt torn i väster. Sakristian som är av romansk typ är med största sannolikhet den äldsta byggnadsdelen. Långhuset torde till övervägande delen vara av senmedeltida ursprung, medan tornet och östpartiet tillkom i samband med en omfattande ombyggnad 1797–1803 (se nedan, Byggnadshistoria).

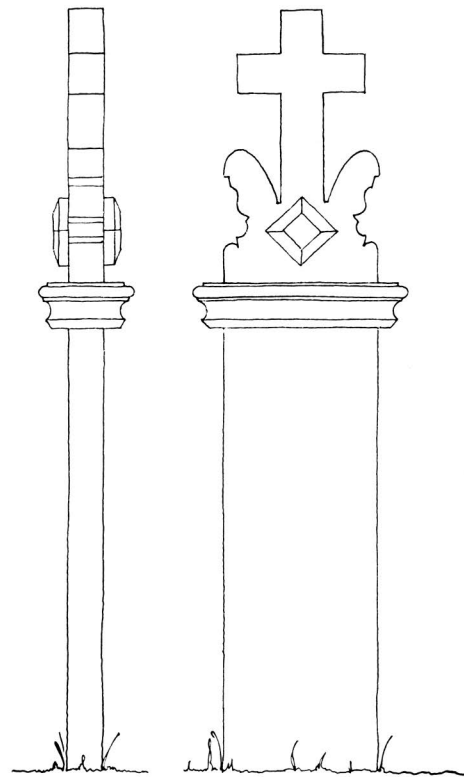

Fig 8. Uppmätning av gravminne av trä, nu ej bevarat. Höjd 135 cm. Jfr fig 20 samt fig 63–65. E Dahl 1922.

Scale drawing of a now lost wooden grave memorial. Cf figures 20 and 63–65.

En ny begravningsplats, en s k skogskyrkogård, projekteras nu (1973) nordost om Åseda samhälle. Området heter Nytorpet och ligger vid Gassjön.

Material och teknik

Kyrkans murar är uppförda av vald och kliven marksten med skolning av mindre sten och flis (fig 11). Då samtliga yttermurar utom tornets frilades i samband med byggnadens utvändiga omputsning år 1971 framgick att det yngre murverket i östpartiet är utfört med avsevärt mindre omsorg än murverket i övriga delar av långhuset och i sakristian. Det yngre murbruket är dessutom mör-

Fig 9. Kyrkan från norr. Foto 1973.
The church from N.

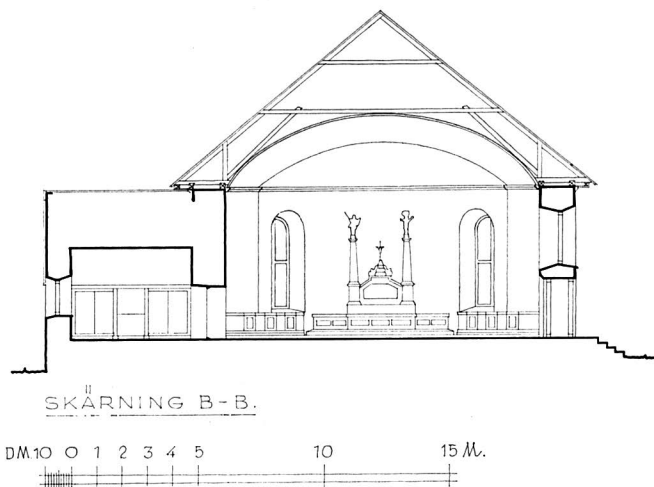
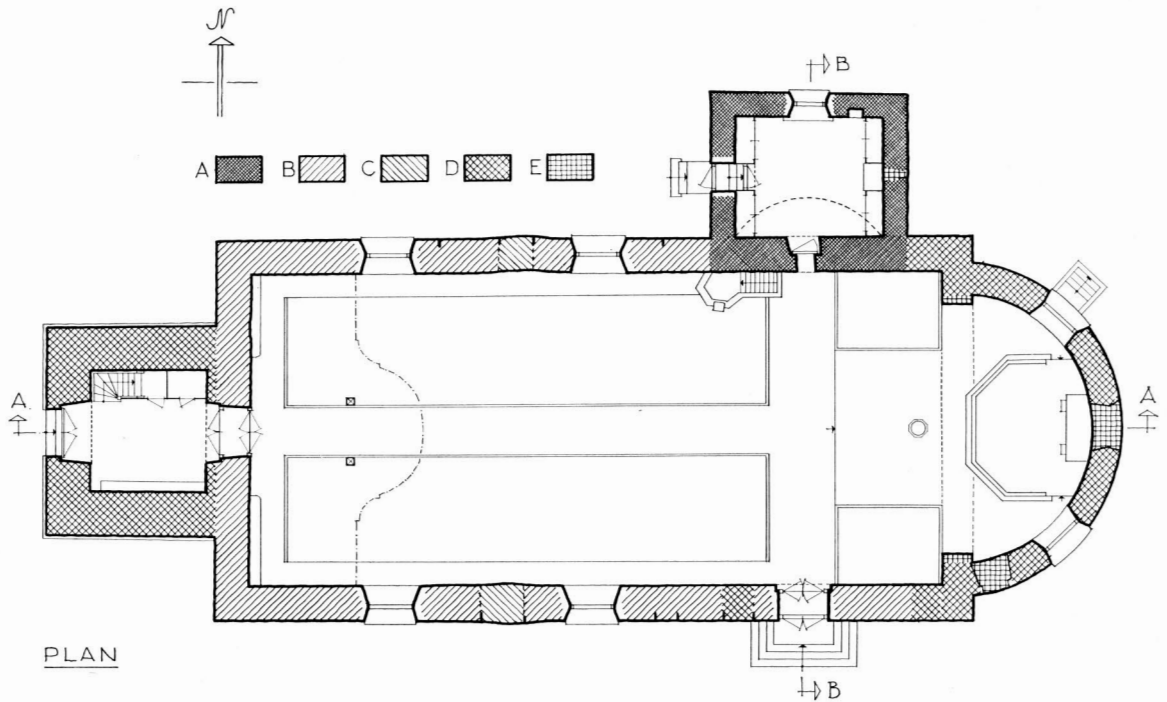
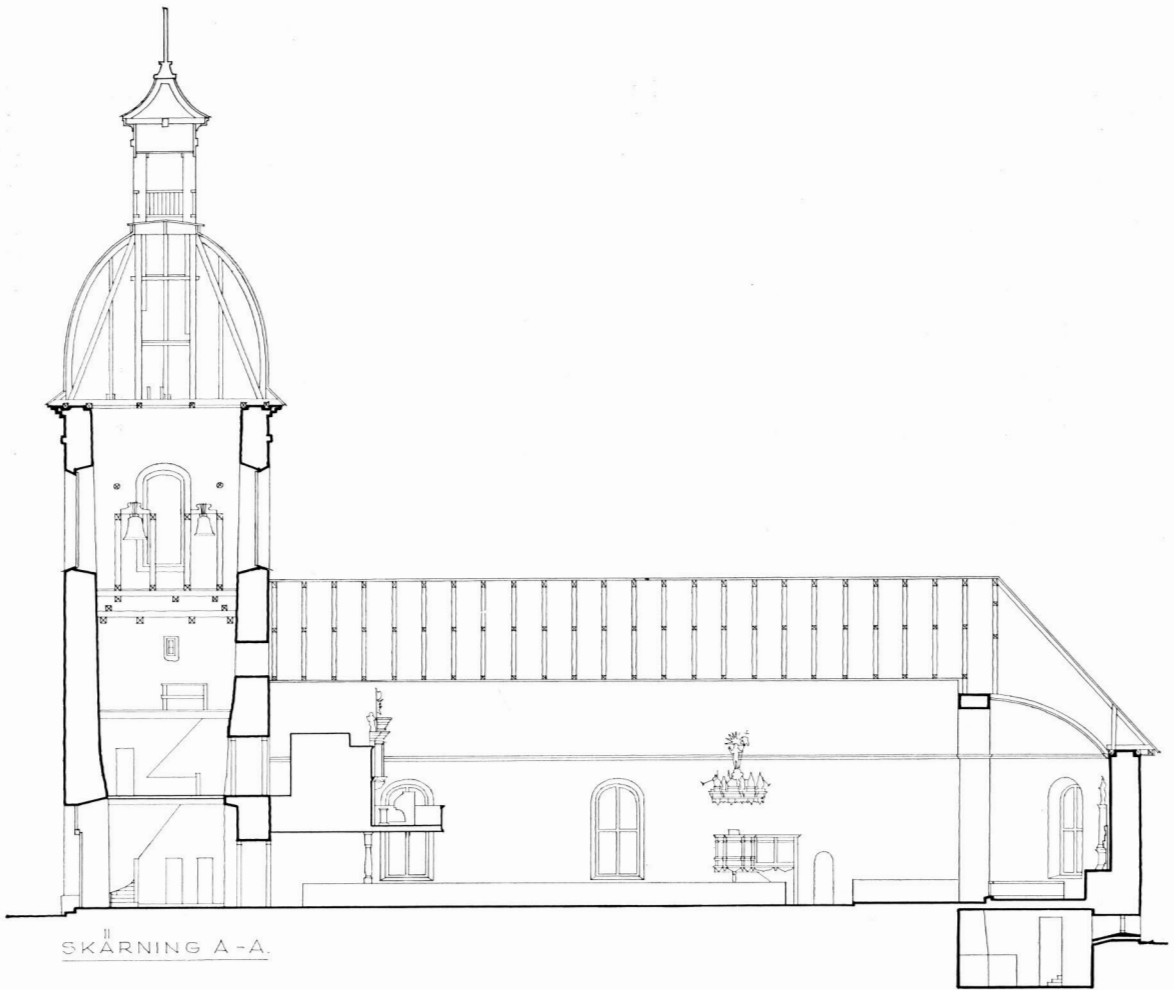

Fig 10a-c. Tvärsäktion, längdsektion mot norr samt plan, 1:300. Uppm J Söderberg 1966.

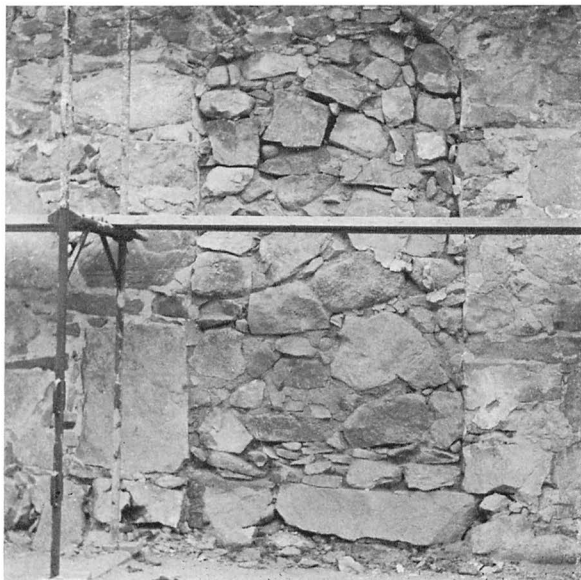
a-c. Cross section, longitudinal section looking N and plan.

kare till färgen och lösare i konsistensen än det äldre. Likartat sämre beskaffat murverk kunde fö också iakttagas i lagningar och igensättningar på samtliga frilagda byggnadsdelar. Tornet har en ca 1 m hög oputsad sockel. Kyrkobyggnaden i övrigt saknar egentlig sockel men har sedan den senaste omputsningen en sockelmarkering i och med att de största murstenarna närmast markytan lämnats oputsade. En profilerad taklist av trä utgör övre avslutning på samtliga murar. Kyrkan är utvändigt putsad och vitkalkad. Dörr- och fönsteromfattningar är slätputsade. Yttermurarna har tidigare varit prydda med dekorer i rött. Vid omputsningen 1971 frilades på norra långhusmuren, omedelbart under takfoten, ett dekorfragment bestående av en akantusranka och en bård av tulpanliknande blommor (fig 30). Denna utsmyckning, som tillkom i slutet av 1680-talet, har motsvarigheter på ett flertal småländska kyrkor (se nedan, Byggnadshistoria). Troligen har det också runt de dåtida fönsteröppningarna funnits en liknande rankdekor.

Fig 11. Den ursprungliga, nu igensatta sydportalen med omgivande murverk, frilagd i samband med kyrkans omputsning 1971. Foto G Samuelson 1971.

The original, now blocked-up S portal with surrounding masonry, revealed in conjunction with the re-plastering of the church in 1971.

Taktäckningen utgörs sedan 1957 av kopparplåt. Samtliga takstolar nygjordes i samband med ombyggnaden 1797–1803. Tornet täcks av en hög, kupolformad huv som uppbär en fyrsidig lanternin av kopparklätt trä med en pyramidformad huv, krönt av ett kors av förgylld kopparplåt på trästomme. Tornhuvu är också försedd med ett tornur med urtavlor åt samtliga fyra väderstreck.

Fönster och ingångar

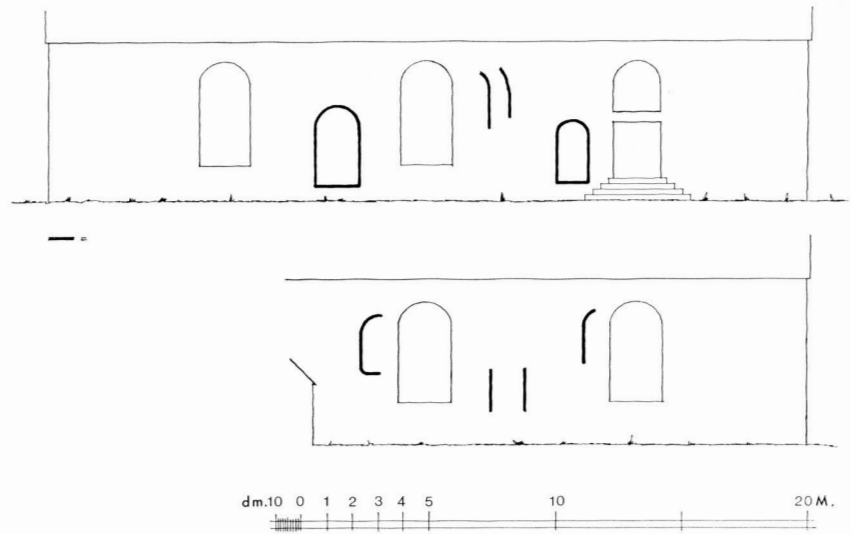
Med undantag för ett halvfönster ovanför syd-ingången (jfr nedan) är kyrkorummets samtliga fönster, fyra i långhuset och två i koret, höga och rundbågiga. Fönsterinfattningarna utgörs av gråmålade träkarvar. Rutorna är blyspröjsade och sammansatta av små rektangulära, omväxlande svagt blå, rosa och gula antikglas, klara i långhuset och halvopaka i korutsprånget. Solbänkar av granit. Fönsteröppningarnas nuvarande utformning härrör från ombyggnaden 1797–1803. Korutsprånget hade ursprungligen rakt i öster ännu en fönsteröppning av samma storlek och form. Den sattes igen i samband med kyrkans senaste stora restaurering 1936–37.

Då kyrkobyggnadens yttermurar renknackades 1971 frilades flera äldre, nu igensatta fönsteröppningar. På norra långhusmuren iaktogs tydliga spår av vardera ett mindre, rundbågigt fönster öster om vart och ett av de nuvarande. Likaså återfanns på den södra långhusmuren, öster om det nuvarande östfönstret, två äldre rundbågiga fönsteröppningar av vilka den östligaste kan vara ursprunglig (fig 12). I övrigt är nämnda igensatta öppningars eventuella ursprunglighet svår att bestämma. Som framgår av kapitlet Byggnadshistoria nedan har förändringar och nyupptagningar av fönsteröppningar ägt rum ett flertal gånger under nyare tid.

Huvudingången är belägen på tornets västra sida (fig 2, 10 c). Den har rundbågsform och stängs av en delad trädörr med utvändigt facetterad ekklädsel. Portalens övre del upptas av ett halvrunt fönster. Ovanför portalen har placerats en inskriftstavla av ölandskalksten, krönt av ett solfjädersformat putsornament och med inskriptionen: »Ad Templum / Hoc antiquum / Olai Sancti / Turris Haec / Extracta est / 1797» (= Vid denna S Olovs

Fig 12. Uppmätning av kyrkans södra och norra fasader med äldre, nu igensatta portaler och fönsteröppningar, 1:300. Uppm A Liepe 1971.

Scale drawing of the S and N fronts of the church with older, now blocked-up portals and windows.

gamla kyrka uppfördes detta torn 1797). Ännu en ingång finns i den östra delen av långhusets syd- mur. Öppningen som är rektangulär har invändigt en profilerad rak överliggare och stängs av dubbla, delade trädörrar med vindfång emellan. Ytterdörren är utvändigt klädd på samma sätt som huvud- ingångens port. Sydportalen är sekundär och togs upp i samband med restaureringen 1936–37.

Vid yttermurarnas renknackning 1971 (jfr ovan) konstaterades att långhuset ursprungligen haft två portaler, en i norr och en i söder, belägna mitt för varandra mellan de nuvarande fönstren i respektive murar. Sydportalens rundbågiga omfattning (fig 11–12) är i sin helhet bevarad, medan nordportalens övre del är helt förstörd. Sannolikt har båda öpp- ningarna haft samma utformning. Vidare återfanns i södra långhusmuren, något väster om nuvarande sydingång, ännu en igensatt rundbågig portal, mindre än de båda nyss nämnda och sekundär (fig 12, se nedan, Byggnadshistoria). De igensatta sydportalerna är sedan 1971 markerade med en tunn rits i exteriörens puts.

Torn

Tornets inre uppdelas av bjälklag i fyra våningar. Bottenvåningen fungerar som vapenhus. Dess golv är belagt med kvadratiska kalkstensplattor, inner- väggarna är vitputsade och det plana innertaket av trä är brunmålat. Enda ljusinsläpp är det ovan

nämnda halvfönstret i portalens övre del. Den rektangulära ingången till långhuset stängs av dubbla, delade trädörrar med vindfång emellan. Dörren närmast vapenhuset har en nyckelskylt med inskriptionen »ISS 1797». En trappa med sluten barriär utmed norra innerväggen leder till första våningen, som utgör förrum till orgelläktaren samt förrådsutrymme. Rummet upplyses av en rektangu- lär fönsteröppning i söder. Andra våningen har funktionen av tornkammare och förrådsutrymme. En rektangulär öppning i öster leder till långhus- vinden. En liten rektangulär fönsteröppning finns i norr. I tornets tredje och översta våning hänger klockorna. I varje väderstreck finns en stickbågig ljudlucka som kan stängas av en delad, tjärad trä- lucka. Beträffande huv, tornur osv, se ovan.

Interiör

Kyrkorummets interiör (fig 13–14) präglas i huvud- sak av de restaureringar som kyrkan genomgått under innevarande sekel (se nedan, Byggnadshisto- ria). Innerväggarna är putsade och avfärgade i gulbrunt och har övre avslutning bestående av en smal profilerad list, målad i grått. Långhusets innertak utgörs av ett vitmålat trätunnvalv medan koravdelningen, som avskiljs från långhuset av två kraftiga murade pilastrar och en arkivolt i trä, täcks av ett hjälmvalv, likaledes vitmålat. Hela kyrkorummet har trägolv. Korets golvnivå ligger

Fig 13. Interiör mot öster. Foto 1971.

Interior looking E.

Fig 14. Interiör mot väster. Foto 1971.

Interior looking W.

ett trappsteg högre än rummets i övrigt. Altaret är placerat mot den östra korväggen, en orgelläktare finns i väster och bänkinredningen är sluten. Kyrkan är försedd med varmvattenuppvärmning via oljeeldning. Pannrummet är beläget under koret och har ingång i nordost. Radiatorerna är inbyggda i fönstersmygarna.

Sakristia

Från långhuset till sakristian leder en smal, rundbågig öppning (fig 15). Ungefär halvvägs in i muren vidgas öppningen och från sakristian är dörrsmygen rektangulär. Öppningen stängs av en dörr, som sannolikt är av medeltida ursprung. Den har stickbågig form och består av sammanfogade järnlameller. Övre delen är reparerad med uthamrade sågblad och nederdelen är åt sakristian förstärkt med en sekundärt använd trädörr. Sakristidörren har ett kraftigt stocklås med järnband och sågtandade ornament vid klinkan och den öppnas från långhuset av en vriden ring.

Sakristian är antagligen av romanskt ursprung och bör följaktligen ha tillhört en äldre kyrkobyggnad än den nuvarande. Innertaket utgörs av ett vitputsat tunnvalv av natursten. I putsen framträder ännu avtryck av de skålbräder som använts vid valvets byggande. Innerväggarna är likaså vitputsade, trägolvet är täckt av en grå, heltäckande matta. I södra murens östra del finns ca 22 cm över nuvarande golvnivå en invändigt brädfodrad nisch som stängs av en trälucka med järnbeslag, lås och nyckelskylt av 1700-talstyp (jfr nedan). Öppningen är närmast kvadratisk med ca $\frac{1}{2}$ meters sida, djupet är ca 35 cm (fig 16). Anordningen, som torde vara ursprunglig, har sannolikt varit avsedd som sakramentseskåp eller förvaringsskåp för kyrkans dyrbarheter. Väst- och östväggarna upptas av fast, gråmålad skåpinredning samt, i öster, ett bönaltare. Sakristian upplyses av ett stickbågigt fönster i den norra muren. Blyspröjsad ruta som i långhuset, halvopakt glas. Fönstret härrör i nuvarande utformning från restaureringen 1936–37. På samma plats fanns tidigare en sekundär ingång. Till 1930-talets förändringar hörde också uppbyggnaden av en ny sakristiingång i väster. Den är rektangulär och stängs av två enkla trädörrar med vindfång och två trappsteg emellan. Ytterdörren har samma

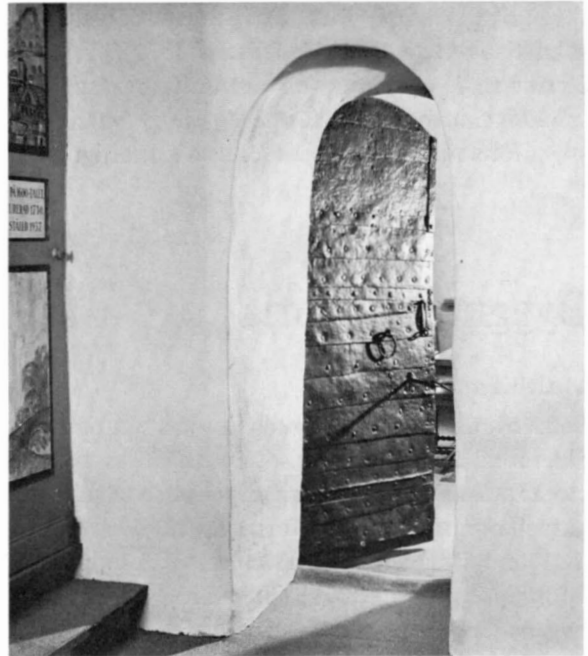
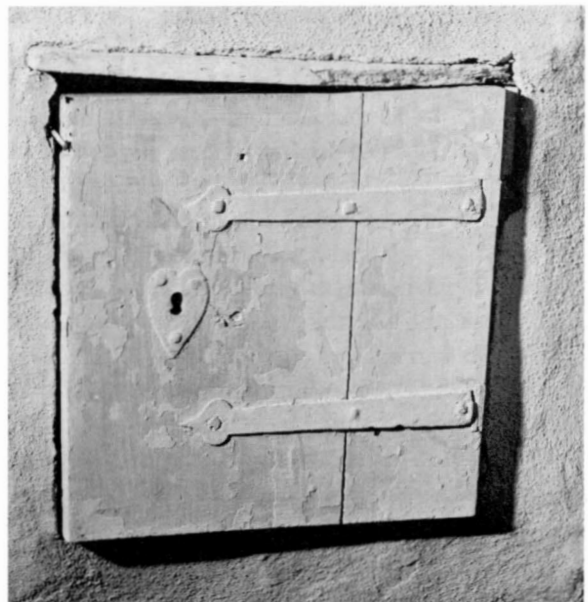

Fig 15. Järnbeslagen, sannolikt medeltida dörr mellan kor och sakristia. Foto 1971.

Iron-bond, probably medieval door between the chancel and the vestry.

Fig 16. Ursprungligt sakramentseskåp i norra sakristimuren. Dörren från 1706. Foto 1971.

Original aumbry in the N wall of the vestry. The door was made in 1706.

utvändiga klädsel som övriga ytterdörrar. Då sakristians yttre murverk frilades 1971 (jfr ovan) återfanns i östmuren en igensatt, rektangulär, sannolikt ursprunglig fönsteröppning, vars yttre smyg förefaller ha varit jämförelsevis kraftigt skrå-

lande. Vid fönstret iaktogs svaga röda färgspår, vilket kan tyda på att fönstersmygen varit prydd med målad dekorerings (jfr ovan). Troligen har ett liknande fönster ursprungligen funnits även i norr (jfr nedan, Byggnadshistoria).

Byggnadshistoria

Medeltiden

Som ovan antytts är Åseda kyrkas sakristia av ålderdomlig typ och bör kunna hänföras till den stora romanska kyrkobyggnadsperioden som för det aktuella området brukar förläggas till senare delen av 1100-talet. Långhuset däremot, vilket inte ligger i förband med sakristian (jfr ovan), var före ombyggnaden utformat som en salkyrka utan särskild in- eller utvändig kormarkering, en under senogotiken ofta förekommande kyrkotyp. Detta torde innebära att nuvarande kyrkobyggnad haft en tidigmedeltida, dvs romansk föregångare. I samband med kyrkans restaurering 1936–37 frilades i långhusets östra del, i flykt med sakristians västmur, en stensamling som av restaureringsarkitekten Paul Boberg tolkades som en »grund till tvärmur», dvs en triumfbågsмур, vilken bör ha hört samman med den äldre kyrkan. Huruvida denna kyrka var av sten eller, som traditionen hävdar, av trä kan dock inte avgöras eftersom någon fullständig arkeologisk undersökning inte företogs i samband med den nämnda restaureringen. Beträffande träkyrkor med stensakristia, jfr nedan Älghult samt Sjösås (SvK, Småland II: 1). Vid restaureringen återfanns också ett antal fönsterglasfragment av ungotisk typ vilka kan dateras till 1300-talet. På vissa av fragmenten syns grisaillemålning i form av en utspärad akantusranka mot svart fond (fig 28).¹² Glasfynden kan härröra från såväl en träkyrka som en stenkyrka. Möjligen har den romanska kyrkans ursprungliga, sannolikt mycket små fönster under 1300-talet ersatts med nya och större (jfr Granhult, SvK, Småland II: 4, s 293). Att stora förändringar av kyrkan sedan genomförts under senmedeltiden visar ytterligare glasmålningfynd av 1400-talstyp (jfr nedan). Dessutom äger kyrkan en betydande

samling träskulptur från slutet av 1400-talet, vilket ger ytterligare belägg för att något för kyrkan betydelsefullt ägt rum under denna tidsperiod.

Sakristian torde ursprungligen ha haft två små rektangulära fönsteröppningar i öster respektive norr. Direkt ingång utifrån saknades. Det tunnvalvda innertaket bör också vara ursprungligt. Sakristior av samma typ finns bl a vid Bergunda kyrka och Sjösås gamla kyrka, den förra daterad till romansk tid, den senare till 1200-talets senare del.¹³ I samband med ovan nämnda restaurering 1936–37 återfanns under sakristians golv rester av en murad källare samt en rund stensättning som antages ha varit en brunn.¹⁴ Vidare fann man i kyrkan ett anmärkningsvärt stort antal mynt (904 st) och enligt Paul Bobergs restaureringsrapport var myntfynden koncentrerade till »sakristian och det främre partiet i kyrkan» (se not 14). De tre äldsta mynten, alla svenska, har daterats till Knut Erikssons regeringsperiod, 1167–1196(?),¹⁵ vilket i sin tur kan betraktas som ett visst stöd för den äldsta kyrkans datering.

Nuvarande långhus har i sin ursprungliga utformning varit rakt avslutat i öster med en mur som gick i flykt med sakristians östmur (fig 17). Enligt st prot 1789 var »Wästra gafwelen ... icke murad högre än sidowäggarne, men den östra up til takhofsen med ganska hög rist». Den ursprungliga takresningen torde över såväl långhus som sakristia ha varit högre än nu och även den invändiga takhöjden bör ha varit avsevärd (jfr nedan). Som redan nämnts saknades kormarkering såväl in- som utvändigt. Ursprungliga portaler har funnits i norr respektive söder. Sannolikt fanns ett fönster på östgaveln, en liten öppning på norra sidan samt tre fönsteröppningar i sydmuren (jfr

nedan). Möjligen är resterna av ett ursprungligt, rundbågigt fönster bevarade i sydost (jfr ovan). Att även 1400-talskyrkans fönster var prydda med glasmålningar visar ett 20-tal fragment av senmedeltida, dels ofärgat, dels gult och blekrött fönsterglas med målade gotiska bladkrabor, i likhet med ovan nämnda glasfragment restaureringsfynd från 1936–37 (fig 29; se not 12). I öster fanns ett murat altare (se fig 25). Kyrkan torde också ha haft två sidoaltaren. Enligt kyrkoherden i Åseda 1737–80, Andreas Rogberg, som 1757 författade en »Berättelse om Åshedra Pastorat» hade kyrkan då »uti taket med äldste munkestil thesse orden skrifne: Haquinus Petri Princeps, Ericus et Johannes Tutores, Andreas Curatus tempore (= templum) aedific[averunt]» (=Biskop Haquinus Petri, kyrkvärdarna Erik och Johan och kyrkoherde Andreas byggde templet).¹⁶ Troligen hade inskriptionen tillkommit i samband med kyrkans byggande. Den ende kände biskop över Växjö stift, som bär namnet Petri, är Ingemar Petri (Ingemar Pettersson), biskop 1494–1530. Haquinus kan vara en felläsning av Rogberg. Tiden stämmer väl med den antagna tidpunkten för salkyrkans tillkomst och dateringen av dess rika skulpturutsmyckning. Inskriften skulle därmed kunna fixera kyrkans byggande till 1490-talet eller omkring 1500.

För att vara belägen på landsbygden fick 1400-talskyrkan anmärkningsvärt stora dimensioner. Man har härav velat utläsa att Åseda under medeltiden var en betydelsefull ort (jfr ovan, Inledning), kanske också en centralort för S Olovskulten, som förefaller ha varit mycket utbredd i denna del av Sverige.¹⁷ Enligt Andreas Rogberg (se ovan) skulle den tidigmedeltida kyrkan ha kallats »S:t Olofs kapell», och detta har man även angett i tornets inskriptionstavla (jfr ovan). Det stora altarskåpet fig 1 och 32 visar också i centrum S Olov samt S Andreas.

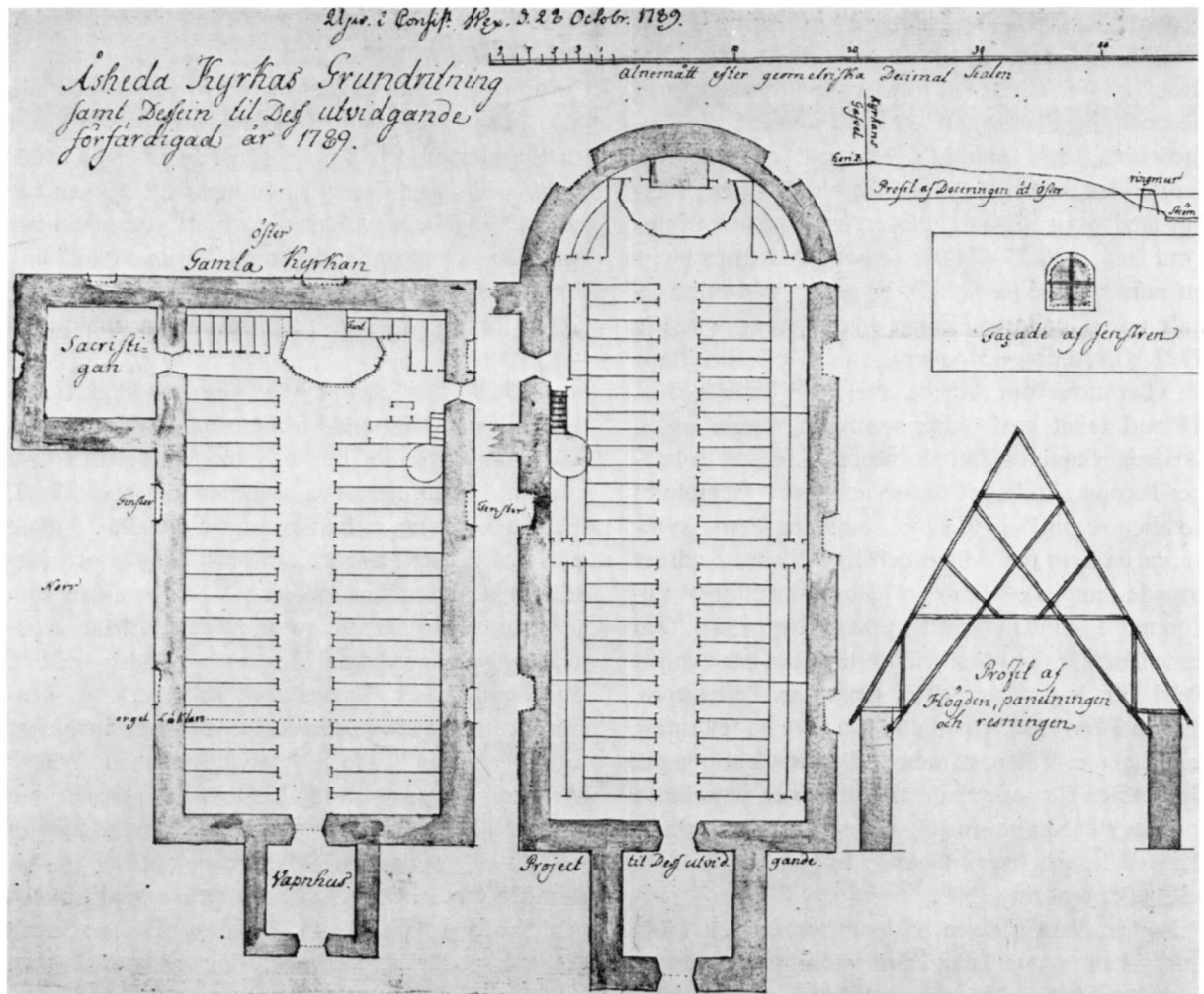
Vid restaureringen 1936–37 återfanns under långhusets golv ett större antal gravar och gravkammare av olika beskaffenhet (fig 24–25). Någon närmare undersökning förefaller inte ha blivit utförd varför gravarna inte är daterade. Sannolikt representerar de flera tidsperioder. Enligt uppgift¹⁸ har begravnings ågt rum även under sakristian.

Senare förändringar

Från 1688, från vilket år kyrkans äldsta bevarade arkivalier härrör, kan byggnadens historia följas i det närmaste i detalj. Av räkenskaperna från 1600-talets båda sista decennier framgår att kyrkan var ut- och invändigt vitkalkad och att yttertaken var spånade och tjärade. En uppgift om vitkalkning föreligger redan från 1655 (se nedan, Målningar). 1669 försågs kyrkan med invändiga målningar (se nedan).

1688–90 förefaller kyrkan ha genomgått förhållandevis omfattande förändringar (räk). Sakristians tak spånades om och försågs »med 3 nya hufvar». Lagning av en »flycht» omtalas likaså. Golvet i sakristian höjdes »mehr än aln». Vidare gjordes »Altarefönstret ... dubbelt längre» och därtill utvidgades »fönsterholet på Norra sijden som för war med någre få rutor allenast». Man reparerade även »nedersta fönstret på Södra sijden». Samtliga fönster försågs med gallerverk av järnsmide. Byggnaden vitkalkades ut- och invändigt och dessutom hade »Befalningsmannen Wälb^{de} Arfwed Bergman från Lindbiörke skänckt till Åseda Kyrkia rödfärga hwar med heela kyrkan uthan till målades». Man hade också inköpt »Jndieblått ... att Sira Kyrkiohörnen med ... från Calmar för 1 Riksd. 1.16». För dekorationsarbetena anlätades »Hr Creutzberg Målare, som kyrkan uthan till målat, och något i wapnhuset wed dörrposterna Item prydat med skrift omkring, och fram öfwer bookstolen upprättat in i kyrkan Sal. Probsternas och Kyrkioherdarnas Mag: Petri och Mag: Johannes Spaakers epitaphier» (se nedan, Målningar). Den utvändiga målningen bör bli ha omfattat den dekorativa ranka under takfoten varav ett mindre parti frilades 1971 (fig 30). Bruket att förse kyrkobyggnadernas exteriörer med utsmyckning av denna form förefaller ha varit mycket allmän i Småland, i synnerhet under 1600-talet.¹⁹

Kyrkan hade alltså vid 1600-talets slut ett vapenhus (se ovan) vilket var byggt av sten och placerat i väster (jfr fig 17). En summarisk beskrivning lämnas av st prot 1789 som inför det då planerade tornbygget uppger att »det nu befintliga wapnhuset är til sina murar för svagt, och til sitt utrymme för litet, at därpå mura något torn af sten».

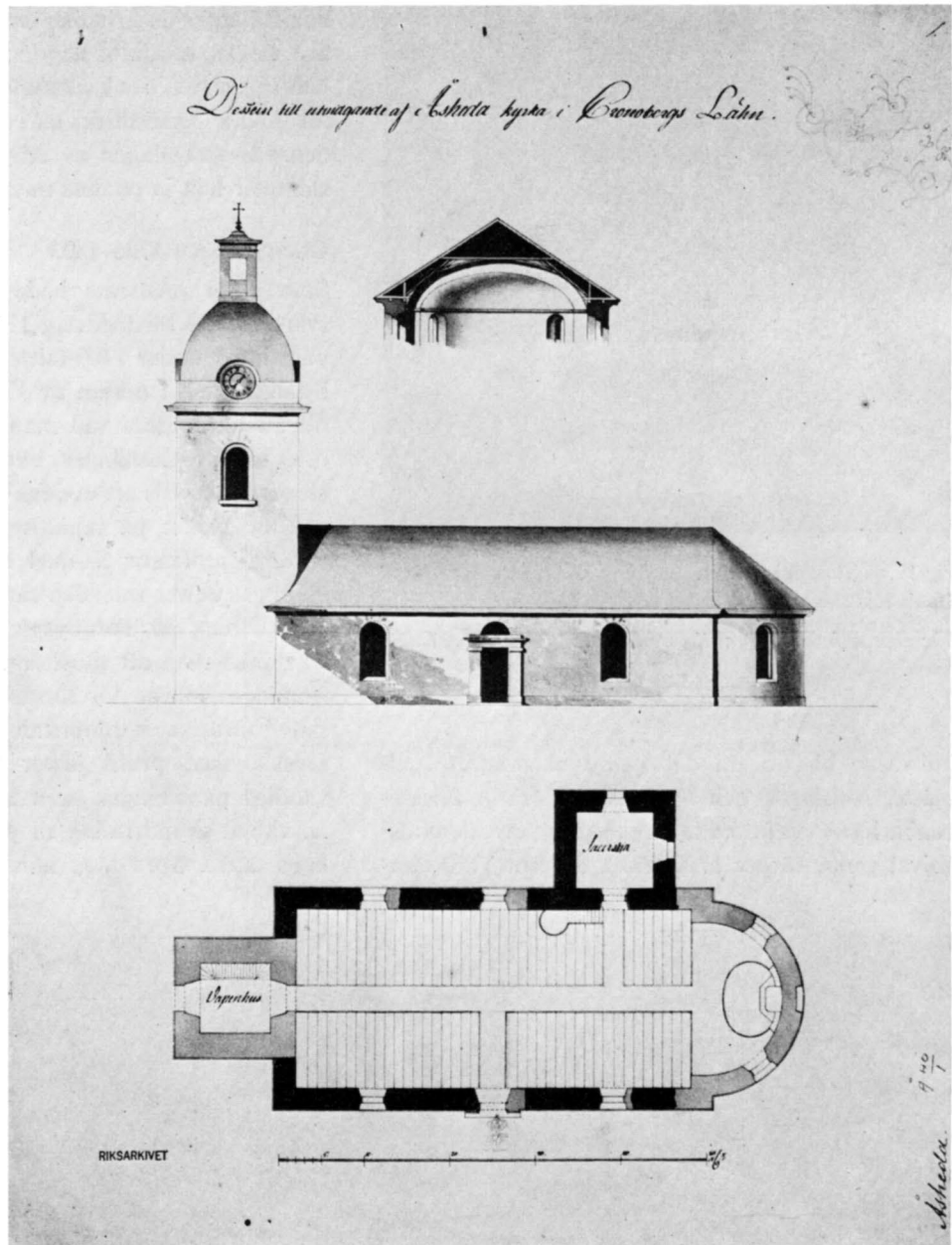
1693 omtalas att vapenhusets dörr var för liten »efter hon flytt från Södre wäggen, der alt igen Murat». Man försökte avhjälpa bristerna genom att minska dörröppningen med »stolpar» av trä (räk). Sannolikt var kyrkans västingång och vapenhuset vid denna tidpunkt förhållandevis nya och ersatte den ursprungliga sydportalen som murats igen. 1697 reparerades »Fönstret på södra Sijdan näst dören» (räk). Vilken dörr som avses är ovisst. Ett alternativ är den nyss nämnda igensatta sydportalen, ett annat den förmodligen nyupptagna västportalen. 1702 utökades de invändiga målningsdekorationerna (se nedan). 1706 fick »lilla Skåpet i Sacristian» en ny dörr (räk), sannolikt densamma som ännu är bevarad. Skåpet skulle då

utnyttjas av »Kyrkiowerdarne» för att »der inlägga inkomsters små Summer» (räk 1707). 1724 erhöll kyrkan en ny altaruppsats (se nedan). Med sin rika inredning och sina målningar bör kyrkan vid denna tid ha haft en praktfull interiör.

1728 utvidgades »Chorfönstret på södre sidan till öfwer dubbel storlek att bättre Lius motte blifwa wed Altaret» (räk). Fönstret försågs med järngaller. 1730 utvidgades »de två nedersta Kyrkiofönstren på södre sidan» och gjordes »lijka med Chorfönstret som förr uthwidgat war» (räk). Följande år fick nordmuren två fönsteröppningar »efter lijka form och storlek som de tre på södre sidan till förne förfärdigade äro» i och med att ett nytt nordfönster bröts upp och det redan befint-

Fig 18. Förslag till ombyggnad av kyrkan av C F Adelcrantz 1791. RA.
Proposal for a rebuilding of the church by C F Adelcrantz, 1791.

Fig 17. Tv. Plan av kyrkan samt förslag till ombyggnad, utförd av församlingens kyrkoherde S Heurlin 1789. RA.
Plan of church and proposed rebuilding, by the vicar of the parish, S Heurlin, in 1789.

liga förstorades ytterligare (räk). 1732 blev nytt golv inlagt i långhuset (räk 1735). 1734 anskaffades »en ny Kiällarelämm i Sackerstigan» (räk). Av räk 1736 framgår att källarutrymmet då utnyttjades som vinkällare. 1735 omtalas »hufvar» även på vapenhusets tak och 1737 tillverkades en »huf» till »kyrkiotaket» (räk). »6 hufvar till sakerstugetaket» förfärdigades 1740 (räk). 1744-45 bröt man

upp en ny dörröppning i södra långhusmurens östra del. Den försågs med en järnbeslagen dörr och vidare anskaffades timmer till »den nya lilla för Kyrkiodören upsatte gristen el. luckan», således ett mindre vapenhus (jfr nedan Älghult). Den nya portalen föranledde predikstolens flyttning, sannolikt åt väster (räk). 1750 gjordes »6 stycken hufvar till västra kyrkiogafwelnen, helst de gamle

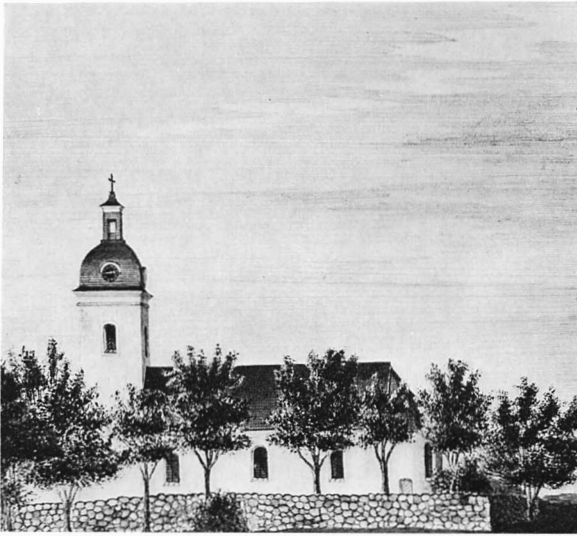

Fig 19. Kyrkan från söder. Teckning år 1837 av E Ihrfors i Smolandia sacra. ATA.

The church from S. Drawing by E Ihrfors, 1837, Smolandia sacra.

hufvarne blefwo uti det swåre blåswädret kullblåste, nedslagne och förderfvade» (räk). En uppenbarligen omfattande omläggning av långhusgolvet genomfördes 1780 (räk). St prot 1790 läm-

nar följande beskrivning av sakristian: »Fenstren äro smala, at knapt någon menniska genom dem kan inkomma, dock likafullt försedde med grofwa förbundne Jerngallror, en i högden och 3^{ne} i bredden.» Beskrivningen av dörren mot kyrkorummet stämmer helt in på dess nuvarande utformning.

Ombyggnaden 1796–1803

Som ovan relaterats hade klockstapeln skadats svårt vid ett blixtnedslag 1716. Trots ihärdiga reparationer under 1700-talets lopp var den alltså i dåligt skick i början av 1780-talet. Detta bidrog till att aktualisera vad man redan tidigare diskuterat inom församlingen, nämligen att dels uppföra ett torn och dels att utvidga kyrkan.

1789 avgick på initiativ av dåvarande kyrkoherden, professor Samuel Heurlin,²⁰ ett brev till »Kongl. Öfwer-Intendentsämbetet» med anhållan »om ritning på Tornbyggnaden och Kyrkans utvidgande med alt tillbehör». I förberedande syfte framlade Heurlin för församlingen den av honom själv utförda »grundritningen af nu warande Kyrka, med profil öfwer takresningen och invändiga panelningen samt facade af fenstren, och ... tillika grundritning til den ändring som efter hans tanka woro med minsta kostnad och rubb-

Fig 20. Kyrkan och kyrkogården från norr år 1906. På kyrkogården ses ett stort antal gravminnen av trä, s k likträ. Jfr fig 8 samt fig 63–65. Foto J Johansson, Liatorp. ATA.

The church and churchyard from N, 1906. In the churchyard can be seen a large number of wooden grave memorials, so-called "lich-trees". Cf figures 8 and 63–65.

ning mäst prydelig» (st prot 1789, se fig 17). En viss reservation måste göras inför Heurlins återgivande av takstolen. Det är emellertid möjligt att denna förändrats sedan kyrkans byggnadstid. Att kyrkorummets invändiga takhöjd var anmärkningsvärt hög kan utläsas av ett citat ur räk 1692 angående upphängning av kyrkans stora triumfkrucifix (se nedan). Heurlin hade som framgång dubbla motiv för sina önskemål. Dels fanns inom församlingen förespråkare för att kyrkan skulle byggas till i väster innan tornet påbörjades. Heurlin hade »däremot flere betänkeligheter, i synnerhet at Öfwer-Intendents ämbetet aldrig bifaller en ritning, som oagtdt all kostnad gör kyrkan för alla tider oformelig, om det rum skall winnas, som genom tillbyggnaden af ett Chor wid östra gafwelen är hållas, utan torde då gifwa ritning till en Kors Kyrka som blefwe mycket mer kostsam». Dels löpte man risken att på uppmaning av såväl regeringen som dåvarande biskopen i Växjö, Olof Wallquist, tvingas offra större delen av kyrkans ekonomiska tillgångar »till Krigets fortsättjande i Finnland». Heurlin var emellertid övertygad om att befrielse från dylika bidrag medgavs »där kyrkobyggnader woro nödvändiga, och föreslog därför, at straxt begära ritning, hwilket bewilljades». Dessutom var spåntäckningen på takets södra sida i synnerligen dåligt skick vilket ytterligare intensifierade Heurlins önskan att se ombyggnadsarbetena påbörjade.

Efter en påminnelse i maj 1791 anlände en ritning från ÖIA i februari 1792. Ritningen (fig 18), som enligt tillhörande handlingar hade utförts av C F Adelcrantz,²¹ överensstämmer vad beträffar planen i stort med Heurlins eget förslag. Exteriörförslaget visar en kyrkobyggnad i en för tiden karaktäristisk, nyklassicistisk stil. Efter flera års förberedelser påbörjades tornbygget år 1797. Bl a hade man inköpt diverse byggnadsmaterial som tidigare hade använts vid uppförandet av den nya kyrkan i Dädesjö.²² Som ledare för byggnadsarbetet hade inkallats murmästaren Carl Hellsten från Halmstad, vilken enligt upprättat kontrakt skulle erhålla »466 Rdr 32 sk:r» för sin insats.

Sommaren 1798 stod tornet färdigt. Under tiden hade det alltjämt oreparerade yttertaket och även takstolen hunnit bli i närmast undermåligt skick.

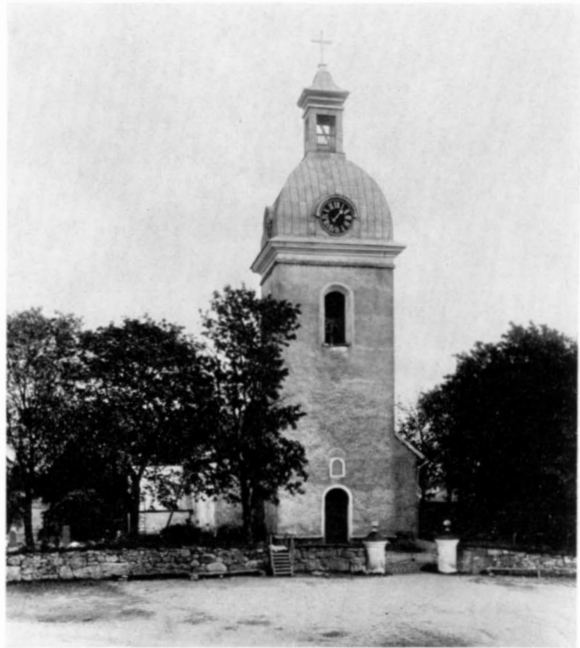

Fig 21. Kyrkan och kyrkogården från väster år 1917. Tv om kyrkogårdsingången en trätrappa som uppges ha använts vid begravningar av självspillingar. Foto E Karlberg. ATA.

The church and churchyard from W, 1917. Left of the entrance to the churchyard are wooden steps, said to have been used when suicides were buried.

Till följd härav hotade kyrkans orgel att bli helt förstörd av takdropp. Vid en urtima sockenstämma den 29 september 1797 beslutade man att bygga om hela taket och ge det en lägre resning än tidigare, »håldst tornet icke dessförrinnan genom gamla takets oformeliga rist kunde få något anseende». Vidare bestämde man att ändra fönstren till enhetlig form och storlek, dvs nuvarande utseende. Däremot kunde enighet icke uppnås beträffande utbyggnaden åt öster. Vissa av deltagarna i sockenstämman, däribland en major Lagercrantz,²³ »den största Jord- och röstäganden i Församl.» (st prot 1798) hävdade »at kostnaden blir mindre och wärkställigheten lättare om alt på en gång företages, om man än skulle uppskiuta i 10 år med innanredningen, ... at det wore till och med en dåraktighet dela denna byggnad i flere terminer». Häremot protesterade i synnerhet »Kuttabo Fjerding» som menade att tillbyggnadsprojektet borde skjutas på framtiden. En votering kom

Fig 22. Interiör mot väster före restaureringen 1936–37. Foto 1923. ATA.

Interior looking W before the restoration of 1936–1937.

Fig 23. Korpartiet före restaureringen 1936–37. Foto 1923. ATA.

The chancel before the restoration of 1936–1937.

till stånd varigenom frågan blev avgjord till förmån för det förstnämnda förslaget. Då »de missnöjde i Kuttabo-gränden» anförde besvär mot voteringen och ville låta påskina att denna varit olaglig sågs ingen annan utväg än granskning av »Konungens Befallningshafwande», dvs landshövdingen som den 17 juli 1798 stadfäste sockenstämmobeslutet, dock med det tillägget »at all kyrkobyggnad, för den swåra missväxtens skull borde uppskiutas till år 1800».

Trots detta återstod flera segslitna diskussioner om korbygget, sannolikt till stor del betingade av att »missväxt och penningbrist giordt Folket under dessa åren utblottadt». 1801 genomfördes de tidigare planerade förändringarna med avseende på tak och fönster under ledning av en murmästare vid namn Keisendal samt av »Byggmäst. Wiberg fr. Åqvarn»²⁴ (räk 1801). Inte bara långhuset utan även sakristitaket erhöll ny och lägre resning. Långhusets innertak blev nygjort och är f ö ännu bevarat. Arbetena omfattade också viss omläggning av långhusets gavelmurar samt komplettering av sträckmurarna, eftersom sydmuren visade sig vara elva tum lägre än nordmuren (st prot 1801; jfr nedan, Målningar). Slutligen lyckades man år 1801

enas om att medan man ännu hade tillgång till en fackman, dvs murmästaren, lägga grunden till den planerade och omdiskuterade utbyggnaden och därvid utnyttja den sten som blivit över vid tornbygget och som sedan dess legat kvar på kyrkogården, dock »utan att vidare determinera någon Chorbyggnad».

Vid »walborgsmässa Socknestämma» följande år tillfrågade Heurlin ännu en gång sin församling om den önskade att tillbyggnaden skulle ske under hans tid eller senare. Dock förklarade han sig »lika nögd hwad swar härpå utföll, häldst jag redan war uptröttad och ledsen wid desse beswärlige byggnads anstalterne». Denna gång »förklarade Församlingen mäst enhälligt wara hugad at bygga Chor och göra sin kyrka komplett ju för dess heldre». Byggnadsarbetet påbörjades i april 1803 och »in medio Augusti war hela kyrkan med tak och all inredning färdig till allas nöje». Då hade också sakristian fått ett nytt fönster, »ordinärt emot rummet och dess läge» (st prot). Sannolikt hade man utvidgat ett befintligt fönster i nordmuren. Vidare hade långhusets sydportal från 1745 blivit igensatt och ersatt med en dörröppning i korutsprångets södra del. Däremot kom den portal som enligt ÖIÄ:s ritning skulle ha placerats mitt på långhusets sydmur aldrig till utförande. Skälen härför var främst ekonomiska (st prot 1800). Arbetsledarskapet vid korbbygget anförtroddes åt ovannämnde Wiberg samt »Olof i Granhult» (st prot 1802–03). 1804 genomfördes rödfärgning av de som tidigare spåntäckta yttertaken samt fullständig invändig ommålning. All träinredning målades i ljusgrått eller s k »Pärlefärg». För målningsarbetena anlätades »stadsmålaren» Carl Forssander från Växjö.²⁵

1800- och 1900-talen

Under den återstående delen av 1800-talet omtalas endast smärre reparationer och underhållsarbeten. 1810 skadades tornet av ett blixtnedslag och krävde viss restaurering (räk 1813–14).²⁶ 1847 uppsattes på tornet ett nytt kors av ek med kopparbeklädnad som ersättning för det ursprungliga korset, vilket blåst ned (st prot 1847). Redan från början hade tornet utrustats med urtavlor men först på 1850-talet installerades ett urverk (räk 1851–52, st prot 1850). 1874 omtalas en »jernkamin i sakristian»

(vis prot), 1888 inköptes ytterligare två »värmeugnar af jern med rör, krokak och rökhatt, tillverkade på Klafreströms bruk» till själva kyrkorummet (vis prot 1898).

1899 målades såväl innerväggar och innertak som inredning i »ljus färgton». Långhusets små väggpartier mot korutsprånget försågs med inramande draperimålning. För dessa arbeten svarade målaren Karl Georg Berggren, Gränna (kr prot 1899). Om den utsmyckning av stjärnor i kortaket som är synlig på fig 23 också utfördes 1899 eller i samband med nybyggnaden ca 100 år tidigare framgår inte. 1910 ersattes yttertakens spåntäckning med galvaniserad plåt.

Den senaste stora restaureringen genomgick kyrkan 1936–37 under ledning av arkitekt Paul Boberg, Växjö. Härvid igenmurades dels sakristians sekundära ingång i norr, troligen upptagen omkring 1820,²⁷ dels korutsprångets ursprungliga ingång i söder. Sakristian fick sin nuvarande ingång i väster och i stället för korportalen upptogs en ny portal på det östligaste långhusfönstrets plats. I portalerna insattes nuvarande dörrar. Korutsprångets östfönster sattes igen och i alla övriga fönster utbyttes rutorna mot de nuvarande, som utformades efter äldre modell. Ytterväggarna lagades efter behov och avfärgades med vit kalkfärg. De utvändiga målningarna konstaterades men frilades inte. Installationer av el och nytt uppvärmningssystem med lågtrycksånga genomfördes. Pannrummet förlades under koret. I samtliga rum inlades nya golv, i vapenhuset av kalksten, i övrigt av furu. Vid golvomläggningen påträffades dels ett antal gravar av olika beskaffenhet och dels ett stort antal mynt och lösfynd av skilda ursprung. Vissa av dessa fynd omnämns i andra sammanhang i denna beskrivning och bland de övriga kan nämnas ett flertal fragment av ornament från kyrkans medeltida skulpturer, diverse metallbeslag, smycken och andra kläddetaljer, glasögon, luktdosor (fig 27) samt ett antal s k knävlingar, dvs trästickor som användes för primitiv räkenskapsföring (fig 26).²⁸ Mynten och föremålen har tillförts SM (inv nr M 18934–18947, M 18956–18959, M 19053). Mynten är sedan 1966 deponerade i Åseda församlingshem och förevisas där i en för ändamålet iordningställd monter. Restaureringen omfattade även fullständig

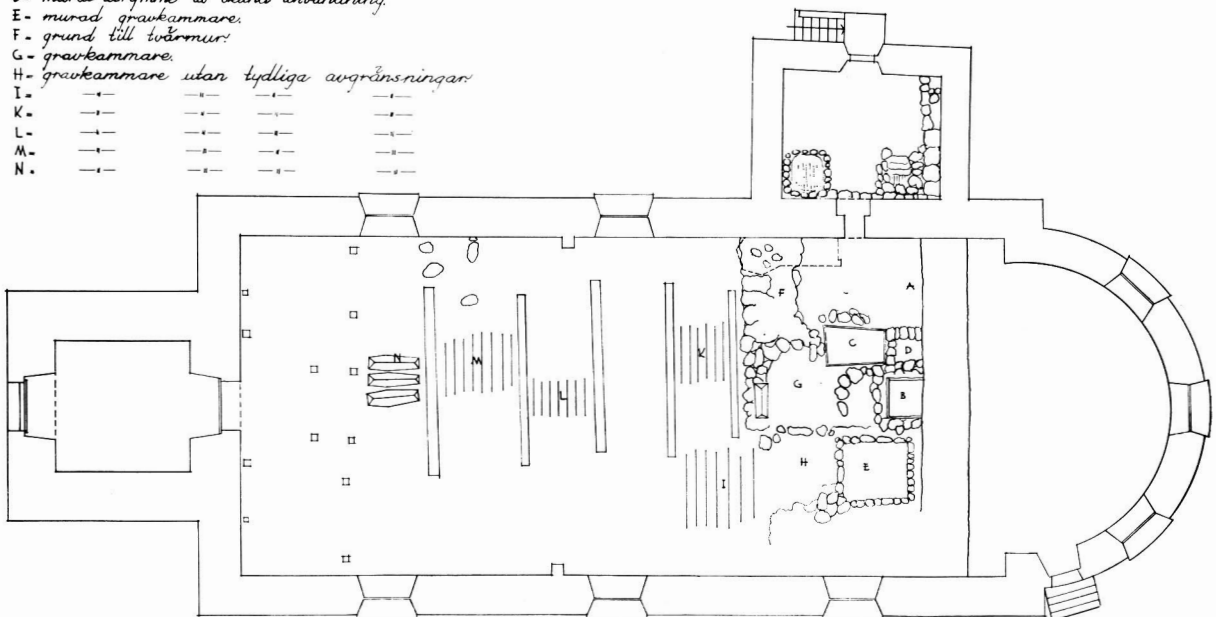
Fig 24. Interiör mot öster under restaureringen 1936–37. Foto P Boberg 1936. SM.

Interior looking E during the restoration of 1936–1937.

Fig 25. Planritning av kyrkan med under golvet frilagda gravar och äldre murrester. Jfr fig 24. P Boberg 1936. SM.

Plan of the church with exposed graves and fragments of older walls below the floor. Cf figure 24.

- A - fyndplats för 6 bränior & ca 1 m:s djup.
- B - altarets plats med grund för detta och muret källarutrymme.
- C - gravkammare, avgränsad med bräder.
- D - murat utrymme av okänd användning.
- E - murad gravkammare.
- F - grund till tvärmur.
- G - gravkammare.
- H - gravkammare utan tydliga avgränsningar
- I -
- K -
- L -
- M -
- N -

ommålning, också av inredning och en del inventarier. Bänkinredningen förändrades till större bekvämlighet, altarringen gjordes ny, läktaruppgången flyttades från långhuset till vapenhuset, dvs tornets bottenvåning. Tornrummet utanför läktaren iordningställdes till förvaringsutrymme. Predikstolen, altarprydnaden samt all äldre träskulptur konserverades av konservator Sven Wahlgren, Jönköping (se vidare, nedan).²⁹

1943 installerades ett nytt tornur från Westerstrands, Töreboda, en gåva av kamrer Gunnar J:son Björck och hans framlidne fader häradsdomare J Aug Petersson. 1952 uppfördes den nuvarande s k triumfbågen efter förslag av arkitekt

Målningar

I samband med kyrkans restaurering 1936–37 blotades på de norra och södra innerväggarna omfattande partier av målad dekoration. Konservator Sven Wahlgren har i sin rapport lämnat följande

Fig 27. Luktdosa samt lock av ben, troligen även till en luktdosa. Fynd från restaureringen 1936–37. Foto N Lagergren 1973.

Scent-box and a lid, probably also of a scent-box. Found during the restoration of 1936–1937.

Fig 26. Trästickor, troligen s k knävlingar. Funna under kyrkans golv vid restaureringen 1936–37. Foto N Lagergren 1973.

Wooden splinters, probably used for primitiv accounting. Found under the church floor during the restoration of 1936–1937.

E G Erlandsson, Växjö. 1954 installerades varmvattenuppvärmning via oljeeldning. 1957 utbyttes den befintliga taktäckningen på tornet av galvaniserad plåt mot kopparplåt.

En restaurering av något mindre omfattning än Bobergs genomfördes 1964 efter förslag av länsarkitekten Hans Lindén, Växjö. Samtliga yttertak täcktes nu med kopparplåt. Interiör och inredning erhöll nuvarande färgsättning. De båda målningarna av Johan Magnusson konserverades av Sven Wahlgren (se nedan), som också var rådgivande vid kyrkorummets färgsättning. Toaletter installerades i pannrummet. Utvändigt omputsning genomfördes senast 1971 (jfr ovan).

beskrivning: »N. väggen: Under fem kalkfärgslager ligger en ljusröd färg (samma finnes på kyrkans ytterväggar). Ytterligare tre lager därunder ligger en gulvit (ocker) färg. Under ovan nämnda lager fin-

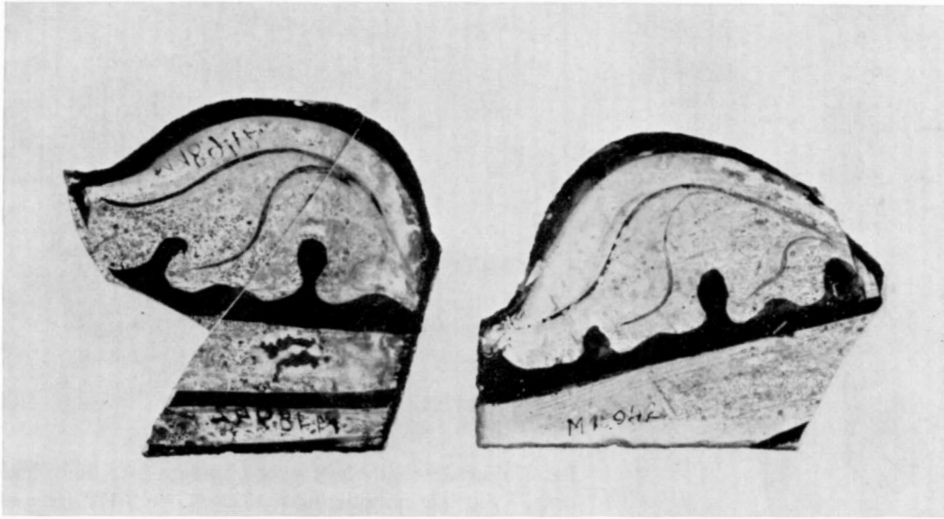

Fig 28. Fragment av målat fönsterglas. Unggotisk typ, 1300-talet. Foto N Lagergren 1973.

Fragments of stained window glass. Early Gothic type, 14th century.

Fig 29. Fragment av målat fönsterglas. Sengotisk typ, 1400-talet. Foto N Lagergren 1973.

Fragments of stained window glass, late Gothic type, 15th century.

nes en 1600-talsmålning. — Röda pelare stående på kraftiga postament i svart och grått, utförda i perspektiv. Mellan varje pelarstam är ett avstånd av c:a 300 cm. Målningen börjar ungefär vid nuvarande fönstrens underkant och sträcker sig omkring 80 cm under taklisten. Märken i putsen vid kapitälerna visar att väggen härifrån blivit påbyggd (jfr ovan). S. väggen: Denna vägg överensstämmer betr 1600-talsmålningarna med norra väggen. Pelarnas antal åtta på varje vägg. På norra väggen finnes på enstaka ställen äldre puts. Över ingången till sakristian är målat ett överstycke i

svart (1600-tal).»³⁰ Dessa målningar hade troligen utförts 1669 (jfr nedan). De ovan omtalade märkena i putsen kan möjligen också tolkas som avtryck av den takstol som revs i samband med ombyggnaden 1797–1803 (jfr fig 18).

1690 utfördes av »Herr Creutzberg Målare», som försett kyrkan med utvändig dekorerings (se ovan), även två målade epitafier vilka av Andreas Rogberg (se not 16) beskrivs på följande sätt: »Främst på gawelen till höger står (1) Anno 1655 templum hoc domini intra et extra dealbatum novoq[ue] tecto conservatum est, Pastore et prae-

Fig 30. Fragment av i rött målad utvändig dekor från 1688–90 på norra långhusmuren. Foto 1971.

Fragment of red painted external decoration dating from 1688–1690 on the N wall of the nave.

posito Mag: Petro Spakio,³¹ plaude in domino obdormivit 1663 et hic cum uxore et liberis sepultus iacet» (= År 1655 vitkalkades detta Herrens tempel in- och utvändigt och skyddades med ett nytt tak, då magister Petrus Spakius var kyrkoherde och prost. Han insomnade stilla i Herren 1663 och ligger begravnen här tillsammans med hustru och barn). (2) »Anno 1669 artificiosa haec (= hac) pictura egregie templum hoc adornatum est, 1679 factum est, ut tibiis ad hoc adparatus (= adparatis) laudaretur hic nomen Dei, pastore et praeposito Mag: Johanne Spakio,³² qui pie obiit d. 13 febr: 1686 secure hic dormit» (= År 1669 smyckades denna kyrka på ett utomordentligt sätt med denna konstnärliga målning, 1679 föranstaltades, att Guds namn skulle prisas här genom för detta ändamål anskaffade orgelpipor, då magister Johannes Spakius var kyrkoherde och prost, vilken fromt avled den 13 februari 1686. Han vilar tryggt här). Rogberg fortsätter: »Till väster uppå gafwelen ...: 1702 pars haec templi anterior et posterior

cum organis structura (que) eorum ornata. Pastore Mag. Laur. Algero»³³ (= 1702 utsmyckades denna kyrkans främre och bakre del jämte orgeln och dess verk, då magister Laurentius Algerus var kyrkoherde; se vidare Orgel och orgelfasad). För dessa senare målningsarbeten anlätades »Målaren från Ekesjö konstferdigh Petter Erlandsson Wassteen» som också målade »kring om Altare fönstret och på gaflen med änglar och krantsar etc. Item kring om alla dhe andre fönstren målat» (räk 1702).

Som ovan nämnts påträffades i samband med restaureringen 1936–37 fragment av medeltida glasmålningar dels av ungotisk typ från 1300-talet, och dels från 1400-talet. På några av de förstnämnda syns grisaillemålning i form av en utsparat akantusranka mot svart fond (fig 28) och på vissa av de yngre s k gotiska bladkrabbor (fig 29). Se ovan.

I slutet av 1680-talet försågs kyrkan även med utvändiga dekorationer (se fig 30 samt Byggnadsbeskrivning och Byggnadshistoria).

Inredning och inventarier

Altaranordning

Altaret som är av trä är enkelt, rektangulärt och gråmålat. Det är placerat mot den östra korväggen.

Den öppna altarringen (fig 13) har bruten bariär. Ramverket är målat i ljusgrått, de enkla rektangulära fyllningarna i mörkt grått med förgyllt listverk. Armstöd och knäfall är skinnklädda. Såväl

altare som altarring tillkom i samband med kyrkans restaurering 1936–37 och ersatte då ett äldre altare med halvrund planform och en halvrund, sluten altarring med svarvade balusterdockor (fig 23), sannolikt identisk med den »Altare Disk» som 1781 eller 1782 förfärdigades av »Mäster Magnus i Skallas» (räk 1781, st prot 1803) och som

Fig 31. Altåret med altaruppsats utförd 1724 av Sven Segervall. Foto 1971.

Altar with revedos made in 1724 by Sven Segervall.

utvidgades och i likhet med dåvarande altarbord minskades i höjd enligt beslut 1856 (st prot).

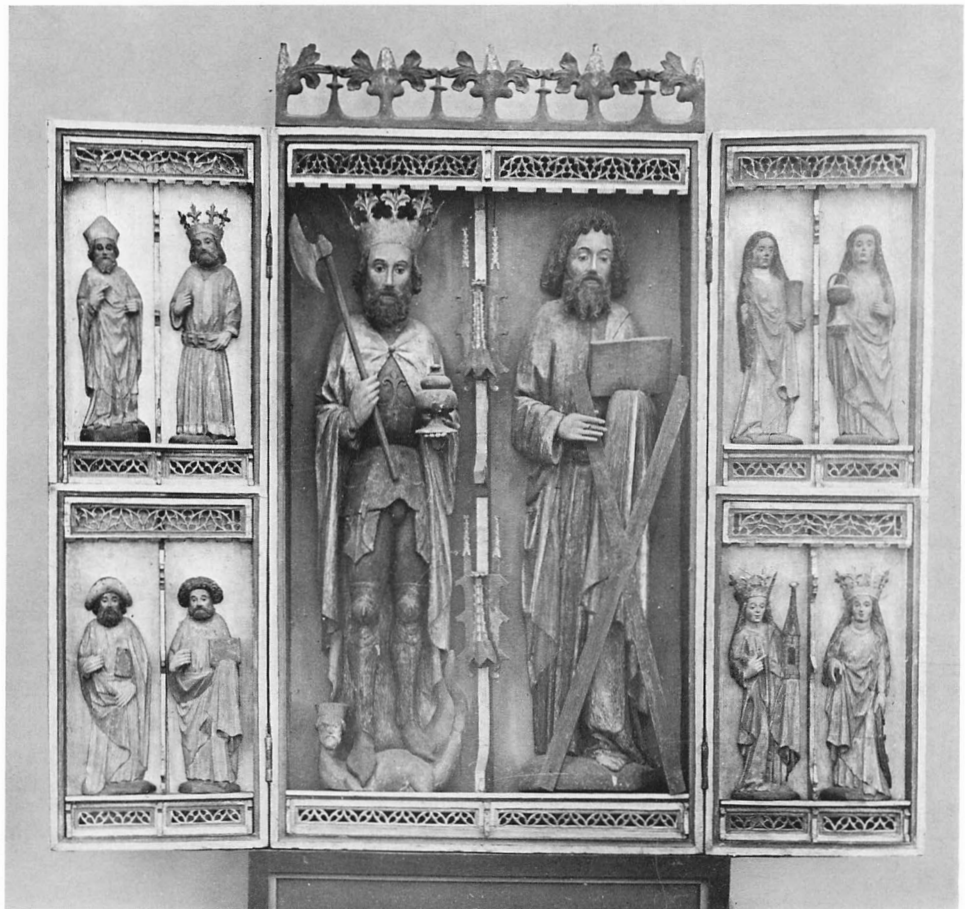
Altaret pryds av en altaruppsats av snidat och målat trä (fig 31). Uppsatsens låga mittparti flankeras av två höga pyramider, uppburna av socklar och krönta av vardera en figur i friskulptur. Mittpartiets nedre del upptas av en relief med en framställning av Nattvarden. Ovanför reliefen en inskriftskartusch som nu saknar text samt ett överstycke med ytterligare en inskriftskartusch som bär texten »Thet är fullkomnat» och som flankeras av två änglahuvuden. Överstycket kröns av ett krucifix. Pyramidernas socklar har på framsidorna inskriftstavlor som nu saknar text samt på yttersidorna små volutformade sidostycken. Pyramidernas sidor pryds av genombruten ornamentik som

huvudsakligen består av akantusrankor. På framsidorna ovala inskriftskartuscher med följande texter: 1. »Esa: 43 v: 11 / Mig hafwer tu / arbete gjordt i tina / synder och Jag / Jag uth- / stryker tin Öfverträ- / delse för mina skäl / och kommer tina / synder intet ihog.» 2. »Matth: 22 v: 3 / Tu skalt älska / Herran tin Gud / af alt titt hierta och / af allo tine siäl, och af all tin hogh etc / och tin nästa / som tig siälf.» Den norra pyramidens krönfigur föreställer Moses med lagens tavlor, den södra pyramidens Kristus som Salvator Mundi. Altarprydnadens listverk är marmorerat i gråvitt och rött, övriga färger är gulockra, grönt, rött, blått samt riklig förgyllning.

Altaruppsatsen utfördes år 1724 av stiftsbildhuggaren Sven Segervall³⁴ (räk), Växjö, och skänk-

Fig 32. Altarskåp från slutet av 1400-talet. I corpus S Olov och aposteln Andreas. I dörren t h Maria från Magdala, S Dorotea, S Barbara och S Katarina av Alexandria, t v en helgonbiskop, en helgonkung, aposteln Jakob den äldre samt ännu en apostel. Foto 1971.

Triptych dating from the end of the 15th century. In the centre panel are figures of St Olaf and the Apostle Andreas. On the right panel are Mary from Magdala, St Dorotea, St Barbara and St Catherine of Alexandria; in the left panel are a canonized bishop, a canonized king, the Apostle James and another apostle.

tes till kyrkan samma år av dåvarande kyrkoherden Laurentius Algerus (räk 1732; jfr not 33 samt nedan, Predikstol). Den målades om 1890 (vis prot) och konserverades senast i samband med kyrkans restaurering 1936–37 av konservator Sven Wahlgren, Jönköping, då den ursprungliga målningen togs fram. Vid det sistnämnda tillfället borttogs även troligen sekundära texter på de tre nu tomma inskriftstavlor (se ovan). Samtidigt flyttades uppsatsen till norra långhusväggen men återfick sin ursprungliga placering 1950 (jfr nedan).

Medeltida träskulptur

Som förut nämnts har i Åseda kyrka bevarats en förnämlig samling senmedeltida träskulptur.³⁵

Altarskåpet, fig 1, 32, är nu uppsatt i södra delen av koret. Skåpet, som är gjort av ek samt målat och förgyllt, består av corpus samt två dörrar. Listverket

är utfört i genombrutet arbete, mittpartiet har dessutom ett skulpterat krönornament, som dock tycks vara en senare komplettering. Skåpet vilar på en predella, nygjord 1950. Corpus upptas av två stora figurskulpturer, helgonkungen Olov och aposteln Andreas, likaså skurna i ek. Båda figurerna är försedda med sedvanliga attribut: S Olov, som är klädd i rustning och mantel, bär krona, yxa och ciborium och har under fötterna en drake med krönt människohuvud, »trollet Skalle»,³⁶ och S Andreas bär bok och s k andreas kors. Dörrarna upptas av vardera fyra mindre figurer, likaså skurna i ek. Till vänster om S Andreas står överst Maria från Magdala med utslaget hår och smörjelsekärl. De övriga figurskulpturerna här utgörs av tre av de fyra virgines capitales, huvudjungfrurna, med sina attribut: S Dorotea med korg, S Barbara med torn och S Katarina av Alexandria med ett

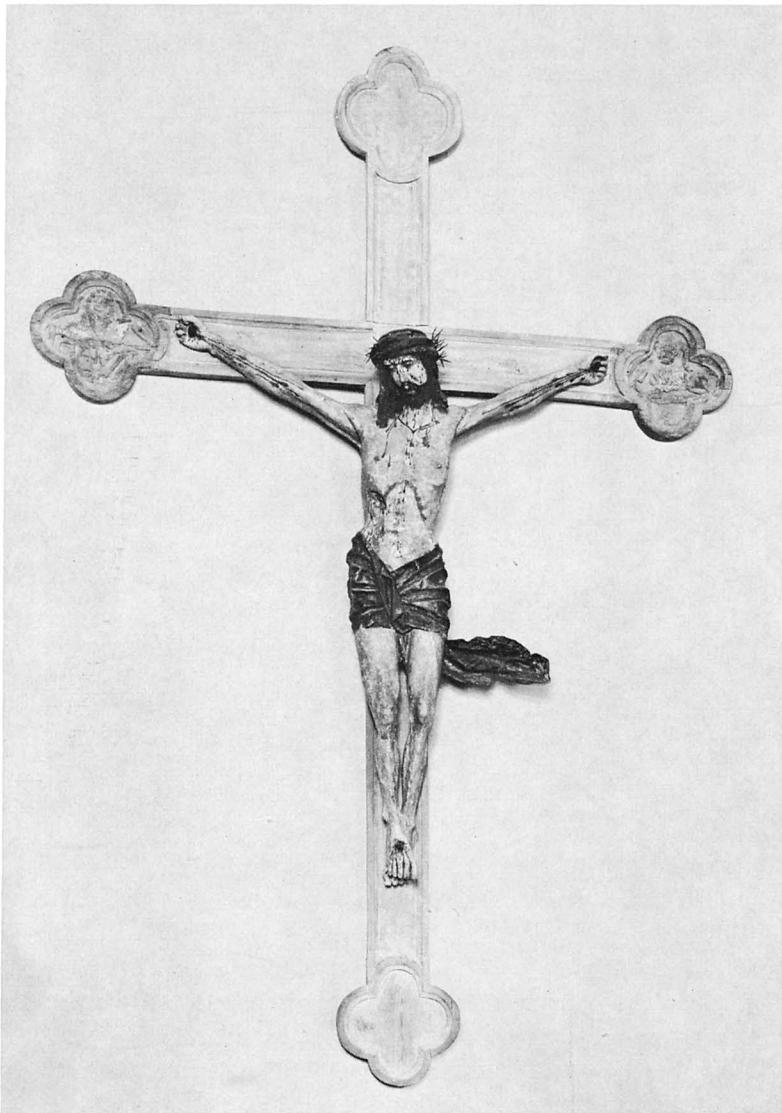

Fig 33. Triumfkrucifix. Sent 1400-tal eller omkr 1500. Foto 1971.

The rood, late 15th century or ca 1500.

Fig 34. Detalj av krucifixet, fig 33. Foto 1971.

Detail from the rood in figure 33.

hjul. I den andra dörren står överst en helgonbiskop iförd mitra och en helgonkung i hermelinsbrämad dräkt och brett bälte, båda nu utan attribut, samt nederst aposteln Jacob den äldre iförd pilgrimshatt samt ytterligare en apostel med bok men nu utan speciellt attribut. Samtliga har glorioer som markerats i bakgrunden med prickrosetter i nedsänkt arbete. Ett undantag utgör S Katarina vars gloria endast är målad, sannolikt därför att bakstycket i detta parti av altarskåpet är utbytt. Mittpartiets bakgrund är målad i blått, dörrarnas i rött med spår av stämpeldecor i guld. Listverket är målat i guld, rött och blått. Dörrarnas utsidor uppvisar

spår av vit färg. Figurernas karnation är gråvit, dräkterna är till övervägande delen förgyllda, i övrigt målade i rött och blått. S Olovs rustning är försilvrad. Skåpets höjd (mittpartiet med krönornament) 220 cm, mittfigurerna 156–162 cm, de mindre figurerna ca 60 cm.

Olovkulten hade en mycket stark ställning i denna del av Småland och altarskåpet tyder på att även Åseda kyrka hade S Olov som ett av sina skyddshelgon (jfr ovan, not 17). Skåpets figurskulpturer i sengotisk stil, som är av god konstnärlig kvalitet, kan dateras till 1400-talets slut.

Enligt arkivaliska uppgifter renoverades skåpet

1732 med »Guld, Silfver, lim och anstendige färger» av »Biltsnidare Giesellen Jean Ullberg»³⁷ från Växjö »för att någorlunda kunna swara emot Predikostolens och Nya Altare Taflans Zirater» (jfr ovan). Även detta bekostades av kyrkoherden Laurentius Algerus (räk). Ännu en renovering genomfördes 1892 av »artisten Bernhard Berggren från Hamburg» (vis prot 1898). Sannolikt försåg denne samtliga figurgrupper med bl a masverksbaldakiner, som syns på äldre fotografier. Dessa komplet-

teringar togs bort vid skåpets senaste renovering, utförd i samband med kyrkans restaurering 1936–37. För detta konserveringsarbete svarade konserverator Sven Wahlgren,³⁸ som i möjligaste mån framtog de ursprungliga färgerna, vilka trots de ovan nämnda påbättringarna är förhållandevis välbevarade. Efter konserveringen placerades altarskåpet på altaret efter att tidigare ha varit uppsatt på södra korväggen, en placering som det återfick 1950 (jfr ovan).

Fig 35. Pietà. Sent
1400-tal. Foto 1971.

*Pietà. Late 15th
century.*

Ett mycket stort triumfkrucifix är uppsatt mitt på den södra långväggen (fig 33–34). Kristusfiguren, som är över 2 m hög, är skuren i ek samt krederad och målad. Den realistiskt skildrade kroppen hänger i det närmaste frontalt, huvudet är vänt åt höger, fötterna är korslagda och fästade med en spik. Ländklädet är försett med en fladdrande flik åt vänster, som sannolikt är en senare komplettering, troligen från 1700-talet (jfr nedan). Kredering och bemålning är till stor del bevarade. Karnationen är gulgrå med kraftigt markerade blodflöden från såren, hår och skägg är svarta, törnekransen grön. Ländklädet är rött med blå bård. Av det ursprungliga korset återstår endast två fyrpassformade ändplattor med symbolerna för evangelisterna Matteus och Markus. Dessa avslutar armarna på det nuvarande korset som nygjordes 1937 då krucifixet konserverades av Sven Wahlgren och på nytt uppsattes i kyrkorummet. Korsets höjd 448 cm. Kristusfiguren kan dateras till sent 1400-tal eller omkring 1500. Stilistiska likheter finns även med den bevarade pietån (fig 35).

Det stora krucifixet, som ursprungligen var placerat vid ingången till korpartiet, omtalas 1692 (räk), då »den 18 Nov. Uphögdes i kyrkian Christi Crucifix som förr stod med Nedre ändan på golfwet och mycket förtog prospecten till Altaret, och nu fästes up öfr hwalfwet, med en stark jernkädia och med en länk öfr biälken». Härav framgår att det varit placerat på en skrucifixstock. 1732 fanns det fortfarande i kyrkorummet eftersom det då i likhet med de övriga skulpturerna renoverades och målades om av Jean Ullberg på bekostnad av kyrkoherden Algerus (räk). 1829 var det flyttat till tornet och betecknades som »sönderslagit» (inv). Sannolikt skedde denna förflyttning i samband med kyrkans ombyggnad 1796–1803.

Pietà (fig 35), skuren i ek och placerad i ett skåp av samma material. Skåpet, som nu saknar dörrar, har en elegant masverksbaldakin med krenelerat krön. Figurgruppen är skuren i ett stycke. Marias kroppsproportioner är påfallande satta, hennes dräkt är veckrik och det väl utförda, inte speciellt ungdomliga ansiktet är skildrat med påtaglig realism. Den döde Kristus, som vilar i Marias knä, är även realistiskt skildrad. Skulpturen är nu något defekt, bl a saknas törnekransens taggar. Av kre-

Fig 36. Kristus som smärtoman. Slutet av 1400-talet. Foto 1971.

Christ as Man of Sorrows. End of 15th century.

dering och målning återstår endast enstaka rester. Marias dräkt har varit målad i vitt, blått och guld, gruppens fotplatta har varit grön. Skåpet uppvisar fragment av målning i grönt och rött. Skåpets höjd 166 cm, figurgruppens höjd 98 cm.

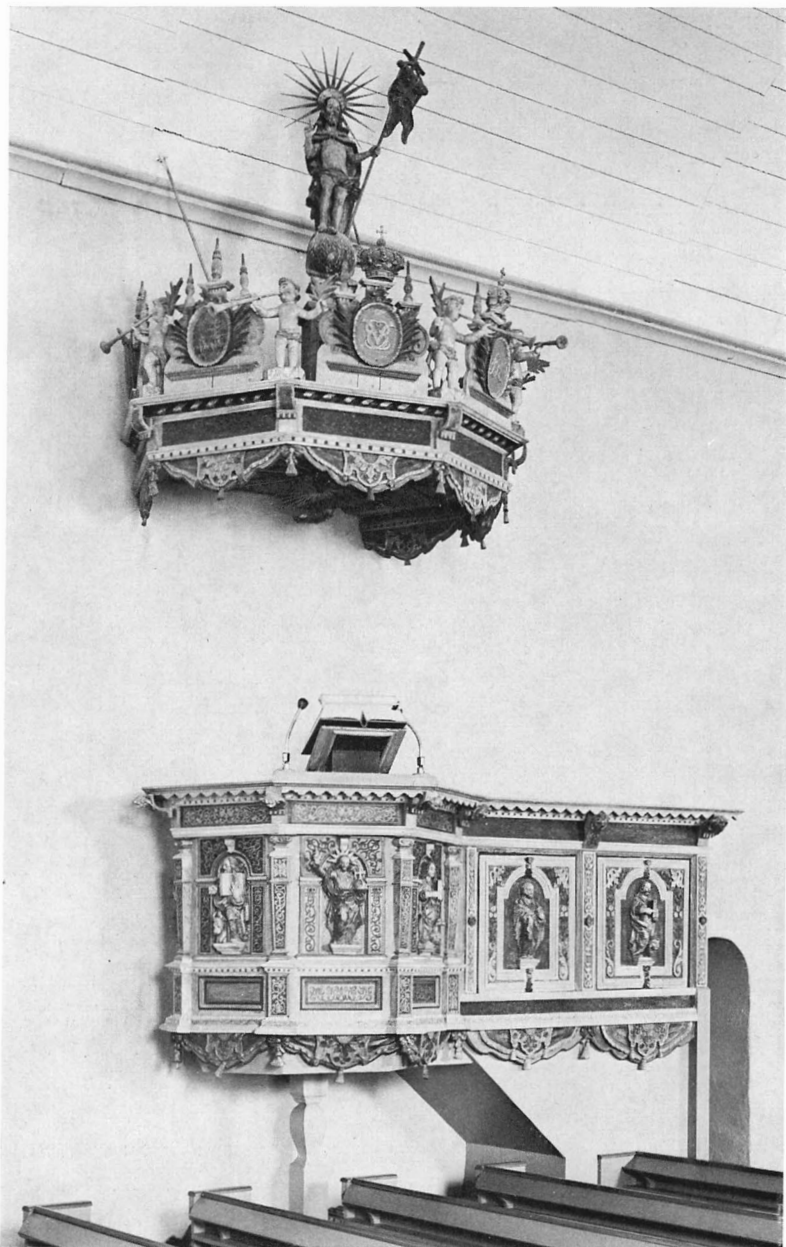

Fig 37. Predikstol, ursprungligen från 1600-talet. Kompletterad 1730 med bl a figurskulpturer av Sven Segervall. Foto 1971.

Pulpit, originally from the 17th century, figure sculptures added by Sven Segervall in 1730.

Skulpturen kan stilistiskt dateras till sent 1400-tal och visar såsom ovan påpekats vissa likheter med krucifixets stora Kristusbild. Den bör ursprungligen ha varit placerad på ett sidoaltare.

Enligt uppgift renoverades även pietån 1732 av Jean Ullberg (jfr ovan). Den behandlades liksom övriga skulpturer 1937 av konservator Sven Wahlgren och är nu uppsatt i koret vid den norra pilastern.

Som pendang till pietån finns nu vid den södra

korpilastern en skulptur framställande Kristus som smärtoman (fig 36). Kristi kropp blottas av två änglar, vilka håller undan hans mantel. Kristi högra hand, vänd med handflatan mot åskådaren, är endast delvis bevarad medan den vänstra underarmen och handen helt saknas. Likaså saknas änglarnas vingar. Kroppen är kraftig med grova extremiteter. Huvudet med krusigt hår och skägg och stor törnekrans är däremot liksom även änglarnas

Fig 38. Evangelisten Johannes, utförd av Sven Segervall 1730. Detalj av fig 37. Foto 1971.

The Evangelist John, by Sven Segervall, 1730. Detail from figure 37.

huvuden återgivna med en helt annan detaljrikedom och realism. Det delvis nya skåp som skulpturen nu är placerad i tycks ha varit av samma typ som pietäns skåp, men har ursprungligen, som storleken visar, ej hört samman med Kristusbilden. Den i ek utförda skulpturen har en höjd av 82 cm.

Skulpturgruppen, som ursprungligen möjligen omfattat flera änglafigurer, t ex en knäböjande för att uppfånga blodet ur såren i en kalk, kan stilistiskt hänföras till 1400-talets slut och torde i likhet

med pietån ha varit uppsatt på ett av den medeltida kyrkans sidoaltaren. Den renoverades liksom övriga skulpturer 1732 av Jean Ullberg (jfr ovan) samt konserverades 1937 av Sven Wahlgren.

Predikstol

Predikstolen (fig 37–40) är placerad vid den norra långhusväggen. Den rikt skulpterade korgen har sexsidig plan. Barriären är firsidig och upptas av fyllningsfält med rundbågställningar, vars pilastrar

Fig 39. Dörr till predikstolssuppgången. Foto 1971.

Door leading to the stairs of the pulpit.

och arkivolter pryds av intarsiaornamentik av renässanstyp. Ljust träslag mot mörk bakgrund har använts omväxlande med mörkt träslag mot ljus bakgrund. I bågställningarna senare insatta skulpterade figurer, från öster Johannes, Kristus som Salvator Mundi, Lukas, Markus. Korgens hörn markeras av pilastrar med intarsiaornamentik av samma slag som den ovan beskrivna. Entablementet upptas av rektangulära fyllningar med intarsia-inläggningar samt, i hörnen, framskjutande voluter prydda av änglahuvuden, vilka torde vara senare tillägg. Även sockeln har rektangulära fyllningsfält varav endast två har intarsiaornamentik. I sockelns hörn postament som övergår i de utskjutande socklarna till mellanstyckets pilastrar. Sockelns nedre avslutning utgörs av ett skulpterat draperi med rosetter, festoner och tofsar. Predikstolskorgen bärs upp av en profilerad ständare.

Trappans barriär har två fyllningsfält som upptas av profilerade rundbågställningar, omgivna av

växtornamentik i relief. I vardera fyllningen en skulpterad figur, Matteus och troligen Petrus. Den sistnämndes attribut, nyckeln, saknas. Vidare har barriären mellanstycken med skuren ornamentik, vilka på entablementet övergår i konsoler med änglahuvuden (jfr ovan). Den mellersta konsolen är dock ersatt med en intarsiadetalj från korgen. Överliggaren skjuter kraftigt ut över såväl barriär som korg. På barriärens sockel är under Matteusfiguren målat »S. Mattheus». Sockelpartiet avslutas nedtill av ett draperi, liknande det ovan beskrivna. De huvudsakliga färgerna är ljusgrönt, rött, blått, guld, svart samt i någon mån silver.

Till trappan leder en dörr som åt kyrkorummet har två större fyllningar och en mindre samt åt andra sidan två fyllningsfält. Ramverket nygjordes 1937. De båda större utvändiga fyllningarna upptas av målade landskapmotiv, sannolikt den heliga staden med omgivning, och den mindre av följande text: »Predikstolen utförd på 1600-talet. Kompletterad och restaurerad 1730. Övermålad 1890. Återställd 1937.» Av insidans båda fyllningar upptas den övre av en texttavla som kan fällas ner och som har följande inskriptioner på ut- respektive insida: 1. »Ropa trösteliga, spaar icke, upphäftina Röst såsom en / basuun, och förkunna mino folcke theras öfwerträ- / delse, och Jacobs huus theras synder. Esai: 58. v. 1. / Thenna Gudz helige Andes nådige och stränge / befalning, hafwer under-tecknad hand H:ordz / ringa tienare, efter yttersta förmågan söckt skyldigt / med all lydno efterkomma, och uthi 44 åhr, af thenna / Cancel kundgiöra denna Åsheda församling. Men / beklageligen och olyckelig blind warit uthi runda / 20 åhr. Dock genom den H: Andas nådiga bistånd / all denna tiden, dät anförtrodda PredikoÄm- / betet, till alla delar förrättat. Jämwähl Prob- / steämbetet öfwer Upwidinge härad, och till al- / dra ödmiukast tack-säjelse för all bewist Gudz / godheet, hoos efterkomanderna til åminnelse, / Gudz heliga namn til lof och ähra, och hans / dyrt köpta församling; samt Herrans: huus / til prydnad, hafwer låtit öfwerkläda denna / Predikostohl och öfverhängande krona, med kosteli- / ge Bilder och Zirater, därtill användt all skyldig / omsorg och bekostnad, wettandes wähl: / om iag sitter i mörckret, så är däck Herren mit lius. / Säger och altid trösteliga,

Fig 40. Predikstolens ljudtak med skulpturer av Sven Segervall 1730. Foto 1971.

The sounding board of the pulpit with sculptures by Sven Segervall, 1730.

tänck på mig Gud til dät bästa. Neh: 13. / M: Laurentius Algerus P: P: in Åsheda A^o: 1730.» 2. »År 1890 / då Kontr. Prosten L. K. W. O. Salomon / Herrlin³⁹ Var Kyrkoherde, Karl Aug: Malm- / qvist⁴⁰ Komminister, H.eg^{no} Alg: Jonsson i Frös- / eke och J. W. Andersson i Sissehult Kyrkowårdar / blefwo Predikstolen med dess öfverhängande krona / samt Altaret och dess prydnader renoverade af /

Målaremästare Georg Berggren från Grenna.» I den nedre fyllningen en målad landskapsbild, troligen en framställning av livsträdet. Dörrens ramverk är grönt, landskapsbilderna är målade i milda färger.

Det rikt skulpterade ljudtaket är sjudigt och invändigt uppdelat i åtta fält. Hörnen markeras av voluter motsvarande predikstolskorgens. Runt ne-

derkanten ett draperi av samma utformning som de ovan nämnda på korg och trappbarriär. Överstycken i form av kartuscher av vilka två är krönta och upptas av drottning Ulrika Eleonoras respektive konung Fredrik I:s namnchiffer. I de övriga kartuschererna bibelspråk, hämtade ur Vishetens bok. Mellan kartuschererna basunblåsande putti som även bär palmkvistar. Överst Kristus med segerfana, trampande på världsklotet samt en orm. Under ljudtaket en duva med strålgloria. Färgsättning som på predikstolen i övrigt.

Som framgått representerar predikstolen flera tidsperioder. Ursprungligen har den varit ett snickararbete i senrenässans, sannolikt inspirerat av den nordtyska intarsiastil som hade många avläggare i Sverige under 1600-talet (jfr nedan predikstolen i Älghult).⁴¹ 1700-talets kompletteringar som utfördes av Sven Segervall (se not 34) och bekostades av kyrkoherden Laurentius Algerus (jfr ovan) omfattade figurskulpturerna och draperierna på korgen, kartuschererna och draperierna på ljudtaket, den nu på dörrens insida placerade texttavlan samt troligen trappbarriären i sin helhet. 1890 års omålning borttogs 1937 då 1700-talsfärgerna återställdes. Konserveringsarbetet utfördes av Sven Wahlgren (jfr ovan).⁴² Samtidigt flyttades den nyss nämnda texttavlan från sin tidigare placering på trappbarriären till den nygjorda dörren och på tavlans plats insattes Petrusfyllningen som återfunnits på kyrkans vind.

Duvan under ljudtaket skänktes 1792 av målaren Petter Erlandsson Wasteen från Eksjö, vilken då utfört vissa målningsarbeten i kyrkan (se ovan).

Predikstolen var ursprungligen placerad vid södra långhusmuren (se fig 17). Den flyttades till nuvarande plats i samband med kyrkans ombyggnad 1797–1803 (st prot 1801).

Timglas

Inv 1688 omtalar »Timglas odugeligt I st» samt i ett tillägg »Timglas Hr Moberg skänckt 1694». Ännu ett timglas, inköpt i Karlskrona, skänktes 1740 av kyrkoherden Andreas Rogberg (räk; se ovan). Ingetdera timglaset är bevarat.

1696 inköptes »af Uhrwärkzmakaren Wälb' Peer Larsson i Åhrena Ett Uhrwärk, som allenast wijsar timarna, att wara på Predikostolen bredewid Time-

glaset» (räk). Det byttes 1700 mot »en Correct Slagklåcka af Årena klåcker» (räk), vilken renoverades och försågs med nytt foder 1738 (räk). Nu försvunnen.

Bänkinredning

Bänkinredningen (fig 13–14) som är indelad i två kvarter är sluten mot mittgången och öppen mot sidogångarna. Bänkarna är numrerade 1–23. Vidare finns i koret två kvarter om vardera tre bänkar. Bänkinredningen är målad i mörkare och ljusare grått, dörrarnas och skärmarnas fyllningar är målade i blått och vitt, listverket är förgyllt. Säten och ryggstöd är brunröda. Denna bänkinredning tillkom 1803 i samband med kyrkans stora ombyggnad och målades då i ljusgrått (jfr ovan). Bänkarna förändrades till större bekvämlighet 1936–37 i och med att sitsarna gjordes bredare och ryggstödens lutning ändrades. Samtidigt upptogs sidogångarna vilket något minskade bänkinredningens omfattning. Nuvarande färgsättning härrör från 1964 (jfr ovan).

Beträffande äldre bänkinredningar är uppgifterna knapphändiga. 1688 omtalas en »Stolz dörr» (räk), vilket tyder på att den dåtida bänkinredningen var sluten. Bänkinredningens omfattning år 1789 framgår av fig 17.

Orgelläktare

Orgelläktaren (fig 41) är placerad vid långhusets västra kortsida och bärs upp av två profilerade träpelare. Mittpartiet är rundat och starkt framspringande, barriären är slät och pryds av tre figurmålningar, utförda 1938 av konstnären Torsten Hjelm, Växjö. Mittpartiets målning har som motto »Guds lov» och utgör en illustration till texten i Psaltaren 21: 1. De flankerande målningarna skildrar påsk- respektive julhögtiden. Av fotografier från tiden före restaureringen 1936–37 framgår att läktarbröstningens utsmyckning då utgjordes av ett antal rektangulära fyllningsfält samt, på mitten, ett förgyllt träemblem, en lyra med två korslagda basuner, vilket nu förvaras i tornrummet utanför läktaringången. Orgelläktaren torde ha uppförts 1753. Då avlönades nämligen två snickare för att de »giordt den Nya läcktaren». Samma år byggdes orgeln om (se nedan).

Fig 41. Orgelfasad, huvudsakligen från 1761. Foto 1971.

Organ front, mainly from 1761.

När kyrkan första gången utrustades med läktare är däremot obekant. Enligt uppgift byggdes den första orgeln 1679 (se nedan), vilket i sin tur kan ha föranlett ett läktarbygge. 1702 uppges kyrkans läktare och orgelfasad ha utsmyckats av målaren Petter Wasteen från Eksjö (jfr ovan, Målningar) »med Oliofärg samt Silfwer och guld på tienlige ställen. Item under läktaren med watnferg och skrifter, alla Apostlarne af Conterfeide och underskrifwit hela Symbolum Apostolarum, med mehra Sirater» (räk).

Orgel

Orgelfasadens nuvarande utformning (fig 41) härrör i huvudsak från 1761 (se nedan). Fasaden som är rikt smyckad med goticerande akantusornamen-

tik kröns av en kronprydd kartusch med Oscar II:s monogram i guld mot blå bakgrund. Kartuschen flankeras av två putti. Fasaden är målad i olika grå nyanser, ornamenten är förgyllda. Fasadpiporna tillkom 1968.

Det nuvarande orgelverket är byggt 1968 av orgelfirman O Hammarberg,⁴³ Göteborg. Verket är helmekaniskt och har 23 stämmor, fördelade på två manualer och pedal.

Enligt en nu försvunnen inskription (jfr ovan, Målningar) fick kyrkan sin första orgel redan 1679. Samma källa uppger att orgelbyggaren hette Åhrman, möjligen identisk med »Mäster Johan Åhrman»⁴⁴ som renoverade hela orgelverket 1703 (räk) och 1715 (räk). 1702 målades orgelfasaden (se ovan) och försågs med följande inskription:

Fig 42. Dopfont av röd, polerad kalksten. 1600-talet. Jfr fig 100. Foto 1971.

Baptismal font of red, polished limestone; 17th century. Cf figure 100.

»Kom nu i kyrkan in, betänck hwad tu skalt giöra. Bekän här bristen tin, siung, läs, gör flit at höra. Hwad tu lärt hafwer giöra, thet duger i til kram (?), och är tig till beröm, i domen skal alt fram, ther får tu alt igen, hur tu lefwat har. Lef så min kära wän, at tu glad hädan far. Gack eij af kyrkan ut, för än tu fått min wän, Wälsignelsen till slut, så går tu trygger hän. Wälsignad går tu in, Wälsignad ut också, Wälsignad i al sin, thet må tu lita på. Sqwalra eij i Herrens Hus, thy deraf släckes Andans lius.»⁴⁵ Vidare placerades på orgelfasadens krön »en uthuggen Ängel med Basun ... med Silf- och guld uthstofferat» (räk). Ytterligare två änglar, utförda av Petter Wasteen, inköptes och uppsattes på orgeln 1703 (räk). Två av dessa änglar eller putti är ännu bevarade (jfr ovan). Åhrmans orgel hade 8 stämmor. 1753 byggdes ett helt nytt 10-stämmigt orgelverk av »Orgebyggaren Mäster Sveno Axte-lius»⁴⁶ (räk). 1761 försågs orgelfasaden med ytterligare utsmyckningar då »Bildhuggaren Johan Ullberg (se not 37) förferdigat wid orgewerket, tienligit Bildhuggar arbete, med bilder och Zirater,

samt samma arbete med ägta guld och Silfver förgylt och försilfrat, och med goda oljefärger Stoffe-rat» (räk). Ett nytt orgelverk byggdes 1854 av orgelbyggaren Johannes Magnusson från Nässja⁴⁷ som emellertid bibehöll den gamla fasaden (räk 1854–55). 1880 reparerades orgeln av C A Johansson⁴⁸ från Hovmantorp och 1939 byggdes åter ett nytt orgelverk om tjugo stämmor av Åkerman & Lund,⁴⁹ Sundbyberg, vilket år 1968 ersattes med det nuvarande, vari en del äldre pipmaterial ingår.

Nummertavlor

Kyrkans båda nummertavlor, en vid vardera korpilastern, har rektangulär form och enkel förgylld ram med inbyggd ljusramp. Bärs upp av en hög, gråmålad, profilerad ståndare. Anskaffade 1849 (st prot).

Dopredskap

Dopfunten (fig 42) som är placerad i koret är av renässanstyp och utformad som en kalk. Materialet är röd, polerad kalksten. Cuppan är åttasidig med profilerad överkant och rund skål. Skaftet har åttasidig genomskärning, en bred vulst runt övre delen och avgränsas från cuppan och den åttakantiga, profilerade foten av vardera en kvadratisk platta. Höjd 95 cm, cuppans diameter 70 cm, fotens diameter 50 cm. Uppgifter om funtens tillkomsttid saknas. Den överensstämmer dock till sin typ med den år 1650 skänkta dopfunten i Älgult (fig 100).

Till funten hör ett runt dopfat av mässing med stiliserad, graverad ornamentik. Runt brämet apostlarna med respektive attribut, i fatets mitt Kristus inför himmelsfärden. Signerat Bertil Berggren, Stockholm, K 9 (= 1960). Diameter 61 cm. Gåva 1960 av prosten Isak Krook⁵⁰ och hans hustru samt direktör och fru Stig Haglund, Stockholm.

Dopskål av silver, ursprungligen profant kärl (fig 43 a–b). Liten, oval, bukig skål på fyra gjutna fötter. Två gjutna handtag som utgår från maskaroner. Inskrift på undersidan: »M. L. H. W. 1742 31 3/4 L.» Höjd 7 cm, största diameter 20 cm, minsta diameter 15,5 cm. Enligt stämplarna tillverkad av Novosadi, troligen Sigismund Novosadi d y i Karlskrona, mästare 1724–1773 (1787). Årsbokstaven nu otydbar.

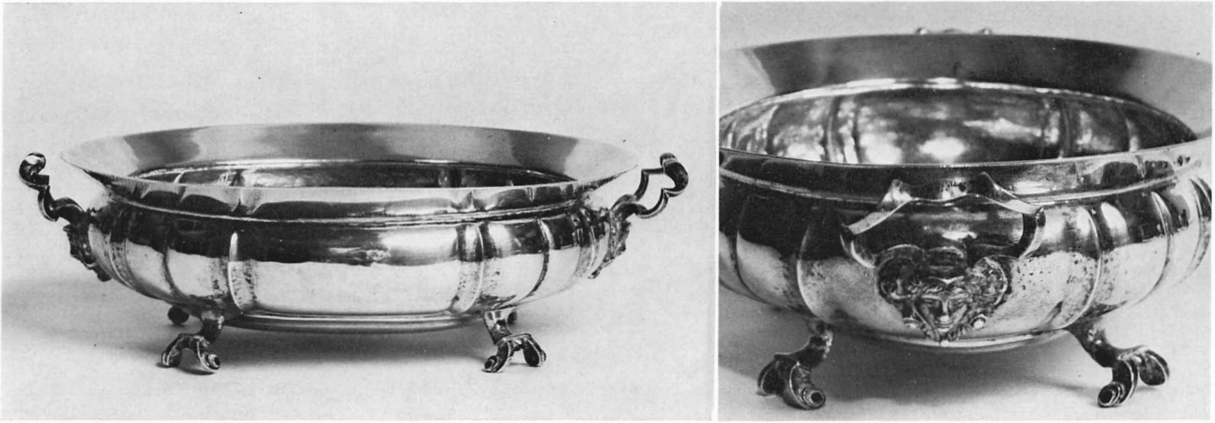

Fig 43a–b. Dopskål av silver, ursprungligen ett profant kärl. Utförd under 1700-talets första hälft av Sigismund Novosadi d y, mästare i Karlskrona 1724–1773 (1787). Foto H Danielsson 1973.

Silver baptismal bowl, originally a profane vessel. Made during the first half of the 18th century by Sigismund Novosadi the Younger, master at Karlskrona 1724–1773 (1787).

1692 inköptes på »Wintermarknaden ... ett bäcken aldeles af nyo till funten» (räk). Användes »till kläckans lagande» 1697 (tillägg till inv 1688; jfr nedan). 1783 omtalas »1 st Bäckén af mässing til Funten» (inv). Nu försvunnet.

I vapenhuset förvaras ett fragment av foten till en romansk dopfunt i sandsten av s k fabeldjurstyp (fig 44). Foten, varav ungefär hälften återstår, har ett runt uttömningshål. Vad beträffar uppbyggnaden förefaller den överensstämma med motsvarande del på flertalet andra fabeldjursfuntar,⁵¹ dvs en fyrkantig plint som smalnar av uppåt och övergår i en cirkelrund repstav ur vilken ett odjurshuvud växer fram över vart och ett av plintens hörn. Ovanför repstaven övergår foten i ett konformat parti vilket likaledes har en övre avslutning bestående av en repstav varur ytterligare fyra odjurshuvuden skjuter ut ovanför de förra. Ytorna mellan dessa huvuden i den övre sektionen utfylls av bladornament. Fotplattans höjd är 35 cm, diametern är 45 cm. Måtten tyder på att funten har varit förhållandevis liten. Dopfuntar av denna typ anses tillhöra tiden omkring 1200.⁵² Enligt uppgift återfanns funtfragmentet under vapenhusets golv i samband med kyrkans restaurering 1936–37 (inv bok 1943–68).

Nattvardskärl

Kalk av silver, helt förgylld (fig 45). Sexpassformad fot med profilerad sarg och bred fotskiva. På ett av passen ett graverat kors med en fastnitad, gjuten Kristusfigur, vars utformning ger association till motsvarande figur på kyrkans stora triumfkrucifix

Fig 44. Fragment av dopfuntsfot av sandsten, s k fabeldjursfunt. Omkr 1200. Foto 1971.

Fragment of the base of a sandstone baptismal font, a so-called "fabulous monster font". Around 1200.

(jfr ovan). Skaftet är sexkantigt och har en kraftig nod med sex rombiska utsprång. Såväl skaftets övre som nedre del samt nodutsprången är försedda med graverade majuskler på nätsgrafferad grund. Samtliga tre bokstavskombinationer bildar namnet IHECUS. På nodens översida syns spets-ovala fält med masverk av gotisk typ mot sgrafferad bottenyta. Den stora cuppan är slät och klockformad. Stämplarna saknas. Höjd 22 cm, cuppens diameter 12,5 cm, fotens diameter 13 cm.

Foten och skaftet har tillhört en medeltida kalk och kan dateras till omkring 1500. Cuppan gjordes om och förstörades 1709 av guldsmeden Anders Castman i Vimmerby, mästare 1709–1740 (räk) samt förändrades en andra gång 1743 av Arvid Castman i Eksjö, mästare 1730-talet–1773 (räk 1744).

Tillhörande paten av förgyllt silver (fig 45). I mitten en graverad bild av Agnus Dei med segerfana, runt brättet rankornamentik av 1700-talstyp, graverad mot punsad bakgrund. Stämplarna saknas. Diameter 13,5 cm. Omgjord 1743 av Arvid Castman (jfr ovan; räk 1744).

Inv 1688 upptar en större och en mindre kalk med tillhörande patener. Den sistnämnda uppsättningen såldes på auktion 1799 (st prot).

Oblatask av silver, delvis förgylld (fig 46). Oval, slät med profilerat lock. På locket inskriften: »Åsheda / Kyrkiås Oblate / Ask. Inlöst Anno: 1725 / In Decembri. pastore et praepo- / -sito Laurentio Algero (se not 33). Deo / sit Laus Amen.» På livet: »Daniel Månson Ingebår Erickz dotter / till Öfratorp betalt her till 20 R^{dr} s:t.» På undersidan: »29½ lod.» Höjd 6,5 cm, största diameter 15,5 cm, minsta diameter 11,5 cm. Enligt stämplarna tillverkad av Hans Wiggman, mästare i Kalmar 1712–1761. Sammanlagt kostade oblatasken »55 Dr 10 öre smt» (räk 1725).

»Een ofplateask aff bläck» är omnämnd i inv 1669.⁵³ Inv 1688 upptar »En målat Träask att hafwa oblater uti».

Vinkanna av silver, invändigt och delvis utvändigt förgylld. Sexpassformad fot med profilerad list, päronformat, slätt liv, korsprytt lock. Insription på fotens undersida: »A.D. 1937 skänktes denna kanna av Kulla kyrkliga arbetsrets till

Fig 45. Kalk av silver, ursprungligen från 1500-talets början. Cuppan omgjord första gången 1709 av Anders Castman, Vimmerby, och andra gången 1743 av Arvid Castman, Eksjö. Den tillhörande patenen gjordes om 1743 av Arvid Castman. Foto 1971.

Silver chalice, originally from the beginning of the 16th century. The bowl was remodelled first in 1709 by Anders Castman, Vimmerby, and the second time in 1743 by Arvid Castman, Eksjö. The paten belonging to it was remodelled in 1743 by Arvid Castman.

Åseda kyrka. Soli deo gloria. Matt. 26: 27–28.» Höjd 42 cm. Enligt stämplarna tillverkad 1937 av Guldsmedsaktiebolaget, Stockholm.

En vinkanna av silver, tillverkad av guldsmeden »Mäster Salomon Feiffz», mästare i Stockholm 1691–1724, inköptes år 1700 (räk). Lagad 1735 av »guldsmeden i Wexiö» (räk). Såld 1836 (tillägg till inv 1831).

Vinkaraff av glas med förgylld dekor. Cylindriskt liv och profilerad hals. Dekoren består på livets ena sida av en strålkranomgiven kalk samt ankare och kors och på den andra sidan av ett strålkranomgivet Gudsöga med Jahve på hebreiska. Propp av trä. Höjd utan propp 35 cm, diameter 17,5 cm. 1800-talstyp. Sannolikt har kyrkan tidigare ägt ytterligare en vinkaraff av samma utformning. Två glaskaraffer omtalas bl a i inv 1919 och 1942.

Kyrkan äger två sockenbudstyg, båda av silver: 1. Kalk utan förgyllning (fig 47). Hög, klockformad fot, cylindriskt skaft, rund nod med enkel, graverad streckdekor, skålformad cuppa. Höjd 10 cm, fotens diameter 7 cm, cuppans diameter 6 cm. Två otydliga stämplor, den ena antagligen ett H, sannolikt mästarstämpel för Hans Olofsson Sturk, mästare i Kalmar 1664–1705,⁵⁴ vilken 1702 lagade och förstörde kalken (räk). Omnämnd i inv 1688 som »en lijten Sochnebudz kalck uthan pateen». Den nu tillhörande patenen är helt slät. Diameter 6 cm. Stämplor saknas. Har troligen hört samman med sockenbudskalk nr 2 och har i så fall anskaffats samtidigt med denna (jfr nedan). Oblatasken är modern, rund och med ett graverat hjulkors på locket. Höjd 1 cm, diameter 6,5 cm. Enligt stämplarna tillverkad 1953 av Guldsmedsaktiebolaget, Stockholm. Tillhörande träfodral, utvändigt klätt med brunt skinn. Inköpt 1702 från »bokbindaren Carl Beckstad» (räk). — 2. Kalk utan förgyllning. Hög klockformad fot, kort cylindriskt skaft, rund nod, skålformad cuppa med en våglinje runt brämet. Höjd 11 cm, fotens diameter 7,5 cm, cuppans diameter 6 cm. Enligt stämplarna tillverkad av Carl Magnus Ekman, mästare i Eksjö 1729–1736. Inköpt 1735 (räk). Patenen är rund och har ett graverat kors på brämet samt i mitten IHS punsat. Diameter 7 cm. Stämplor Kalmars stadsstämpel och ett H, vilket kan tyda på att patenen tillverkats av Hans Sturk (jfr ovan). Sannolikt har den ursprungligen tillhört sockenbuds-

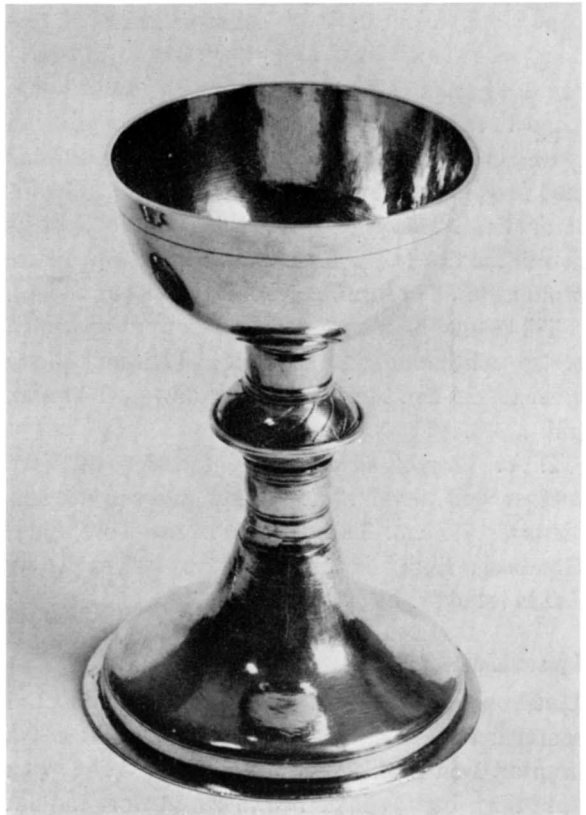

Fig 46. Oblatask av silver, inköpt 1725 och tillverkad av Hans Wiggman, Kalmar. Foto 1971.

Silver bread-box, purchased in 1725 and made by Hans Wiggman, Kalmar.

Fig 47. Sockenbudskalk av silver, omgjord 1702 av Hans Olofsson Sturk, mästare i Kalmar. Foto H Danielsson 1973.

Silver viaticum chalice, altered in 1702 by Hans Olofsson Sturk, master goldsmith at Kalmar.

kalk nr 1 och har anskaffats efter 1688 (jfr ovan). Oblatasken är modern, rund, med ett graverat kors på locket. Höjd 1,5 cm, diameter 4 cm. Enligt stämplarna tillverkad 1961 av ESM — h. Även till detta sockenbudstyg hör ett utvändigt skinnklätt träfodral, anskaffat 1735 från »bokbindaren Hof» i Växjö. Samtidigt inköptes en »Tennflaska för vin och oblater» (räk). Nu försvunnen.

Brudkronor

1. Av förgyllt silver med prydnadsstenar av rött och ofärgat glas (fig 48). Bred ring med pånitade ornament av silverbleck i form av rosor. Från ringens övre kant utgår åtta stycken höga och mellan dem lika många låga spetsar i genombrutet arbete. De större spetsarna, av vilka varannan pryds av en droppformad sten samt en stenbesatt ros och varannan av en likartad större ros samt ett pyramidformat utskott av silver, sammanhålls av en ring. På denna ring åtta krönte änglahuvuden med nedhängande kläppar. Höjd 10,5 cm, nedre kronringens diameter 15 cm, övre ringens diameter 18,5 cm. En prydnadssten samt tre löv saknas. Inköpt 1747, förfärdigad av guldsmeden Sven Röding, mästare i Växjö 1736–1754 (räk). Repareras 1761 eller 1762 av guldsmeden Axel Johan Limnell, mästare i Växjö 1732–1755. Reparationen omfattade kronans »renoverande och förbättrande med förgylning, samt 4 röde och 4 hvite stenars insättiande, ... Cronans söndertagande och sammansättiande» (räk). En liknande och ännu rikare ornamenterad brudkrona finns i Älgthult (jfr nedan).

Till kronan hör en rund kronbytta av koppar med beslag och handtag av järn. Höjd 17,5 cm, största diameter 25 cm. Anskaffad samtidigt med kronan (räk 1747).

2. Av förgyllt silver med infattade syntetiska rubiner och akvamariner. Höjd 8,5 cm, ringens diameter 7,5 cm. Tillverkad 1962 av Tore Eldh, Göteborg. Enligt inskription gåva samma år av Åseda lottakår.

Ljusredskap

Ljuskronor av mässing: 1. Krona av kombinerad senrenässans- och barocktyp för tolv ljus i två kransar. Den profilerade mittstammen kröns av en dubbelörn och avslutas nedtill av ett stort ändklot

med profilerad knopp. Ljusarmarna är s-formade, droppskålarna har musselform. Reflexornament av mässingsplåt, utformade som ovala blommor med driven dekor. Inskription på ändklotet: »Ecclesiae Ornamento Reparants Anno 1692 Deo Laude Pastore M. Laurentio Algero (= Till kyrkans pry-dande och Guds ära reparerad år 1692 av kyrkoherde magister Laurentius Algerus; se not 33). Reparationen som omfattade »Sirater och nya pipor 12 st. samt nya örnewingar» utfördes av Johan Hansson från Vimmerby (räk 1692). Höjd 61 cm. Nu monterad för elektriskt ljus, hänger som nr tre från altaret. — 2. Krona av senrenässanstyp för fjorton ljus i två kransar. Profilerad mittstam, nedtill avslutad av ett stort ändklot med knopp, utformad som en bladkransad ananasfrukt. Som krönornament en dubbelörn, s-formade ljusarmar med prydnadsarmar, droppskålar utformade som flata blommor. Reflexornament i form av tulpanliknande blommor med graverad och punsad dekor. På ändklotet inskriften: »Åseda Kyrckias liuse-crona kiöpt 1692 Deo laudi pastore Laurentio Algero (se not 33). Höjd 70 cm. Tillverkad av »Mr Johan Hansson från Wimmerby» (jfr föregående) för ett pris av »71 Dr 16 öre Kopp. mt giör i Silf. Mynt 23 Dr 26 2/3 öre». Avbetalades bl a med »den största Malmlusestaken på altaret» (räk 1692; jfr nedan). Höjd 70 cm. Nu monterad för elektriskt ljus. Nr två från altaret. — 3. Krona av samma typ som föregående, för tolv ljus i två kransar. Den profilerade mittstammen har som krönornament en dubbelörn och avslutas nedtill av ett ändklot med profilerad knopp. Ljusarmarna är s-formade, har drakornament på mitten och avslutas av treflikiga blomornament. Runda droppskålar. Inskription på ändklotet: »Giorgius Albertus Lünden Anno 1710.» I ett tillägg till inv 1688 benämns givaren »Georgh Albrechtson från Carls-crona». Höjd 52 cm. Nu monterad för elektriskt ljus, hänger närmast altaret. — 4. Krona av samma typ som föregående, för tolv ljus i två kransar. Den profilerade mittstammen avslutas av ett stort ändklot med profilerad knopp och har som krönornament ett mindre klot. Brutna ljusarmar med prydnadsarmar, musselformade droppskålar. Reflexornament av mässingsplåt bestående av klockformade blommor med spiralvridna stjälkar och

Fig 48. Brudkrona av förgyllt silver och silverbleck med prydnadsstenar av glas. Jfr fig 109. Inköpt 1747 från guldsmeden Sven Rödning, Växjö. Foto 1971.

Silver-gilt and sheet silver bridal crown with glass decorations. Cf figure 109. Purchased in 1747 from Sven Rödning, goldsmith, Växjö.

vardera två blad. Inskription saknas. Höjd 85 cm. Sannolikt identisk med den ljuskrona som inköptes »af Mässingzslagaren i Jönekiöping wid Wexiö Marknad d. 16 februarii 1761» för 60 daler silvermynt (räk). Mässingzslagaren kan möjligen vara identisk med Elias Thoresson Fries, egentligen klockgjutare (se not 72). 1760 inköptes från honom en krona till Älghults kyrka (jfr nedan). Nu monterad för elektriskt ljus. Hänger som nr fyra från altaret. — 5. Krona för tolv ljus i två kransar. Profilerad mittstam, stort ändklot med profilerad knapp. Brutna ljusarmar med prydnadsarmar,

musselformade droppskålar. Reflexornament utformade dels som klockformiga blommor, dels som flata blommor med spetsiga kronblad och med driven dekor. Inskription på ändkulan: »S. Heurlin S:T:D:P:P:P:r C. E. Colliander 1806» (se not 20). Höjd 92 cm. Nu monterad för elektriskt ljus. Hänger längst åt väster. — 6. Modern krona för sex ljus i en krans. Balusterformad mittstam, ändklot med profilerad knapp, s-formade ljusarmar med drakornament, runda droppskålar. Höjd 43 cm. I sakristian. Anskaffad 1937, tillverkad av A W Borgh, Jönköping, efter förslag av arkitekt

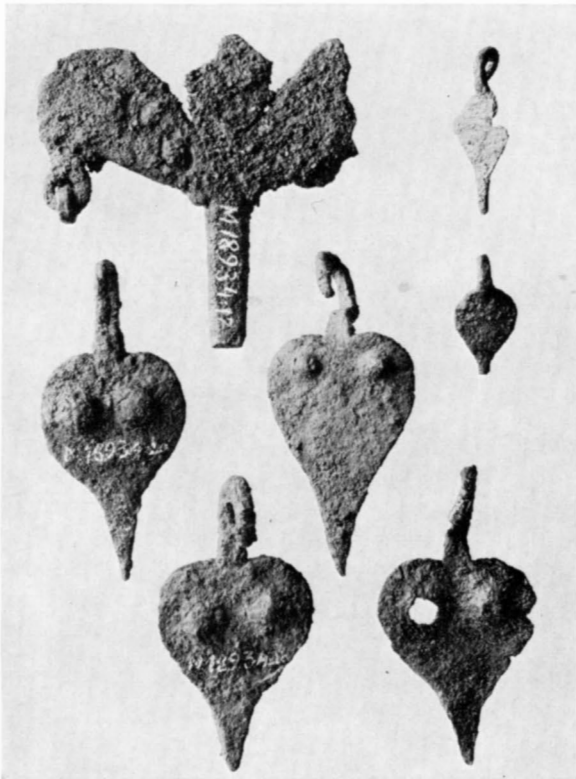

Fig 49. Fragment av medeltida ljuskrona av smidesjärn. Fynd i samband med restaureringen 1936–37. Foto N Lagergren 1973.

Details from a medieval wrought iron chandelier. Found during the restoration of 1936–1937.

Paul Boberg, Växjö (jfr ovan). — 7. Modern ljuskrona av mässing, anskaffad 1964. Hänger över orgelläktaren.

I samband med uppförande av den s k triumfbågen 1952 uppsattes på dess insida, dvs mot koret, en ljusramp för belysning av altaret.

Till fynden från kyrkans restaurering 1936–37 (se ovan) hör sex lövformiga hängen och ett liljeformat ornament, härstammande från en medeltida ljuskrona av järnsmide (fig 49).⁵⁵ Vidare återfanns en mittstam av järn med en med rutmönster ornerad knopp av mässing, längd 47 cm, vilken möjligen härrör från den ena av två, nu försvunna mässingskronor för åtta respektive sex ljus, nämnda i inv 1688. En av dessa hängde troligen i det vapenhus som revs 1797 (jfr ovan). En »söndertagen» krona omtalas 1829 (inv) och 1835 beslutades att

bl a »någre stycken af en gammal ljuskrona som hittills utan gagn för kyrkan förvarats» skulle försäljas (st prot).

Kandelabrar: 1. Av trä, för två ljus, ett par (fig 50). Rund, profilerad, svarvad fot, cylindriskt, långt skaft vars övre parti är svarvat och profilerat, svarvade, profilerade ljusarmar med vardera en prydnadsring, runda droppskålar, urnformade ljuspipor. Spår av målning i rött. Höjd 63 cm respektive 61,5 cm. Senmedeltida typ. Funna under kyrkans golv i samband med restaureringen 1936–37. — 2. Av gjuten mässing för två ljus (fig 51). Rund, platt fot med uppstående kant, profilerat skaft, brutna ljusarmar med prydnadsarmar och grave-rad dekor. De tallriksformade droppskålarna och cylindriska ljuspiporna förefaller vara senare tillsatser. Två hål på foten visar att kandelabern varit fastskruvad, sannolikt på predikstolen. På foten står årtalet 1743 men utformningen antyder att kandelabern härrör från mitten av 1600-talet. Höjd 36 cm. — 3. Av gjuten mässing för fem ljus, ett par. Rund, profilerad fot, högt profilerat skaft, brutna ljusarmar, urnformade, vulstprydda ljuspipor. Höjd 46 cm. Gåva 1930 av J U Falk. — 4. Av gjuten tennlegering, för sju ljus. Rund fot, profilerat skaft, bägarformade ljuspipor. Höjd 43 cm. Gåva 1937 av Åsedaortens kyrkliga sykkrets, inköpt från Licium, Stockholm. — 5. Av nysilver för fem ljus, ett par. Gjuten dekor. Höjd 54,5 cm. Enligt inskription gåva 1941 av kantor J E Herrlander, Åseda.

Ljusstakar: 1. Av driven mässingsplåt. Barocktyp. Rund fot, rund mellanbricka, spiralvridet skaft utan droppskiva. På fot och mellanbricka drivna och punsade ornament. Inskription saknas. Höjd 30 cm. Möjligen identisk med en stake som 1705 inköptes av Daniel Wulf i Norrköping (räk). — 2. I det närmaste samma utformning som föregående (fig 52). Inskrift på foten: »OPS POS SCHENKES TJL OSTA KYRKA ANNO 1703» samt på skaftet under mellanbrickan: »FAGRA-SKRVF.» Höjd 31 cm. — 3. Samma typ som de båda föregående (fig 52). Åttkantig fot och mellanbricka, skaftet spiralvridet utan ljuspipa. Inskription på foten: »ANNO 1722 / ORGANIST IN ÅHESEDA T.N.S. C.N.D.» Höjd 27 cm. — 4. Ett par av gjuten mässing. Åttkantig fot, balusterformat

Fig 50. Träkandelaber av senmedeltida typ. Foto 1971.

Wooden chandelier of a late medieval type.

Fig 51. Kandelaber av gjuten mässing. Mitten av 1600-talet. Foto 1971.

Cast brass chandelier, mid-17th century.

skaft, rund droppskål och cylindrisk ljuspipa. Inskrift saknas. Höjd 20,5 cm. Sannolikt anskaffade 1910 (räk). — 5. Av silver för tre ljus, ett par. Riklig, gjuten ornamentik. Enda stämpel tre kronor. Inskrift (på båda): »Till Åseda kyrka 1949 av Lottorna.» Höjd 28,5 cm. — 6. Av silver, ett par. Rund, klockformad fot med graverat Kristusmonogram, kort cylindriskt skaft, osymmetrisk droppskål. Höjd 11,5 cm. Enligt stämplarna tillverkade 1956 av Bertil Berggren, Stockholm. Gåva 1956 av Åseda lottakår. I bårhuset. Till ljusstakarna hör ett kors av ekträ och silver. Höjd 48 cm. — 7. Av sterlingsilver, fyra stycken, nu använda som altartakar. Konformad fot, kort cylindriskt skaft, rund skålformad droppskål. Enligt stämplarna tillverkade 1964 av Per Arne Terrs Lundahl, Växjö. Höjd 12 cm. Gåva 1964 av Axel och Hulda Larsson, Toratorp. — 8. Dopstake av järnsmide och färgat glas. Höjd 171,5 cm. Formgiven av konstnären Arne Granhall, Åseda. Anskaffad 1966.

Kyrkan äger också sex moderna golvstakar av trä och gjuten mässing att användas vid begravingar.

Inv 1688 nämner »Liusestakar af Malm på altaret 3 st». Ett tillägg till samma inv uppger att »den första gafs för liusechronorna som ses teknat 1692» (jfr ovan), samt att de båda andra tillika med »Liusestakar af Teen på altaret 2 st» användes som betalning vid omgjutning av mellanklockan 1697 (även

i räk). Två ljusstakar av glas är nämnda i inv 1919 och 1942. Saknas nu. — I samband med kyrkans restaurering 1936–37 återfanns under kyrkans golv ett antal ljuspipor av såväl äldre som yngre ursprung (se ovan).

Väggplåtar: Av mässingsplåt med driven, punsad och graverad dekor, tjuoen stycken för två ljus. Ovalt huvudstycke, musselformat överstycke, s-formade ljusarmar, runda, skålformade dropp-

Fig 52. Ljusstakar av driven mässingsplåt. Barocktyp. Skänkta 1703 respektive 1722. Foto 1971.

Candlesticks of chased sheet brass, Baroque type. Donated in 1703 and 1722 respectively.

Fig 53. Mässhake av svart sammet med reliefbroderi i silver. Anskaffad 1817. Foto 1971.

Chasuble, black velvet with silver relief embroidery. Acquired in 1817.

skålar. Stämplade A W Borgh, Jönköping. Formgivna av Paul Boberg. Plåtens höjd 81 cm. Nitton stycken anskaffade 1937, de två övriga 1964. — »Liuseplåt af koppar med 9 pijpor» samt »dito en af Jern rostig och gammal» nämns i inv 1688.

Textilier

Antependier: 1. Av röd sidendamast. Längs överkanten en bred bård av applikationer i guldbrokad och guldgalon samt rika broderier i lin och silke i flera färger och guldtråd. Broderierna framställer scener ur Kristi liv insatta i rundbågställningar. Signerad G.O.H. (= Greta Olde-Holmberg) Licium 1937. Gåva 1938 av Kullaortens kyrkliga sy-

krets. — 2. Av svart ylle. På mitten ett kors med strålar och Kristusmonogram, utfört i applikation av ljus brungrått helsiden och broderi i silver- och guldtråd samt silke i grått, svart och vitt. Utfört 1938 av fröken Jenny Malmén, Brudberget, av material från Libraria, Stockholm. Gåva av Åsedaortens kyrkliga sykets. — 3. Av grön linnedamast med broderier och applikationer i guld, vitt, gult och benvitt. Signerat E.P. (= Elin Pettersson) Licium 1952. — 4. Av vit linnedamast med broderi i lin i flera färger, utformat som ett altarbrun. I broderiet ingår texten: »Glädjen eder i Herren alltid / åter vill jag säga glädjen eder.» Signerat AAVS⁵⁶ (signatur för textilkonstnärinnan Alfhild Sandberg, Växjö) VÄXIÖ 1962. Gåva av anonym givare. — 5. Av violett linnedamast med broderier i guld och silver samt lin i rött, violett, mörkgrått och ljusgrått. Signerat Libraria komp MSA (= Märta Swartling-Anderson) 1962. Gåva av Kullaortens kyrkliga sykets. — 6. Av blått ylle med guldbroderier. Signerad KLH (se nedan) 1973. Inköpt för gåvomedel.

Mässhakar: 1. Av svart sammet, kantad med bred silvergalon (fig 53–54). På ryggsidan ett krucifix i hög relief, utfört i silverbroderi och mönstrade silvergaloner. Kristusfigurens hår, skägg, törnekrona och blodsdroppar är broderade i silke i brunt, grönt respektive rött. På framsidan triangel med Jahve och strålkran i samma reliefteknik. Nytt foder av svart bomullssatin. Sannolikt identisk med den svarta mässhake som enligt st prot 1817 anskaffades från Stockholm detta år. Renoverad 1941. — 2. Av svart sammet, prydd med silvergaloner och silverbroderier. På ryggsidan kors med törnekran, på framstycket triangel med Jahve i svart silke och strålkran. Knäppning på vänster axel. Nytt foder av svart bomullssatin, i fodret broderat »P Withthöft». ⁵⁷ Märkningen är sannolikt överflyttad från ett äldre foder. Anskaffad 1868, utförd av »Fru Almgren i Stockholm» till ett pris av »320 Rdr» (räk). Renoverad 1941 och 1968, sista gången av Libraria, Stockholm. — 3. Av benvitt ylle och silke blandat, ett par. Prydda med applikationer och broderier i guld och violett silke. På ryggsidan kors, på framstycket mindre kors med IHS. Foder av violett siden. Signerade EG (= Elsa Gullberg) 1942. Skänkta samma år av Kulla kyrk-

Fig 54. Detalj av mässhakens Kristusbild, fig 53. Foto 1971.

Detail of the picture of Christ on the chasuble shown in figure 53.

liga arbetskreter respektive H Adolfsson, Åseda. — 4. Av grön sidendamast med applikationer av guldtyg och broderier i guld- och silvertråd samt blått silke. På ryggsidan gaffelkors med Kristusmonogram och druvklasar. Korsarmarna fortsätter runt halsringningen. Fodrad med gult siden. Signerad SSKT (= Södra Sveriges Kyrkliga Textil) 1956 SBS (= Sigrid Birgitta Synnergren). — 5. Av violett ylle, ett par. På ryggsidan gaffelkors i guldgallon och guldtrådsbroderi. Korsets övre del omges av stiliserade lågor broderade i lin i röda och orange nyanser. På framsidan gaffelkors med en röd triangel i korsmitten. Foder av mörkgrå linne-*lärf*t. Signerade Libraria komp ML (= Margareta Langert) 1963. — 6. Av rött ylle med broderier i guldtråd, applicerad guldbrokad samt lin i grönt, blått och gult i flera nyanser. På ryggsidan ett kors med krona och eldslåga, på framsidan S Olov med yxa och drake. Foder av gult linne. Signerad Pro Ecclesia komp RA 1965. Gåva av Edla Isaksson, Åseda. — 7. Av blått, mönstervävt ylle, s k åseda-dräll. På ryggsidan ett broderi i guldtråd och gult ullgarn som harmonierar med tygets mönster.

Fodrad med blått siden. Signerad KLH (= Kronobergs läns hemslöjd) 1973. Gåva av Axel Larsson, Toratorp.

Kalkdukar: 1. Av benvitt ylle och siden blandat, fodrad med benvitt siden. Prydd med broderi i guldtråd samt silke i huvudsakligen gula nyanser. I hörnen guldtofsar. Mått 47 cm × 48 cm. Anskaffad 1942. — 2. Av violett sidendamast med foder av violett siden. Broderi i guldtråd samt silke i violett, rött och mörkgrått. Signerad Libraria komp. M.L. (= Margareta Langert) 1963. Mått 50 cm × 50 cm. — 3. Av grön sidendamast med broderi i guldtråd och gult silke. Fodrad med benvitt siden. Mått 54 cm × 54 cm. Anskaffad 1965. — 4. Av rött linne med gult sidenfoder. Prydd med guldgallon. Mått 47 cm × 47 cm. Gåva 1965 av Edla Isaksson, Åseda.

Två kalkkläden från 1738 är upptagna i inv 1942. Betecknades då som »odugliga att renovera».

Kollekthåvar: 1. Ring och holk av mässing. Ringen med riklig, gjuten akantusornamentik, holkens ytterkant försedd med en bladkrans. Diameter 17 cm. Svarvat, omålat träskåft. Pungen av

Fig 55. De vise männens tillbedjan. Oljemålning av Johan Magnusson i Nässja. Gåva omkr 1845 av fem hemmansägare i Åseda församling. Foto 1971.

The Adoration of the Magi, oilpainting by Johan Magnusson of Nässja. Donated around 1845 by five yeoman farmers in the parish of Åseda.

röd sammet med guldfrans och prydd med fyra kors broderade i guldtråd samt gult och blått silke. Skinnfodrad. Ring och holk av 1700-talstyp, pungen sannolikt utförd vid hävens renovering 1941. — 2. Holk av mässing med två volutliknande ornament, skinnklädd ring. Diameter 16,5 cm. Svarvat, omålat träskafft. Pungen har samma utförande som föregående. Häven sannolikt anskaffad under 1800-talet, renoverad 1941. — 3-4. Två moderna håvar av brunmelerat ylle med silvergaloner och broderier i svart, orange och violett lin.

Skinnfodrade, holk av mässing, svarvat träskafft. Diameter 13,5 cm. Gåva 1964.

Kormatta i röllakan, abstrakt mönstrad i milda nyanser av blått, grått, grönt, violett, rött, gult och vitt. Signerad KLH (se ovan) 1965 A-M (= Anna-Maria) Hoke. Inköpt för medel som testamentariskt skänkts av framlidna Selma Björk, Åseda.

Kyrkan äger även ett antal moderna predikstolskläden samt antependier till sakristialtaret.

I inv 1688 omnämns bla »En Mässehake af brunt Sammetztaft utsliten, dito en af blommerat Gyllenduuk, alt sönder, dito en af oächtadt gyllenatmask med crucifix, dito en af blommerat tyg gifwin af Hr. Niels i Ösiöbohl, nu något sönder för bröstet». Vidare »Altare Kläde Rött med 2 Silfwerkors, Antipendium gammalt med blommer, Ullet teke ett st» samt »Altare Kläde af Rött Sars ett st» och »En Hoof eller pung med lijten kläcka». 1710 skänkte »Georgh Albrechtson från Carls-crona» (jfr ovan, Ljusredskap) ett »Nytt Skarlakans Altarekläde» och 1712 en »Skiön Messehake af Ostindiskt attelask med Siden bast under foder» (tillägg till inv 1688). 1746 anskaffades en svart mässehake av sammet med guldgaloner (räk). En kalkduk, »ny guldbroderad af Sidentyg» är omnämnd 1783 (inv). Kyrkvaktarrocker omtalas flera gånger under 1700-talet. 1745 inköptes »en ny Kyrkiowägtare råck ... af blått kläde med röda upslag och krage» och mässingsknappar (räk). En guldbroderad bokdyna till altaret, skänkt av fröken Carolina Lagercrantz på Sissehult,⁵⁸ är nämnd första gången i inv 1829 och en guldbroderad kalkduk från samma givare i inv 1831.

Gravminnen

De epitafier som tidigare funnits i kyrkan är nu samtliga försvunna. »Anno 1791 nedföll ett uprutit Epitaphium med följande påskrift. Anno 1653 d. 1 November är den ädle och manhaftige Capten Willem Månepenny (se not 33) i Herranom af-somnad, och d. 10 Julii 1654 är han i denna kyrkan begrafwen. Gud förläne honom med alla Christ Trogna en frögdefull uppståndelse» (inv). Vidare uppger inv 1829: »I nuvarande Chor hänger 2^{ne} målade Epitafier, det ena föreställer Crafoordska Wapnet, hwarunder framlidne Captaine Johan Crafoords⁵⁹ Biografi är teknad; det andra före-

ställer en Svan, efter ett Ryttmästar med samma namn, hwars biografi der under är teknad.» Vad beträffar det sistnämnda epitafiet omtalar kyrkoherden Andreas Rogberg (se not 16) att dess inskription var följande: »Ryttmästaren Per Svan föddes 1666 utkommenderades mot Rysslands och pålands svåra fiender 1701–05: Fången vid Pultava: efter avslutad frid hemkom 1722: dog 1735.» Rogberg tillägger: »obs. Han bortgick ss simpel Ryttare för Åsheda Kex.»

1690 målades två epitafier direkt på den dåvarande östra gavelväggen (se ovan, Målningar).

Övriga inventarier

Bland övriga inventarier märks:

Två oljemålningar på duk av Johan Magnusson i Nässja (se not 47), framställande De vise männens tillbedjan av Jesusbarnet (fig 55) respektive Jesu nedtagande från korset (fig 56). Färgerna är dunkla; blått, brunt, rött, grönt och vitt dominerar. Enkla, profilerade, förgyllda ramar. Skänkta omkring 1845, enligt en inskriftstavla på den ena målningens ram av fem hemmansägare i Åseda församling, Petter Magnus Carlsson i Raneskruf, Jonas Petter Johannesson i Kuttabo Skattegård, Johan Pettersson i Kuttabo Mellangård, A Friman i Danstorp samt kyrkvärden Abraham Jons son i Svenshults Guttagård. Sedan 1964 placerade på långhusets västvägg, under orgelläktaren, tidigare i koret. Konserverade 1964 av Sven Wahlgren, Jönköping.

Gustav Vasas bibel 1541 i brunt skinnband med små beslag i form av genombrutna löv. Gåva 1960 av syskonen Selma och Gunnar J:son Björck, Åseda. — Karl XII:s bibel i svart skinnband med kungens namnchiffer i guld samt mässingsbeslag, likaledes med monogram. — 1917 års bibel i brunt skinnband med guldsnitt. Biblarna förvaras i kyrkan, övriga böcker finns i prästgården. I boksamlingen ingår bl a en psalmbok från 1679, Carl XI:s kyrkolag från 1688 och en kyrkohandbok från 1693.

Ståndur med svängt fodral och skulpterat krönornament.⁶⁰ Urtavlan signerad »Daniel Ljungstedt⁶¹ Wexiö N° 229». Fodralet målat i blått med lister i rött och guld, krönornamentet är förgyllt. Tidigare vitmålat (snabbinv 1930). Inköpt 1789 (räk). »Kläckefouterale» tillverkat av »Mästersnickaren Magnus i Skallas» (räk 1790; jfr ovan s 33).

Fig 56. Kristi nedtagande från korset. Oljemålning av Johan Magnusson i Nässja. Gåva som föregående. Foto 1971.

The Descent from the Cross, oilpainting by Johan Magnusson of Nässja. Donation, as the previous figure.

Sanddosa av trä, svarvad, cylindrisk. Höjd 5,5 cm, diameter 10 cm. I sakristian.

Straffstock av furu med plats för fyra personer. Jfr nedan Älghult. I murat förvaringsutrymme under den gamla stigluckan. — På samma plats förvaras också ett antal kraftiga bårstänger av trä.

Kyrktagningspall, gråmålad. På undersidan initialerna GF och ILG samt ett oläsligt årtal målade i rött. Längd 130 cm, höjd 25,5 cm. Möjligen identisk med den »hustropall» som anskaffades 1689 (räk). Förvaras i tornet.

Kort bänk med ryggstöd, målad i grått och svart, troligen en brudbänk från 1703 då en äldre brudbänk vilken ansågs vara för stor för det nya koret ersattes med »2 små af Nyo» (räk). Längd 153 cm. Förvaras i tornet.

Fig 57. Den medeltida lillklockan, sannolikt gjuten under tidigt 1200-tal. Foto 1971.

The medieval small bell, probably early 13th century.

Ett antal ornamentdetaljer från det medeltida altarskåpet (se ovan), från predikstolen och dess ljudtak samt en defekt strålsol av trä som tidigare varit uppsatt i kyrkan. I tornet.

Möblemang i sakristian, bestående av ett ekbord med tillhörande sju stolar och en karmstol. Stolsitsarna skinnklädda. Anskaffat 1938.

Två enkla träfiberplattor med series pastorum respektive förteckning över pastoratets komministrar uppsattes i vapenhuset 1965.

Offerskål av försilvråd mässing, enligt inskrift skänkt 1920 av »H.L.». — Enkelt s k Jerusalemskors på sakristialtaret. Gåva 1965. — Processionskrucifix av trä med Kristusfigur av gjuten mässing. Anskaffat 1966.

1688 omtalas en kista som då försågs med »trenne låsar» (räk). 1727 befanns den »alldeles förmultnad och söndrig» varför en ny »af feete Furu Bräder, med skönt låck samt på åthskillige låder» tillverkades. Den beslogs med järn och fick överta den gamla kistans tre lås (räk). 1743 förfärdigades ännu en järnbeslagen kista »Aldenstund den förre

Kyrkiokistan var mycket liten, så at uti den samme ei kunde inrymmas alla kyrkans pänningar, med alt pantsilfret» (räk). 1790 »granskades Kyrkiokistans styrka och beslag emot inbrottsstöld, och befants både svag til bräder och otillräckeligt beslagen». Därför beslutade man att låta göra en ny kista av ek och att »låta beslå den samma wid Klafre Jernbruk» (st prot 1791). I tornet förvaras nu två mindre, järnbeslagna kistor, övermålade med vitgrå färg, en med tre lås och en med ett lås. Mått: längd 110 cm respektive 112 cm, högsta höjd 58 cm respektive 57 cm, bredd för båda 57 cm. Möjligen identiska med två av de ovan nämnda.

Bland nu försvunna inventarier kan nämnas: En »Offerståck gammal, obrukelig, beslagen; omtalad 1688 (inv). — En »plichtepall» av omålad furu från 1689 (räk), omnämnd i snabbin 1930. — En värja som är omnämnd i inv 1874 och 1881 men som uppges vara saknad 1883 (inv prot). — En kyrkstöt, omtalad i inv 1783 som »1 Käpp med bjällra til väcktaren», och om vilken st prot 1824 lämnar följande upplysning: »Uppå anmälan blef beslutat att väktaren bör aflägga den staf som hittills varit nyttjad under Predikningarna, hälst sådant strider mot närvarande uplysta tiders skick.» — En ljusform av koppar, anskaffad 1783 eller 1784 (räk).

Klockor

Kyrkan äger tre klockor:

1. Storklockan har riklig gjuten ornamentik kring slagring och överdel. Den bär följande inskriptioner, samtliga i versaler: 1. På kroppens ena sida. »1851 i konung Oscar den I^{ste} sjunde regeringsår, då f. d. statsrådet, kommandören C. I. Heurlin⁶² var stiftets biskop, greffen o kommandören C. Mörner landshöfding, magister E. G. Tillström⁶³ kyrkoherde, N. Ekebom⁶⁴ komminister blef denna klocka omgjuten af C. A. Norling.⁶⁵» — 2. På kroppens andra sida. »Bevara din fot när du går till Guds hus och kom till att höra. Salom. pred. bok 4 k. 17 v.» Diameter 110 cm. Klockan hade »under hösten 1849 i följd af ovarsam ringning, sprukit» (vis prot 1874). Enligt M Åmark hade klockan före omgjutningen »en med romanska majuskler prydligt utformad inskrift, varav en avritning finns i Archivum Smolandicum Tom V. Den återges här efter

Lindstam med latinska versaler. En krona inledde inskriften. S i näst sista ordet bakvänt. ♀ HELP: MARIA: ALLOM: THEM: HORE: ELLA: SE: AMEN: — På nutida svenska: Hjälp Maria alla dem (som mig) höra eller se. Amen.» (Åmark s 159).⁶⁶

2. Mellanklockan har i likhet med storklockan riklig gjuten ornamentik kring slagring och överdel. Den bär följande inskriptioner i versaler: 1. På kroppens ena sida. »År 1872 under Konung Carl d: 15 regering, då J. W. Sjögren⁶⁷ var kyrkoherde, P. Sandén⁶⁸ kommenister, A. W. Nilsson i Lillahult och J. P. Lundh i Kelleflaga kyrkovärdar, är denna klocka omgjuten af klockgjutare C. A. Norling (se not 65) i Jönköping.» 2. På kroppens andra sida. »När min maningsröster kalla, samloms menskor, samloms alla, ty då tändes andans låga eller stäjfes eldens lågor, eller jordas edra likar den förgängelsen predikar» (se not 67). Diameter 91 cm. Mellanklockan har gjutits om ett stort antal gånger. Den första kända omgjutningen utfördes 1697 (räk). 1718 var »then sprucken och förderfwat» och blev omgjuten av »Kläckegiutarne i Jönkiöping Lars Arwidsson Jönköping och Torbiörn Jönsson»⁶⁹ (räk). 1746 var klockan återigen »sprucken och förderfwad» och blev nu omgjuten av Andreas Wetterholtz⁷⁰ i Malmö. Dess storlek ökades härvid avsevärt, från »et skeppund, 8 lispund och 2^{ne} marker» till »tre skieppund, ett lispund och Elfwa marker» (räk 1747). Enligt Andreas Rogberg försågs den med följande inskriptioner: 1. Runt överdelen. »Alt thet anda hafwer lofwe Herran Ps: 150, v. 6.» 2. På kroppens ena sida. »Lef Kong Fredric Landsens Fader med Printz Adolph Fredrik glader Lef Lovis Ulrica nögd och Printz Gustaf Swerjes frögd.» 3. På kroppens andra sida. »General Lieutnant, Par. Anders Koskull war Landshöfdinge Doctor Eric Alstrin,⁷¹ Biskop, Magister Anders Rogberg (se ovan) Kyrkoherde. Tå iag fick liud, At lofwa Gud» (se not 16). 1753 var klockan sprucken igen och blev denna gång omgjuten av Elias Fries Thoreson⁷² från Jönköping, »detta år i Wexiö warande» (räk 1754). Den fick härvid följande inskriptioner: 1. Runt överdelen. »Alt det anda hafwer lofwar Herren halleluja Sal: 150, v. 6.» 2. På kroppens ena sida. »Då Adolph Friedric spiran förde, Lovis Ulrica Drottning war, Då Cronprintz Gustaf Hiertan rörde, Då med Printz Carl Swerige har,

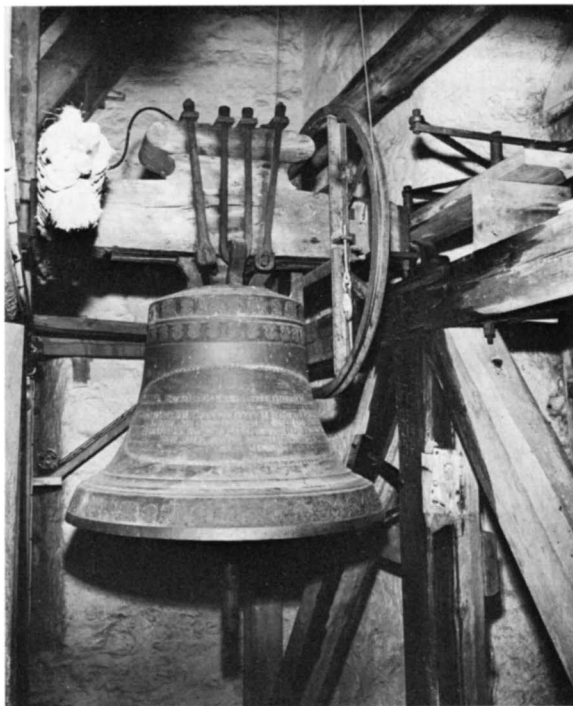

Fig 58. Storklockan, ursprungligen medeltida, omgjuten 1851 av G A Norling, Jönköping. Foto 1971.

The great bell, originally medieval, re-cast in 1851 by G A Norling, Jönköping.

samt Friedric Adolph uti Norden, en liuflig Fred, då fick wij tied, att kalla folck, som uppå jorden, Bär namn deraf att fruckta Gud.» 3. På kroppens andra sida. »Denna Åsheda mällanklocka är omguten år 1753 då Gustaf Friedric Rothlieb war Landshöfding, D. Olof Osander⁷³ Biskop, Andreas Rogberg (se ovan) Pastor och Carl Agerthin Cominister⁷⁴» (se not 16). Nästa omgjutning utfördes 1830 av klockgjutaren M A Rönblom⁷⁵ i Jönköping. Att klockan blivit spräckt redan i början av 1800-talet antyds av följande kommentar i st prot 1830: »Efter ett lika så mångårigt som långsamt tvistande blef församl.s beslut, at den förolyckade klockan skulle med första omgjutas.» Som tidigare framgått skedde senaste omgjutningen 1872.

3. Lillklockan, som är medeltida, har runt halsen ett smalt, tomt skriftband och omedelbart ovan slagringen tre tätt liggande rundstavar. Den är av typisk romansk form och kan dateras till tidigt 1200-tal (jfr Åmark s 159). Diameter 54 cm.

Klockorna rings sedan 1950 elektriskt.

Kyrkan har tidigare ägt en s k sanctusklocka som bortauktionerades 1835 eftersom den då ansågs

vara »af inte antiqvariskt värde» (st prot). Omnämnd som »chorklåcka» 1688 (inv), var 1783 placerad i vapenhuset (inv).

Noter

1. Se Svenskt Diplomatarium, band 5, s 496.
2. Se *E Hellquist*, Svensk etymologisk ordbok, s 903–904, uppslagsord Sid.
3. Uppgifterna om medeltida ägoförhållanden inom Åseda socken är hämtade ur *L-O Larsson*, Det medeltida Varend. Beträffande herrgårdarna se *P G Vejde*, Kronobergs läns herrgårdar.
4. Se vidare Badebodafyndet — den medeltida silverskatten, i: Åsedabygden 1958. — Fynden förvaras i SHM.
5. Raä:s fornminnesinventering, SM.
6. *A Svensson*, Åseda kyrkby med omnejd före järnvägens tillkomst, i: Åsedabygden 1958, s 24.
7. Uppges bl a i *Rosengren*, s 50.
8. Se SvK, register till Småland band IV, s 370.
9. Jfr *M Ullén*, Granhults och Nottebäcks kyrkor, SvK, Smål II: 4, s 278 f.
10. Se not 6. — Fotografier finns på SM.
11. Se *A Svensson*, Åseda kyrkby osv, s 25.
12. Glasfragmenten är granskade och daterade av docent *Aron Andersson*, SHM. Fullständig förteckning över glasfynden finns i ATA, SM samt PÅ.
13. Jfr *M Ullén*, Kyrkorna i Sjöås, SvK, Smål II: 1, s 21 samt *A Liepe*, Bergunda och Öja kyrkor, SvK, Smål V: 1, s 20, 22.
14. *Paul Bobergs* restaureringsrapport, SM.
15. Mynten har bestämts av läroverksadjunkt *G H Rundquist*, Växjö. Fullständig förteckning finns i ATA, SM samt PÅ.
16. »Berättelse om Åshedda Pastorat författad af *Mag. And: Rogberg*, kyrkoherde i Åshedda samt insänd till Prosten och Kyrkoherden *Samuel Rogberg* i Fröderyd ... d. 6 Decem: 1757» samt »Addenda ... eodem auctore, sine anno et die» finns i S L Gahm-Pehrssons Archivum Smolandicum Wex 12. Delvis publicerad i *A Svensson*, Ur Åseda kyrkas historia, i: Åsedabygden 1958, s 14 f.
17. Jfr *L-O Larsson*, Växjö stift under 800 år, s 50. — I artikeln »S:t Olof — det nordiska folkhelgonet» i SmP 28.7. 1973 lanserar *L-O Larsson* följande intressanta teori: »Det kan naturligtvis vara en ren tillfällighet, men det är också värt att notera, att en av de mera pålitliga källorna från 1000-talet uppger, att en av de 'biskopar' som följde Olav Haraldsson från England till Norge var — Sigfrid. Denne framstår ju i den senare legendbildningen som Varendsbygdens kristnare, och om så verkligen var fallet — vilket det troligtvis var även om verkligheten i detalj kanske inte har haft mycket gemensamt med legenden — är det frestande att spekulera i möjligheten att det var Sigfrid själv som först lanserade Olofskulten i de småländska bygderna.»
18. Jfr *Rosengren*, s 50.
19. Jfr t ex *M Ullén*, Kyrkorna i Sjöås, SvK, Smål II: 1, s 22 ff samt *A Liepe*, Bergunda och Öja kyrkor, SvK, Smål V: 1, s 13 ff, s 22.
20. *Samuel Heurlin*, kyrkoherde i Åseda 1780–1835. Född i Blådinge 1744. Docent i matematik, adjunkt i fysik, prästvigd 1777, professor i matematik 1780, teol doktor 1800. Av gammal småländsk prästsläkt, modern var född Wiesel. Gift med *Christina Elisabet Colliander*, f 1753, d 1831 (*Virdestam*, s 204 ff).
21. *Carl Fredrik Adelcrantz*, f 1716, d 1796, friherre, arkitekt. Konduktör vid slottsbygget i Stockholm 1741, hovintendent 1750, överintendent 1757 (tillsammans med *C J Cronstedt* 1757–67, därefter ensam). Preses i Konstakademien 1767. Om *Adelcrantz'* verksamhet, se *S Fogelmarck*, Carl Fredrik Adelcrantz, Arkitekt.
22. Jfr *M Ullén*, Dädesjö och Eke kyrkor, SvK, Smål II: 3, s 229 ff.
23. Sannolikt *Bengt Lagercrantz*, f 1737, d 1801, major i armén. Gift andra gången med *Anna Ulrika Rappe*, dp 1753, d 1810 på Sissehult i Åseda socken. — En dotter var *Carolina Margareta L*, f 1786, d 1854.
24. Se *M Ullén*, Granhults och Nottebäcks kyrkor, SvK, Smål II: 4, s 319.
25. Uppgifterna om ombyggnaden är hämtade dels ur räk och st prot 1797–1804, dels ur *Samuel Heurlin*, Beskrifning om kyrkobyggnaden i Åseda. Handskrivet original i VLA, publicerad i Åsedabygden 1958, s 6 f. Där inte annat uppges är citaten hämtade ur sistnämnda källa.
26. Eksjötidningen 28.10.1910.
27. Märkligt nog omtalas inte denna ingång i kyrkans arkivalier. 1819 diskuterade man möjligheten att ta upp en mindre muröppning »till hämmande av den starka fuktighet som är i Sakristigan» (st prot). Troligen resulterade denna diskussion i den nya ingången eftersom räk 1819–20 upptar en kostnad för två tunnor kalk »För murens öppnande i Sakristigan».
28. Fullständiga förteckningar över fynden finns i ATA, SM och PÅ. Jfr not 12. Betr luktdosor, se *B Gustafsson*, Manligt, kvinnligt, kyrkligt i 1800-talets svenska folkliv, s 71 ff. Betr knävlingar, se *A Eskeröd*, Knävlingar från Branteviks fiskeläge i Skåne, i: Fataburen 1950 samt *B-A Persson*, Knävlingar, i: Kulturen 1959.

29. Uppgifterna om restaureringen är hämtade ur PM, arbetsbeskrivning m fl handlingar i SM och PÅ. Finns även tillgängliga i ATA.
30. Konservator *Sven Wahlgrens* rapport, ATA, SM och PÅ.
31. *Petrus (Magni) Spakius (Spaakerus)*, kyrkoherde i Åseda 1622–1663.
32. *Johan (Petri) Spakius*, kyrkoherde i Åseda 1663–86. Son till föregående.
33. *Laurentius Magni Algerus*, kyrkoherde i Åseda 1687–1736. Född 1655 i Barkeryd. »Stor omsorg ägnade han åt kyrkans reparation och prydnad ... A:s outröttliga intresse för kyrkans förskönande är så mycket mer anmärkningsvärt som han 1710 ... blev så blind att han ej kunde skilja dag från natt. Likväl skötte han till sin död utan medhjälpare både kh. — och häradsprostbefattningen» (*Virdestam*, s 202–203). Gift tredje gången med *Catharina Isabella Monpenne*, d 1727, dotter till en överstelöjtnant.
34. *Sven Segervall*, f omkr 1677, d omkr 1760, troligen i Växjö, stiftsbildhuggare. — Av *Sven S* har bevarats ett flertal rikt figurprydda altaruppsatser och predikstolar i Småland och angränsande landskap, bl a i Hjortsberga och Femsjö kyrkor. De flesta av hans kända arbeten är tillkomna mellan åren 1738–49, förmodligen med sonen *Peter* som medhjälpare. Se vidare artikel av *R Blomqvist* i Svenskt Konsthälexikon.
35. Datering och stilbestämning utförd under medverkan av docent *Aron Andersson*, SHM.
36. Jfr *R Norberg*, »Trollet Skalle», Kalv Arnesön och Magnus Henriksson. — S Olovs och S Eriks ikonografi ny belysning.
37. Sannolikt *Johan Ullberg d y*, f omkr 1708, d 1778 i Finja, V Göinge socken, Skåne. Bildhuggare och målare. Produktiv tillverkare av altartavlor, predikstolar, dopfuntar och andra inventarier till kyrkor företrädesvis i Skåne, Småland och Västergötland. Ofta ombesörjde han också bemålning, förgyllning och försilvring av egna och andras verk. — Se Svenskt konsthälexikon.
38. Fullständig konserveringsrapport av *Sven Wahlgren* finns i ATA, PÅ, SM.
39. *Salomon Herrlin*, kyrkoherde i Åseda 1881–1906. Se vidare *Virdestam*, s 215–216.
40. *Karl August Malmqvist*, komminister i Åseda 1888–1891.
41. Om den nordtyska intarsiastilens betydelse, se *H Rabén*, Träskulptur och snickarkonst, s 88 ff.
42. Fullständig konserveringsrapport av *Sven Wahlgren* finns i ATA, PÅ, SM.
43. *Olof Hammarberg*, orgelbyggeri i Göteborg (Västra Frölunda). Grundades av *Olof Petterson Hammarberg* vid slutet av 1890-talet. Nuvarande innehavare är *Olof Hammarbergs* son *Nils Hammarberg*.
44. *Johan Åhrman*, orgelbyggare, troligen son till orgelbyggaren *Magnus Åhrman* (om denne se *E Gustafsson o M Ullén*, Växjö domkyrka, not 165). Uppges ha byggt orgel i Skara tillsammans med *Hans Henrich Cahman* 1697. Bygde självständigt ett antal orglar i Småland åren 1705–1714, bl a i Vimmerby kyrka. Se *A A:son Hülphers*, Historisk Afhandling... s 182 o 286 f.
45. Stroferna citerade av *Andreas Rogberg* i »Addenda ... eodem auctore, sine anno et die», jfr vidare not 16.
46. *Sveno Axtelius*, orgelbyggare, Ekelflo. Bygde även orgel i Tutaryd 1754. F n är inga ytterligare data kända.
47. *Johan(nes) Magnusson*, f 1804, d 1875, Lemnhult. Bygdemålare, instrumentmakare, självlärd och oexaminerad orgelbyggare, dock flitigt anlitaad i smålandsförsamlingarna. Uppfann och byggde mekaniska psalmspositiv. — Se vidare *E Erici* 1949, s 74 och *Densamma* 1965, s 284 samt *G Samuelson*, En bondemålarens konst i Åseda kyrka, i: Åsedabygden 1958, s 21 ff.
48. *C A Johansson*, Hovmantorp, orgelbyggare. Under 1850-talet t o m 1861 i bolag med *Johan Magnusson* (se not 47). — *Erici* 1965, s 284.
49. *Åkerman & Lund*, orgelbyggeri. Firman grundlagd av orgelbyggaren *P L Åkerman*, f 1826, d 1876, vilken år 1866 ingick bolag med orgelbyggaren *Carl Johan Lund*, f 1831. Den ännu existerande firman, som fram till 1898 hade sin verkstad i Stockholm, var under 1800-talets senare del och 1900-talets början den största och mest betydande i landet. *N P Norlind*, Orgelns allmänna historia, s 124 ff.
50. *Isak Krook*, prost, kyrkoherde i Åseda 1941–1960.
51. Jfr t ex *M Ullén*, Drevs och Hornaryds kyrkor, SvK, Smål II: 2, s 137 samt fig 147, *Densamma*, Dädesjö och Eke kyrkor, SvK, Smål II: 3, s 248 och fig 256, *A Liepe*, Bergunda och Öja kyrkor, SvK, Smål V: 1, s 39–40 och fig 38–43.
52. Jfr *R Blomqvist*, Studier i Smålands romanska stenkonst, s 23 f.
53. Publicerat i *A Svensson*, Ur Åseda kyrkas historia, i: Åsedabygden 1958, s 19–20. Källan anges icke.
54. Se *M Hofrén*, Guldsmeden Hans Olofsson Sturk, samt *Densamma*, Aurifaber. En liten silverbok till Gunnar Svensson.
55. Bestämningen utförd av docent *Aron Andersson*, SHM. Jfr även *S Erixon*, Gammal mässing, s 8.
56. AAVS = *Alfhild Axel Vilhelm Sandberg*. *Axel Vilhelm S* var *Alfhild S:s* framlidne make.
57. *Pehr Johan Julius Witthöft*, kyrkoherde i Åseda 1918–1941.
58. Se not 23.
59. *Jakob Johan Crafoord* till Sissehult i Åseda socken, f 1727, d 1798. Kaptens avsked från Kalmar regemente 1772, major vid Ölands frikår 1789. — En son, *Otto Patrik*, f 1767, d 1840, kornett vid adelsfanan 1796, kapten och kompanichef vid Kronobergs läns lantvärn 1808, spelade en framträdande roll i diskussionerna kring kyrkans ombyggnad 1797–1803.
60. *S Blomén* uppger (a a) att ett tidigare ur, tillverkat för Åseda kyrka 1763 av *Anders Topelius*, såldes då man ansåg att uret hade för kort gångtid efter uppdragning och ersattes av det nuvarande, som skänktes av sockenborna. Uret köptes av *Karl Magnus Karlsson*. Det finns fort-

- farande kvar inom släkten och tillhör nu byggmästaren *Karl Johansson*.
61. Urmakare *Daniel Ljungstedt*, urmakare i Växjö enligt Magistratsberättelsen 1787 (Sidenblad, s 99).
 62. *Christofer Isak Heurlin*, biskop i Växjö stift 1847–1860.
 63. *Eric Georg Tillström*, kyrkoherde i Åseda 1849–1857.
 64. *Nils Ekebo*, komminister i Åseda 1847–1855.
 65. *Carl August Norling*, klockgjutare i Jönköping, verksam 1849–ca 1880, övriga data f n ej kända.
 66. Avvikande versioner av denna inskrift redovisas av *Andreas Rogberg* (se not 16): »Uti Öfverste Peripherien ... med ganska gammal munkstil: Hjälp: MARIA: Allom: thaem: mir: höra: alla: så — amaen» och av *Samuel Rogberg* i *Historisk Beskrifning om Småland: »Haelp. Maria. Allom. Them. Mir. Höre. Alla. Så: Amen.»*
 67. *Johan Wilhelm Sjögren*, kyrkoherde i Åseda 1862–1880. Författare till en av texterna på kyrkans mellanklocka. Se vidare *Virdestam*, s 214–215.
 68. *Peter Sandén*, komminister i Åseda 1855–1872.
 69. *Lars Arwidsson Junbeck (Jönbäck)*, son till klockgjutaren *Arvid Larsson* (bror till klockgjutaren *Anders Larsson*,

- stamfar för klockgjutarsläkten *Wetterholtz*), f 1664 i Jönköping, rådman, d 1744 i Jönköping. — *Torbjörn Jönsson*, troligen son till klockgjutaren *Jöns Larsson* (sannolikt ännu en bror till *Arvid* och *Anders L*), gesäll hos denne. Död 1731. — Jfr *R Lindstam*, *Klockgjuteriet — en gammal Jönköpingsindustri*, i: *Mäster Gudmunds gilles årsbok 1937* samt *Densamme*, *Om småländska klockgjutare och deras arbeten*, i: *Natio Smolandica XII*, Lund 1949, s 6 ff.
70. *Andreas (Anders) Larsson Wetterholtz*, f 1702, d 1771, klockgjutare i Malmö, son till klockgjutaren *Lars Andersson Wetterholtz*, mästare 1729.
 71. *Erik Alstrin*, biskop i Växjö stift 1742–1748.
 72. *Elias Thoresson Fries*, f 1720, d 1791, klockgjutare, mästare 1752. Bodde först i Norrköping, senare i Växjö, slutligen i Jönköping. Se vidare *T Almén* och *G Almén*, *Elias Friessläktens historia*, s 45–46.
 73. *Olof Osander*, biskop i Växjö stift 1749–1787.
 74. *Carl Agerthin*, komminister i Åseda 1732–1770.
 75. *Mathias A:son Rönblom*, klockgjutare, f 1793, mästare i Jönköping, verksam 1828–1849. — Jfr litt not 69.

Källor och litteratur

OTRYCKTA KÄLLOR

Stockholm

RA: Plan, profil samt utvidningsförslag av *S Heurlin* 1789; ritning till ny kyrka av *C F Adelcrantz* 1791.

KB: Åshedas kyrka, sedd d 22, aftecknad ur minnet d 23 Febr 1848, i: *A Löfgren*, *Teckningar af kyrkor*.

ATA: Inv 1829; *E Ihrfors*, *Smolandia sacra*, pars III, s 46; manuskript till kortfattad beskrivning för SvK av Åseda kyrka av *S Brandel* omkr 1922; inspektion av *A F Wetterqvist* 1928; handl ang stigluckans restaurering 1929–30; handl ang kyrkogårdsmuren 1930; handl ang ombyggnad av orgelverket 1936; handl ang restaurering av kyrkan och konservering av dess inventarier 1936–40 (med *P Bobergs* PM, arbetsbeskrivning och rapport samt *S Wahlgrens* konserveringsförslag och rapport); skrivelser ang flyttning av det medeltida altarskåpet 1936–37, 1947–51; handl ang (aldrig utförda) glasmålningar i koret 1937–38; handl ang dekorerings av orgelläktaren 1938; handl ang (aldrig utförd) absidmålning 1938; skrivelser ang restaureringsfynd 1941–66; handl ang omtäckning av tornhuvan 1955–56; handl ang yttertakets omtäckning samt kyrkans restaurering 1964; handl ang orgeln 1968; brevväxling med Libraria ang konservering av mässhake 1968; handl ang utvändig restaurering 1970–71; diverse tidningsurklipp, fotografier och uppmätningar.

Raä, K-byråns arkiv: handl ang utvidgning av kyrkogården

1921; avskrift av *A F Wetterqvists* inspektion 1928 (se ovan); handl ang stigluckans restaurering 1928–30; handl ang kyrkogårdsmuren 1930; handl ang kyrkans restaurering 1935–38; handl ang nytt orgelverk 1935–36; skrivelser ang flyttning av det medeltida altarskåpet 1936–37, 1949–51; skrivelser ang (aldrig utförda) glasmålningar i koret 1937–38; skrivelser ang (aldrig utförd) absidmålning 1938; handl ang läktarmålning 1938; handl ang kyrkogårdsutvidgning 1947–48; handl ang uppförande av triumfbåge 1949–51; handl ang tornets omtäckning 1955–56; handl ang kyrkans restaurering 1964; handl ang orgeln 1965; handl ang utvändig restaurering 1971; handl ang anläggande av ny kyrkogård 1970–72.

LMS: Karta över Åseda by av *A Rohman* 1696 (F 92–85: 1).

Vadstena

VLA: räk 1688–1729 (LI: 1); räk 1730–1789 (LI: 2); st prot 1783–1807 (KI: 1); st prot 1808–1826 (KI: 2); st prot 1827–1837 (KI: 3); st prot 1837–1850 (KI: 4); 1851–1862 (KI: 5); inv 1688 (LI: 1); irv 1783, 1829 (LI: 5); inv 1831 (KI: 3); inv 1850 (KI: 5); beskrivning av kyrkobyggnad med ritning 1791 i VLA:s ritningsssamling (OII: 1). — Yngre arkivalier förvaras i PÄ.

Växjö

SM: *P Bobergs* efterlämnade papper med bl a restaureringsförslag; landsantikvariens arkiv med diverse handl, tidningsurklipp och fotografier.

VSLB: *Archivum Smolandicum* samlat av *S L Gahm Pehrsson*, band 12.

TRYCKTA KÄLLOR OCH LITTERATUR

- Almén, T* och *Almén, G*, Elias Friessläktens historia. Stockholm 1945.
- Blomé, S*, Ett gammalt kyrkur, i: Älghultskrönika 1971.
- Blomqvist, R*, Studier i Smålands romanska stenkonst. Lund 1929. — *Densamme*, Sven Segervall, i: Svenskt konstnärslexikon.
- Dahlby, F*, De heliga tecknens hemlighet. Stockholm 1963.
- Ekstjöttingen* 28.10 1910.
- Elgenstierna, G*, Den introducerade svenska adelns ättartavlor. Stockholm 1925–36.
- Erici, E*, Johannes Magnusson i Nässja, i: Växjö stifts hembygdskalender 1949. Växjö 1949. — *Densamme*, Inventarium över bevarade äldre kyrkoglor i Sverige. Stockholm 1965.
- Erixon, S*, Gammal mässing. Västerås 1964.
- Eskeröd, A*, Knävlingar från Branteviks fiskeläge i Skåne, i: Fataburen 1950. Stockholm 1950.
- Fogelmarck, S*, Carl Fredrik Adelcrantz. Arkitekt, i: Monografier utg av Stockholms kommunalförvaltning 20. Stockholm 1957.
- Gustafsson, B*, Manligt, kvinnligt, kyrkligt i 1800-talets svenska folktro. Stockholm 1956.
- Gustafsson, E* och *Ullén, M*, Växjö domkyrka, SvK Sm IV: 1 (136). Uppsala 1970.
- Hellquist, E*, Svensk etymologisk ordbok, 3 uppl. Lund 1966.
- Heurlin, C J* och *Lyth, P W*, Beskrifning öfver Åsheda socken. Lund 1812.
- Hofrén, M*, Guldsmeden Hans Olofsson Sturk, i: Sancte Christophers gilles chroenica, årg 22. Kalmar 1949. — *Densamme*, Aurifaber. En liten silverbok till Gunnar Svensson. Kalmar 1953.
- Hülphers, A A:son*, Historisk Afhandling om Musik och Instrumenter särdeles om Orgelwerks Inrättningen i Allmänhet, jemte Kort Beskrifning öfwer Orgelwerken i Sverige. Westerås 1773.
- Karta över Sveriges kyrkliga indelning. Stockholm 1973.
- Larsson, L-O*, Det medeltida Varend. Lund 1964. — *Densamme*, S:t Olof — det nordiska folkhelgonet, i: Smålands-posten 28.7 1973.
- Liepe, A*, Bergunda och Öja kyrkor. SvK, Sm V: 1. Uppsala 1970.
- Lindstam, R*, Klockgjuteriet — en gammal Jönköpingsindustri, i: Mäster Gudmunds Gilles årsbok 1937. — *Densamme*, Om småländska klockgjutare och deras arbeten, i: Natio Smolandica XII. Lund 1949.
- Norberg, R*, "Trollet Skalle", Kalv Arnesön och Magnus Henriksson. S Olovs och S Eriks ikonografi i ny belysning, i: Nordiskt symposium för ikonografiskt studium (stencil). Stockholm 1970.
- Norlind, N P*, Orgelns allmänna historia. Stockholm 1912.
- Persson, B-A*, Knävlingar, i: Kulturen 1959. Lund 1960.
- Rabén, H*, Träskulptur och snickarkonst under renässans och barock intill den Prechtska stilens genombrott. Stockholm 1934.
- Rogberg, S*, Historisk Beskrifning om Småland. Karlskrona 1770.
- Rosengren, J*, *Linnel, L* och *Fischer, J*, Ny Smålands Beskrifning, II: 1. Växjö 1914.
- Samuelson, G*, En bondemålarens konst i Åseda kyrka, i: Åsedabygden 1958. Åseda 1958.
- Sidenblad, E*, Urmakare i Sverige under äldre tider. Stockholm 1947.
- Svenskt Diplomatarium*, Bd 5 (1341–1347). Stockholm 1858–65.
- Svensson, A*, Åseda kyrkby med omnejd före järnvägens tillkomst, i: Åsedabygden 1958. Åseda 1958. — *Densamme*, Ur Åseda kyrkas historia, i: Åsedabygden 1958. — *Densamme* och *Samuelson, G*, Badebodafyndet — Den medeltida silverskatten, i: Åsedabygden 1958.
- Ullén, M*, Kyrkorna i Sjöås. SvK, Sm II: 1. Uppsala 1967. — *Densamma*, Drevs och Hornaryds kyrkor. SvK, Sm II: 2. Uppsala 1968. — *Densamma*, Dädesjö och Eke kyrkor. SvK, Sm II: 3. Uppsala 1969. — *Densamma*, Granhults och Nottebäcks kyrkor. SvK, Sm II: 4. Stockholm 1972.
- Wieselgren, P*, Ny Smålands Beskrifning II. Växjö 1846.
- Vejde, P G*, Kronobergs läns herrgårdar, i: Hyltén-Cavallius-föreningens årsbok 1928–29. Växjö 1929.
- Virdestam, G*, Växjö stifts herdaminne, 4. Växjö 1930.
- Åmark, M*, Sveriges medeltida kyrkklockor. Uppsala 1960.
- Silverstämplarna tydda enligt *Upmark, G*, Guld- och silvermeder i Sverige 1520–1850, Stockholm 1925, samt Guld- och silverstämplarna, Svenskt silversmide 1520–1850, IV, Stockholm 1963.

Förkortningar

ATA	Antikvarisk-topografiska arkivet i VHAA, Stockholm
inv	inventarieförteckning
inv 1829	en på grund av en kgl förordning 17/4 1828 företagen inventering av forntida minnesmärken i kyrkor och på kyrkogårdar. Protokollen, som fördes av prästerna, utskrevs i flera exemplar, varav en serie förvaras i respektive kyrkoarkiv och en serie i ATA
KB	Kungliga Biblioteket, Stockholm
K-byrån	Kulturhistoriska byråns arkiv, Raå, Stockholm
KBS	K Byggnadsstyrelsens arkiv, Stockholm
kr prot	kyrkorådsprotokoll
LMS	K Lantmäteristyrelsens arkiv, Stockholm
PÅ	Pastorsämbetet
RA	Riksarkivet, Stockholm
Raå	Riksantikvarieämbetet, Stockholm
räk	räkenskaper
SHM	Statens Historiska Museum, Stockholm
SM	Smålands Museum, Växjö
st prot	stämmoprotokoll
SvK	Sveriges Kyrkor, Konsthistoriskt inventarium, utg på uppdrag av VHAA, Stockholm 1912–

VLA	Vadstena Landsarkiv
VSLB	Växjö Stifts och Landsbibliotek
VHAA	K Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien, Stockholm
vis prot	visitationsprotokoll
ÖIÄ	Överintendents Ämbetet (efter 1918 KBS), Stockholm

LANDSKAPSNAMNENS FÖRKORTNINGAR

Bl	Blekinge	Nä	Närke
Bo	Bohuslän	Sk	Skåne
Dr	Dalarna	Sm	Småland
Ds	Dalsland	Sö	Södermanland
Go	Gotland	Up	Uppland
Gä	Gästrikland	Vb	Västerbotten
Ha	Halland	Vg	Västergötland
Hr	Härjedalen	Vr	Värmland
Hs	Hälsingland	Vs	Västmanland
Jä	Jämtland	Ån	Ångermanland
La	Lapland	Ög	Östergötland
Me	Medelpad	Öl	Öland
Nb	Norrbottnen		

Summary

At the beginning of 1971 the municipality of Åseda was combined with the neighbouring municipalities of Lenhovda, Älghult and Nottebäck to form the large local government unit of Uppvidinge, in which the former urban districts of Åseda, about 30 miles northeast of Växjö, and Lenhovda are centres. The industrial activities of the area are dominated by firms concerned in one way or another with glass or wood.

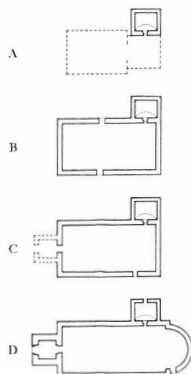

Fig 59. Åseda kyrkas planutveckling 1:1000.

Development of plan Åseda Church.

The parish of Åseda was one of the most extensive in the diocese of Växjö. As far as is known it has always been independent. During medieval times, particularly in the late Middle Ages, several noble families had estates within the boundaries of the parish. At the end of the Middle Ages, the proportion of tax-free land was 61 per cent of a total of 254 sq km. This is probably reflected in the large size of the late medieval church and its splendid sculptural decoration (cf below).

History

I. Åseda Church with its surrounding—and nowadays relatively extensive—churchyard occupies a central situation in the former urban district of Åseda, still earlier the church village of Åseda. The church consists of a rectangular nave with a semi-circular chancel at the east end, a vestry in the northeast and a square west tower (fig 10). All the parts of the building are of local natural stone. The vestry is of an old type, and may be assigned to the great period of Romanesque church building, which, in the region we are concerned with here, is usually dated to the latter part of

the 12th century and the first half of the 13th. The vestry is not bonded to the present nave, and therefore probably belonged to a medieval church earlier than the present one (fig 59A). Whether this church was built of stone or, as tradition claims, of timber cannot be determined now. In conjunction with the most recent great restoration of the present church in 1936–1937, stones were found in the nave, in line with the west wall of the vestry, which have been interpreted as the foundations of a chancel arch wall, which must have been part of the older church. Some fragments of stained window glass of early Gothic type, i.e. dating from the 14th century, were also found (fig 28).

II. During the late Middle Ages, during the end of the 15th century or ca 1500, the old church, except the vestry, was demolished and replaced by a hall church, the present one, with a straightended termination in the east (fig 59B), with a wall in line with the east wall of the vestry. There was no external—and probably no internal—chancel boundary. This type of church was common during late Gothic times. There were two original portals in the north and south. There was probably a window in the east gable, a small opening in the north wall and three windows in the south wall. The windows of the 15th century church were also glazed with stained glass, as was shown by finds made during the restoration of 1936–1937 (cf above; fig 29). Åseda Church was, for a rural church, remarkably large. This has been taken as evidence that Åseda was an important centre during medieval times, perhaps a centre for the cult of St Olaf, which seems to have been very widespread in this part of Småland.

III. During the last two decades of the 17th century, some alterations were made to the church. Several of the windows were enlarged, the original entrances were blocked up and replaced by a portal in the west gable of the nave, with a stone porch. The church was also decorated on the outside with paintings, mainly in red (fig 30). As early as 1669, some painting had been executed inside the church, and in 1690 two painted memorials were added in the east. In 1702 more painted decorations were executed on both the east and west internal walls. In 1744–1745 a new portal was made in the eastern part of the south wall of the nave (fig 59C).

IV. The church was altered considerably during the years 1797–1803 (fig 59D). The bell-tower, which stood southeast

of the church, had been struck by lightning in 1716 and had never been repaired satisfactorily. This was one of the reasons why a tower was added to the church in 1797. After lengthy debates in the parish, the church was also extended eastwards in 1803, to its present length. The portal dating from 1745 was blocked up and replaced by a new one in the south part of the projection of the new chancel.

V. In 1936–1937 the most recent thorough restoration of the church was performed, according to proposals by Paul Boberg. The portal in the chancel projection was blocked up and replaced by the present south portal (fig 10 c). Several graves of different types were found under the floor of the church and many coins and loose finds of various origins (figs 26, 27, 44, 49, 50).

Furnishings

Åseda Church has an excellent collection of late medieval wooden sculptures, probably acquired in conjunction with the erection of the 15th century church. The triptych (figs 1, 32), with carved figures of St Olaf and the Apostle Andrew in the centre panel, is of good artistic quality and dates from the end of the 15th century. The sculptures also include a very large rood (figs 33, 34), a pietà (fig 35) and a figure of Christ as Man of Sorrows (fig 36). The present reredos was executed in 1724 by the diocese sculptor, Sven Segervall from Växjö. The pulpit (figs 37–40) was originally carpenter's work in late Renaissance style, dating from the 17th century. In 1730 additions were made to it by Sven Segervall. The pews were installed in 1803 and made more comfortable in 1936–1937. The design of the organ front (fig 41) originates mainly from 1761, while the present organ was built in 1968. The first organ in the church was installed in 1679. The limestone baptismal font (fig 42) is of a Renaissance type and dates probably from the 17th century.

The church has also a splendid set of communion plate (figs 45–47). The chalice is originally from the beginning of the 16th century. There is also a baptismal bowl dating from the early part of the 18th century (fig 43) and a splendid silver-gilt bridal crown with ornamental stones of glass (fig 48). Among the textiles is a chasuble with fine embroidery in silver, acquired in 1817 (figs 53, 54).

ÄLGHULTS KYRKA

Småland, Kronobergs län, Uppvidinge härad, Växjö stift,
Uppvidinge kontrakt, Älghults pastorat

Älghult förenades vid årsskiftet 1970/71 med grannkommunerna Lenhovda, Åseda och Nottebäck till Uppvidinge storkommun. Älghults församling omfattar idag (1973) 3 293 personer. De större orterna utgörs av Hohultslätt, Älghult och Fröseke. Förutom den gamla sockenkyrkan, som är belägen mitt i Älghults samhälle, finns ett kapell i Fröseke, uppfört 1939. I området finns ett stort antal mindre industrier, däribland glasbruk.¹

Älghults socken, en av de största Uppvidinge-socknarna, gränsade i norr till Åseda samt Fagerhult i Kalmar län, i väster till Lenhovda, i söder till Hälleberga samt i öster till Bäckebo och Kråksmåla i Kalmar län. Hälleberga ingick fram till 1921 som annexförsamling i Älghults pastorat.

Sockenens omnämns i ett flertal dokument från medeltiden.² 1297 omnämns byn Botillaboda i gränsområdet mot Kalmar län medan Älghult som socken är belagd dokumentariskt första gången 1304 och benämns då Elgiahult. Antalet gårdar uppges 1538/45 vara 91 stycken. Frälsejorden uppgick till 58 %. Järnhantering förekom redan under medeltiden. En järnsmedja omnämns 1454 i Boghult, i Arvid Trolles jordebok från slutet av 1490-talet omnämns tre järnsmedjor, i Kutteå, Fröseke och Råås, vilka tillsammans gav 7 pund järn.

Älghultsbönderna omtalas som aktiva i den östsmåländska resningen mot Sören Norrby och danskarna 1520. Detsamma gäller också Dacke-

fejden. Om dess slutskede skriver Lars-Olof Larsson (a a, s 330) att »särskilt från befolkningen i Älghults socken med dess kyrkoherde och länsman i spetsen rönnte Dacke en tillgivenhet som måste betecknas som anmärkningsvärd i ett läge, då spelet definitivt var förlorat». Kyrkoherden Theodoros (Thord) och länsmannen Nils Germudsson fängslades båda och avrättades 1543 som förrädare mot Gustav Vasa på torget i Strängnäs.³

Åtminstone två gårdar i Älghult omnämns som sätesgårdar under medeltiden: Hovgård, som vid slutet av 1200-talet eller 1300-talets början var sätesgård för frälsemannen Peter Jonsson (båt?), och Kianäs, som under 1300-talets förra hälft var sätesgård för väpnaren Erengisle Petersson (Bonde). Flera frälseläkter uppges under 1300- och 1400-talen vara besuttna i Älghults socken. Hovgård och Flöxhult har under nyare tid fungerat som herrgårdar, och ägarna till dessa omtalas ofta i kyrkans arkivalier som donatorer i olika sammanhang.⁴

I Samuel Rogbergs beskrivning ges 1770 följande uppgifter om socknen: »I Socken är ingen Landsväg; men en hjälpeilig wagnväg emellan Elghult och Lenhofda Socknar. Sjöar äro här 20. in alles större och mindre: de största äro Hofgårdskädje- och Warsjön. Uti desse, så wäl som de öfrige finnas Braxen, Gjäddor, Abborrar, Mört, Löjor och Åhl; samt uti de förenämnde någon järnmalm ... Wid gården Alster äro 2:ne goda

Fig 60. Detalj av predikstolen i Älghults kyrka, inköpt 1654. Evangelistbilderna är en komplettering av Sven Segervall 1730. Jfr fig 96. Foto 1971.

Detail from the pulpit in Älghult Church, purchased in 1654. The figures of the Evangelists were added by Sven Segervall in 1730. Cf figure 96.

Fig 61. Gamla kyrkans sakristia, numera Heliga korsets kapell med omgivande kyrkogård, den s k Kapellkyrkogården. I bakgrunden Älgshults nya kyrka. Jfr situationsplanen fig 78. Foto 1971.

The vestry of the old church, now the Chapel of the Holy Cross, with the surrounding churchyard, the so-called Chapel Churchyard. In the background is the new church. Cf the general plan in figure 78.

Mjöl: och 3:ne Såg-qwarnar, wid Hofgården, Fagreskog och Ideboås. Här i S. äro 2:ne Sättersgårdar. Hofgården 1. h. innehafwes af Lieuten. wid Calmare Inf. Regem. Lysell. 2. Flöxhult 1. h. äges och bebos af Lands-Fiscalen Zachris Ljungdahl. Wid några få gårdar finnes någon Bok-skog; men en anseelig skog af Furu, Gran och Björck, hwilken af allmogen kallas Klobbingsmark, är uti en wiss trakt af denna S. En del af Gråstensmo, som förut är nämnd;

sträcker sig jämwäl in uti denna S. och består af stenbunden jordmån, backar samt oländige Kärr och Mossar.» (Rogberg a a, s 255 f).

Folkmängden uppgick 1797 till 2 450 personer, och hade 1840 ökat till 3 049 personer. 1807 stod församlingens nuvarande stora kyrkobyggnad färdig och den gamla, medeltida träkyrkan övergavs och revs. I det följande ägnas särskilda avsnitt åt den gamla och den nya kyrkan.

ÄLGHULTS GAMLA KYRKA

Älghults gamla träkyrka försålades på auktion och revs år 1807, då den nya kyrkan på andra sidan om vägen tagits i bruk. Endast sakristian, som var uppförd av sten och därför ansågs lämplig som magasin, sparades. Den står fortfarande på sin ursprungliga plats och används numera som kapell. Den gamla begravningsplatsen är likaså fortfarande i bruk och har utvidgats.

Ingen avbildning av den gamla kyrkan har påträffats. På den karta från 1696 som visar Älghults socken (fig 62) finns endast en mycket schematisk och inte heller korrekt återgivning av byggnaden. För att klarlägga kyrkans grundplan företogs därför sommaren 1973 en grävningundersökning på den gamla kyrkplatsen. Genom de från och med år 1639 bevarade kyrkräkenskaperna kan man följa de byggnadsreparationer som skedde under 1600- och 1700-talen och därigenom även få vissa upplysningar om byggnadens utseende. Också beträffande inredningen ger protokoll och räkenskaper viktiga upplysningar under denna tid. De inventarier som ansågs värdefulla överfördes till den nya kyrkan och har på så sätt bevarats.

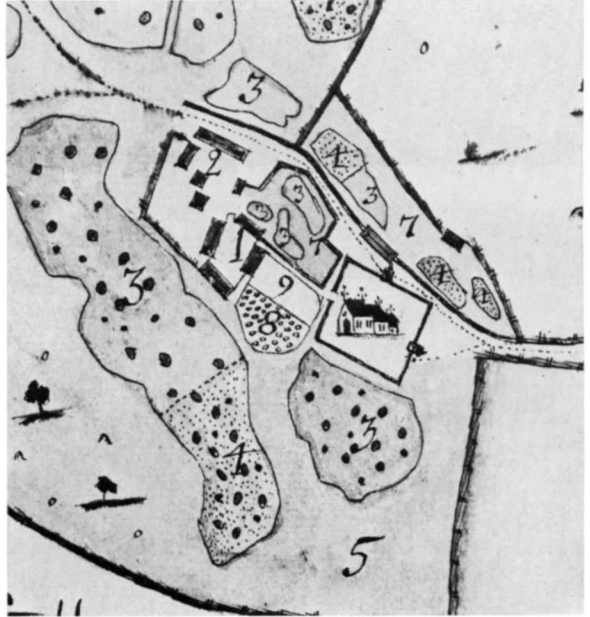

Fig 62. Den gamla kyrkan med omgivande kyrkogård. Detalj av karta från 1696 av A Rohman. LMS.

The old church with churchyard. Detail from a map, drawn in 1696.

Kyrkogården

På den ovan nämnda kartan från 1696 omges kyrkan av en rektangulär kyrkogård (fig 62). Den inhägnades av gråstensmurar och var försedd med tre stycken stigluckor, en i väster, en i norr och en i öster. Den västra vette in mot prästgården, den norra mot den förbipasserande landsvägen och den östra mot kyrkplanen med stallar, magasin och sockenstuga.

Reparationer på de timrade stigluckorna och stenmuren omtalas vid flera tillfällen under 1600- och 1700-talen. 1686 beslutade man »att kyrkiomuren som nu begynner förfalla, må delas på gårdarne, och hvar gård weet sitt stycke att uppbygga och wedh macht hålla» (st prot). 1690 fastställdes detta att gälla $3\frac{1}{2}$ aln per hemman. 1740 beslutades att de mest använda luckorna, dvs i norr

Fig 63 a. Gamla kyrkogården och prästgården omkr år 1900. Foto i privat ägo.

The old churchyard and the vicarage. Old photo from ca 1900.

Fig 63 b. Den gamla kyrkogården med ännu stående gravminnen av trä, så kallade likbräden eller likträ. Jfr fig 64.

Foto 1912. SM.

The old churchyard with wooden grave memorials, so-called "lich-trees" or "lich-boards". Cf figure 64. Photograph 1912.

och öster, skulle få bredare dörröppningar »på det likbärare må komma fram, och bårkläden icke sönderslitas».

Samtidigt med gamla kyrkan försålles även den norra och den västra stigluckan samt det gamla kornhuset på auktionen 1807. För att freda den gamla kyrkogården beslöt man istället att »en dubbel Port på Norra Sidan gjøres i likhet med dem som äro vid Åsheda» (st prot). 1817 beslutades om försäljning även av den östra stigluckan.

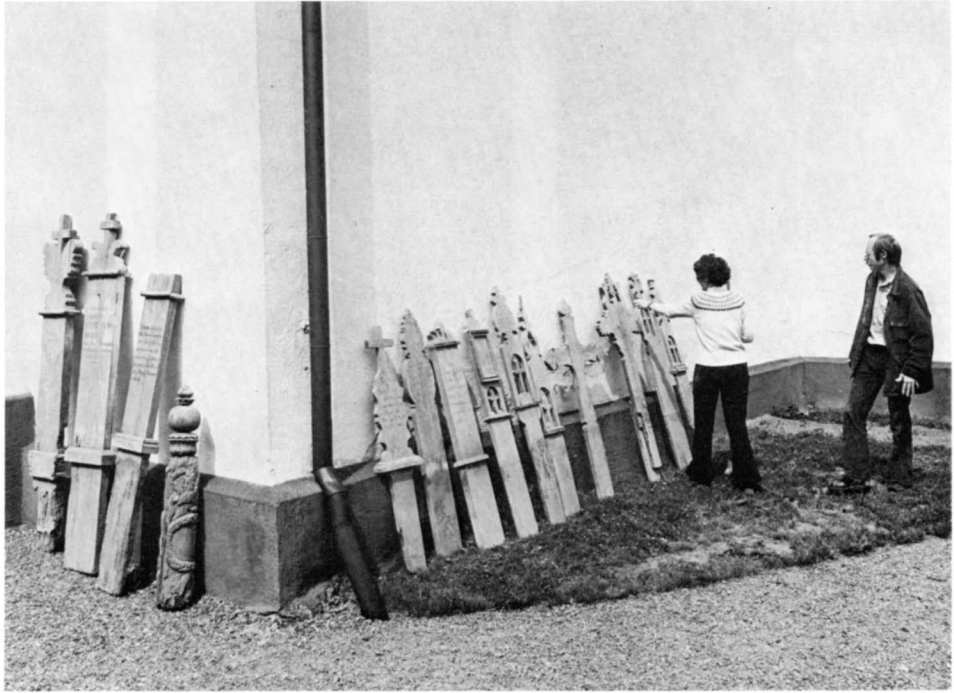
Stall, magasin, sockenstuga

1685 uppges att »Stallet står nu upbyggt, ty må och

skola alle resterande med timber och Näffwer dhet samma köra nu i winter och dher med upbygga en Ny Kyrkiobodh, och dhen så laga, att man icke allenast haffwer till cronones Spmt och tionde bequemlige och behåldne Rum, Uthan och öffwerum till att förwara och gömma kyrkiones Saaker wthi, att icke Sockenstigen, Kyrkan eller Wapnhuset här efter brukas till tyghus, uthan de husen hållas wäl reene och oförhindrade, till gudztiäns-tens förrättande» (st prot). 1699 började man även att uppföra en ny sockenstuga på »Kyrkiowallen». 1730 beslutade man att det stall »som står på samma sida om vägen som Kyrkian, och är så när

Fig 64. Några av det trettiotal "likträn" som har tagits tillvara. De flesta härrör från slutet av 1800-talet. Foto 1973.

A few of the thirty or so "lich-trees" still in existence. Most of them date from the end of the 19th century.

Kornhuset, det måste i Efter Höst på ett annat ställe flöttjas». 1744 omtalar stämmoprotokollet att »Stenbroen emillan Kyrkan och Sochnestugan bör uplagas och wid macht hållas af inhysesjon, som förmå arbeta. Den Bro är af inhysesjon i begynnelsen anlagd, och är billigt, at den hädan efter af dem lagas, emädan de inet kyrkoarbete annars äro underkastade.» 1799 påpekades att »alla de stallar, hvilka stå uti muren norr om vägen och öster om kyrkogården skola nu i höst borttagas, och planen efter dem jämnas, at de ej måge wara till hinders wid Sten körningen i Winter». Stenkörningen gällde då material till den nya kyrkobyggnaden. Den gamla kyrkvallens stallar har alltså ej bevarats och inte heller de nya stallar som uppfördes i anslutning till den nya kyrkan (fig 80).

Klockstapel

Den timrade klockstapeln tycks ha legat i kyrkogårdens sydvästra hörn, tätt intill muren. 1670 fick »Carl i Elghult för kläckestapeln han opfärdade med Spåån ... 36 Dr» och reparationer omtalas sedan vid åtskilliga tillfällen i räkenskaperna. 1688 upptas »Arbetzlön at omkläda klockestapelen ...

40: —, item till Bygmestarens spijsdricka och tractamenter ... 5: 8, gjorde 4 iernflygar och Iern tenar och höga Iernspiran ... 6: —, Stoor dragspikar till plankerna på Snedstolparne ... 3: 24». Klockstapeln var alltså av sk klockbockstyp och konstruerad på liknande sätt som den bevarade klockstapeln i Granhult med huv i form av två korsade sadeltak med hög mittspira. Såväl gav-larna som mittspiran kröntes av järnflöjlar. Masterna, strävorna och huven var klädda med spån och klockstapeln var liksom kyrkan och stigluckorna rödtjärad. 1754–56 förändrades klockstapeln »Sedan Församl.s resp. Ledamöter kommit öfverens och beslutit, at låta innebygga och med bräder betäcka Kläcke Stapelen, til des förwarande för storm och oväder». Klockstapeln inbyggdes helt samt försågs med fyra ljudluckor och dörr. De båda klockor som hängde i stapeln överflyttades till den nya kyrkans torn 1807 och stapeln såldes därefter till John Andersson i Silvereke för 71 dlr smt.

Gravminnen

Den gamla kyrkogården kom dock, såsom nämnts, att även i fortsättningen användas för begravingar.

Fig 65a–e. Gravminnena har mycket varierande utformning och är försedda med den dödes namn och årtal samt ofta även en minnesvers. Foto 1973.

The grave memorials have very different designs and give the name of the deceased, with dates and often a memorial poem.

1859 »Beslöts enhälligt att Nya kyrkogården skulle tills vidare icke begagnas till begravningsplats; utan endast gamla kyrkogården och borde der ovillkorligen grafvas linievis och en början ske vid Västra stenmuren» (st prot). Även den gamla kyrkplatsen utom själva korområdet togs i bruk för begravingar. Inga gamla gravminnen återstår nu på kyrkogården.

Däremot har några av de gravminnen av trä, s k likbräden eller likträn, som syns på den gamla kyrkogårdsbilden i fig 63 tagits tillvara och förvaras nu i den nya kyrkans torn. Dessa utgörs av ett trettiotal stora gravvårdar av trä i mer eller mindre konstrik utformning (fig 64–65). De flesta härrör

från slutet av 1800-talet. Likträna, som är försedda med inskriptioner med den avlidnes namn och årtal samt ofta även en minnesvers, har ursprungligen varit helt bemålade, oftast tydligen i svart och vitt, men även andra färger förekommer.

Ännu långt in på 1900-talet övervägde dessa bland allmogen traditionella gravminnen på landsbygdskyrkogårdarna, men ytterst få har bevarats. Under 1800-talet började man ställa strängare krav på kyrkogårdarnas utformning och i t ex Nottebäck uppmanade prosten år 1808 sin församling att »afstå med den seden at upresa bräden med eller utan påskrifter wid de dödas grafwar hwilka minnesmärken wore så mägta wanskeliga, att de efter

Fig 66. Pestkyrkogården i Gillbonderyd, använd 1710–1711. Minnesstenen rest 1926. Foto P Rittsel 1973.

The Plague Cemetery at Gillbonderyd, used in 1710–1711. Memorial stone erected in 1926.

några års förlopp wore om intet, men genom sin myckenhet deraf wan prydde en wäl belägen kyrkogård och wore till serdeles hinder wid begravingar».⁵ Även i Rosengrens beskrivning av Åseda socken kritiseras dessa gravminnen, som av sk stolpabärare bars i spetsen för liktåget (jfr ovan s 14).⁶ I Åseda återstår nu inga likträn (jfr fig 8 och 20).

Kapellkyrkogården

Genom att vägen har breddats och den ursprungliga backen utplanats bildar nu den gamla kyrkogården en upphöjd terrass, vars begränsning i norr och nordöst utgörs av en kallmurad terrassmur i gråsten. Ingångar finns i norr och öster (fig 77–78). I det nordöstra hörnet inrättades 1938 ett bårhus enligt förslag av arkitekt P Boberg, Växjö. Samtidigt iordninggjordes den gamla sakristian för att

kunna användas som kapell och fick namnet Heliga korsets kapell (se nedan). Kyrkogården benämns numera Kapellkyrkogården. Den utvidgades 1951 med ett nytt område i söder enligt förslag upprättat av Kyrkogårdstjänst i Örebro 1949 (fig 78).

Pestkyrkogård

År 1770 förlades en pestkyrkogård till Gillbonderyd. 1926 lät man inhägna området och reste en minnessten med texten »Här vila de av Gillbonderyds innebyggare, som dogo i päst åren 1710–1711. Sv. ps. 387.» (fig 66).

Prästgård

Den prästgård som uppfördes på 1700-talet väster om kyrkan tjänstgör fortfarande som kyrkoherdebostad, men har senare påbyggt och moderniserats.

Kyrkobyggnaden

I Samuel Rogberg (a a) uppges även 1770: »Kyrkan ... är bygd af träd 38. aln. 1 29. br. och 20½ h. Dess ålder är wäl icke bekant; synes dock wara ansenlig.» Hur ansenlig dess ålder var är idag svårt att avgöra. Allt tyder dock på att den var samtida med den ännu

stående, medeltida stensakristian. Även byggnadens mått var ganska ansenliga. Den totala längden blir omräknat i meter ca 22,8 m. Den bevarade medeltida träkyrkan i Granhult mäter t ex endast något över 14 m. Kyrkornas storlek avspeglar tydligt

Fig 67. Gamla kyrkans medeltida sakristia från sydost. Foto 1971.

The medieval vestry of the church from SE.

socknarnas storlek. Älgult var en av de största Uppvidingesocknarna (jfr ovan), Granhult en av de minsta.

1808, efter det att träkyrkan rivits, uppges att »Ehuru det är en nödvändighet at afrödja gamla kyrkogården och upbryta samt bortföra tomte stenarne som varit under gamla Kyrkan, beslöt

likväl församl. under desse orolige krigstider dermed hafva anstånd, samt så wäl om denna sak, som gamla Sakerstians apterande till Material Bod och Ny Sacrestugu- Byggnad framdeles rådgöra om» (st prot). Området utjämnades dock så småningom och togs i anspråk för gravar (fig 63). Så sent som 1925 uppger kyrkostämmoprotokollet att »Riks-

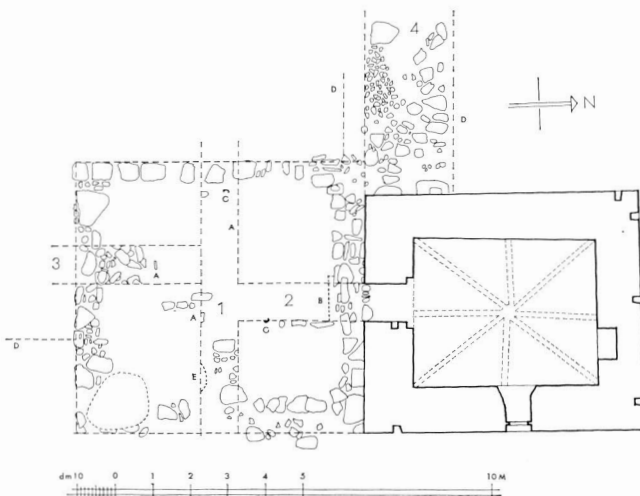

Fig 68. Grävningsplan över den medeltida träkyrkans korområde med frilagda grundstenar, 1:200, A Liepe och L Thor 1973.

Plan of excavations in the medieval chancel of the timber church with foundation stones visible.

antikvariens yrkande att vissa åtgärder skulle vidtagas för bevarandet av den förmenta grunden till den gamla kyrkan avslogs». Själva korområdet i direkt anslutning till den bevarade sakristian förblev dock närmast intakt och grundstenarna kunde här på flera ställen skymtas i markytan. 1973 företogs därför såsom nämnts en grävningsundersökning av detta område för att bli klarlägga kyrkans grundplan (fig 68, 71).⁷

Den medeltida kyrkan

Kyrkan utgjordes av en timrad byggnad med rektangulärt långhus och ett smalare, rakt avslutat kor i öster. Till byggnaden hörde den norr om koret belägna och ännu bevarade sakristian av sten (fig 72). De vid grävningsundersökningen påträffade grundstenarna till koret (fig 68) visar att grunden varit påfallande kraftig och av en helt annan karaktär än i Granhult, där syllarna vilar på en låg stengrund utan murbruk.⁸ I Älgshult påträffades bruk såväl mellan stenarna som i jordfyllningen utom i grunden till triumfbågsväggen. De orubbade stenarna i korets nordöstra hörn (fig 69) samt i norr utefter sakristian visar att grunden här legat i förband med sakristians grundmur, vilket tyder på att dessa byggnadsdelar planerats samtidigt. Koret tycks ha varit i det närmaste kvadratisk och haft en längd av ca 7,2 m. Långhusgrunden var helt raserad genom sentida begravingar och endast i det nordöstra hörnet påträffades stenar som kan ha ingått i grunden (fig 68). Med ledning av dessa kan långhusets bredd beräknas till ca 12 m. Enligt Rogberg var kyrkans totala längd ca 22,8 m, vilket innebär att långhuset hade en längd av ca 16 m. Långhusets kraftiga dimensioner innebär att man måste ha skarvat såväl syllar som väggstämmer. Den sydingång respektive nordingång som senare omnämns i arkivalierna bör ha varit ursprungliga. En särskild ingång till koret fanns i söder. Om fönsteröppningarnas ursprungliga antal och placering finns inga uppgifter.

Sakristians kraftiga murar (fig 67, 70) har en tjocklek av ca 1,2 m. I samtliga yttermurar utom den södra, som är putsad, syns ställningshål. Öppningen mot koret är smal och rundbågig med rak smyg (fig 73). I östra muren finns ett litet fönster på ursprunglig plats (fig 67). Det är invändigt försett

Fig 69. Hörnet mellan sakristian och korets östra stengrund. Foto 1971.

The corner between the vestry and the E foundation stones of the chancel.

med en djup, rundbågig smyg. Höjd 1 m, bredd 1 m, djup 1 m. Rummet täcks av ett åttadelat stjärnvalv med spetsiga ribbor (fig 74–75). Valvet är försett med fyra skvallerhål.

Valvet är av sen typ. Om det är ursprungligt eller möjligen senare än själva sakristian är nu svårt att avgöra eftersom väggar och valvkonsoleer är täckta av puts. Om det är ursprungligt, vilket är mest sannolikt, innebär detta att sakristian och den stora träkyrkan uppförts först under senare delen av 1400-talet. Träbyggnadens utformning med separat kor och trång triumfbåge (jfr nedan) kan tala för en något tidigare tillkomsttid. Genom att alla de medeltida träkyrkorna i Småland är rivna förutom

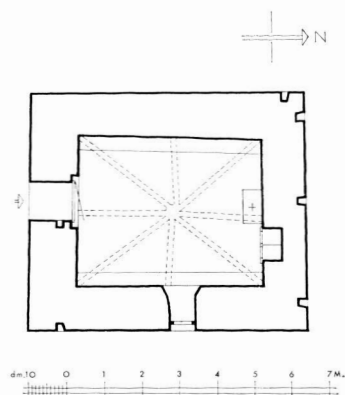

Fig 70. Sakristians grundplan, 1:200. Uppm J Söderberg 1970.

Ground plan of the vestry.

Fig 71. De vid grävningsundersökningen frilagda grundstenarna till triumfbågsväggen. Foto A Liepe 1973.

The foundation stones of the chancel arch wall, revealed during the excavations.

Granhults kyrka och de senare om- och tillbyggda kyrkorna i Bäckaby (nu i Jönköping), Haurida och Pelarne, vet vi mycket litet om eventuella variationer i fråga om plantypen under olika perioder av medeltiden. Sannolikt var träarkitekturen dock traditionellare till sin utformning än stenarkitekturen, vilket gör att man mycket väl kan ha hållit fast vid denna tidigt vedertagna form ännu under senmedeltiden. Att man försåg en träkyrka med sakristia av sten för att få ett säkrare förvaringsrum var inte ovanligt (jfr t ex Sjösås).⁹ Det är möjligt att man planerade att bygga hela kyrkan av sten, de påfallande kraftiga grundstenarna kan tala för detta, men sedan inte hade tillräckliga ekonomiska resurser för att realisera detta önskemål.

En datering av kyrkan till senare delen av 1400-talet innebär att den måste ha föregåtts av en äldre och mindre träbyggnad. Genom att korområdets jordlager var kraftigt omrörda på grund av begravingar fanns det ingen möjlighet att i samband med grävningsundersökningen avgöra om denna legat på samma plats.

Beträffande kyrkans medeltida inventarier finns ytterst få uppgifter. Rogberg uppger (a a) att »när år 1748 skulle beredas rum för Orgelwärket, fans S. Sigfrids Bild aldeles lik den, som i Wexiö Domkyrka förwarades före branden. Likaledes synes här ett stycke af en gammal altare-tafla, som afbildar Dionysius, såsom Ecclesiae Patronus, sittjande med en Biskopsmössa på hufwudet, staf i högra handen samt i den wänstra en bock [bok] med ett afhuggit hufwud, som twiwels utan betecknar Dionysii döds-sätt; derunder står denna skrift: Sanctus Dionysii Ora pro Nobis och årtalet 1131.» Årtalet 1131 kan dock knappast vara korrekt. Enligt en avritning av kyrkoherden Nils Colliander (not 17) ser andra siffran otydlig ut och den har sannolikt ifyllts felaktigt vid någon reovering av altarskåpet.¹⁰

Kyrkan har alltså varit försedd med sidoaltaren. På det södra bör en av de omnämnda helgonbilderna ha stått, den andra har sannolikt ingått i ett altarskåp för huvudaltaret, medan det norra sidoaltaret som vanligt bör ha varit reserverat för jungfru Maria.

I den medeltida skulpturutsmyckningen ingick också det triumfkrucifix, som ännu är bevarat och uppsatt i den nya kyrkan (fig 94). Krucifixet, som kan dateras till tidigt 1300-tal, var ännu 1686 placerat på trabesbjälken i triumfbågen (jfr nedan).

Senare förändringar

Proportionerna mellan långhus och kor (fig 72) visar att kyrkobyggnaden inte blivit tillbyggd. I de bevarade räkenskaperna omnämns inte heller några genomgripande förändringar under 1600- och 1700-talen.

I den noggranna förteckningen över »Hwad iagh H. Stalenus (not 18) hafwer oppå Elghults Kiörka förferdiga låtit sedan 1639» och fram till 1662 omtalas beträffande själva byggnaden och dess inredning följande: »Hela den Norra Sidan på Kiörkan Späänt, Wapenhustaket och gafwelln Späänt, Den Westra Kiörkogafwelen Späänt 1646. Betalt fensteret wedh Predikostolen medh gångeiern, Anno 1648 är afhandlat medh Peder Hemmingzson att han skal Späna $\frac{1}{2}$ det Söra Kiörketaket op för Wapenhustaket, Item det åhret (1654) beställde jag Predikostolen wed fensteren, Anno 1655 lät Iagh stella Nya Stolar i Kiorkan och henne telda,

A° 1622 Besteltes Nye fönster i Pellarna och i Choren» (räk).

Kyrkan var alltså vid denna tid helt spånklädd och försedd med ett vapenhus framför den södra ingången. De nya fönster som omtalas i bl a koret och vid predikstolen innebar kanske också en förstoring av redan befintliga fönster. Predikstolsfönstret uppges vara försett med fyra rutor. Liksom i de flesta grannkyrkorna tillkom nu också ny predikstol och ny bänkinredning.

1667 omtalas att »Carl i Elghult bekom för Wirket och arbetslöhn på Lächtaren, och det han förändrade stolarna, på Pellerne ... 90: — Dr Kmt» (räk). Vidare uppges att man »låt it Nytt fönster på Kiörkogafven, öfr Altaret, och pyntat åtskillige andra kiörkofönsterne». 1684, i samband med att man lade in nytt golv, uppdrog man åt »Snijckaren att byggja och göra dhe 6 nye Stolarna framme i Choren och så dhe 2 främste Stolarna neder i kyrkan lagade» samt dessutom bänkar i sakristian. Altaret och de små stolarna vid altaret lagades. Det gällde att utnyttja alla utrymmen i kyrkan för sittplatser, även koret. 1684 diskuterade man också att ta bort trabesbjälken under krucifixet i triumfbågen för att de som satt på läktaren inte skulle ha sikten mot altaret skynd. 1686 ansåg man »att dhe gamble monumenterne må wäl stå orörda», men »Dhen 17 Junij bejakade Högw. Hr. Biskopen att icke allenast twerbalken under krucifix emenderes till beqvemlig prospect, wthan och så dhe hatta gänglorna i Stoolarna wed Store gången änteliga borttages, att alla i kyrkan haffwa en frij prospect både till praedekostolen och altaret» (st prot). På stämman 1688 beslutades att man skulle hålla fast vid den stodelning som genomförts 1667.

1693 betalades snickaren som »bygdt twest wed chor dörn» (räk). Denna omtalas senare som lilla korvapenhuset (jfr ovan Åseda samt Granhult¹¹) och dörren benämns bår- och kordörren. Tydligt använde man denna ingång i samband med begravningar för att slippa bära kistan via den trånga mittgången.

Under 1700-talet omtalas vid flera tillfällen lagning av spåntäckningen och stenfoten reparerades med murbruk. Dessutom reparerades och utvidgades återigen fönstren. 1711 utbetalades lön till »Arbetzkarlar som uthuggit större fönster, spänt

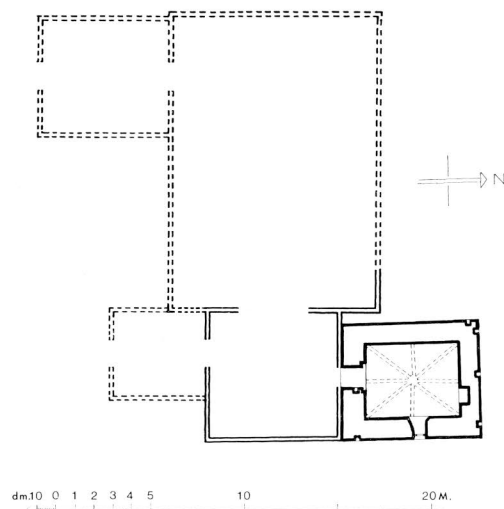

Fig 72. Rekonstruktion av den medeltida träkyrkans plan enligt de vid utgrävningen påträffade grundstenarna (jfr fig 68) samt måttuppgifter av S Rogberg 1770. De båda vapenhusen i söder är sekundära tillbyggnader, omnämnda i räkenskaperna på 1600-talet. 1 : 300. M Ullén 1973.

Reconstruction of the plan of the medieval timber church, made on the basis of the foundation stones found during the excavations (cf fig 68), and the measures given by S Rogberg in 1770. The two porches on the south side are secondary, mentioned in 17th century accounts.

och waret snickaren till tienst mädan arbetet påstått i kyrkan» (räk). 1728 gjordes fönsteröppningen på läktaren större. 1706 beslutades att trappan till den nya läktaren skulle göras vid den norra dörren (st prot). Med den nya läktaren avses sannolikt en kvinnfolkläktare i norr. 1713 igensattes den norra dörren emedan den »gett anledning till att löpa uth och in under Sängen och sielfwa predikan samt stort oliud wid uthgåendet är förmärkt» (st prot).

1728 förändrades också interiörens karaktär genom att målaren Hans Brachwagen¹² från Växjö dekorerade hela kyrkan, för vilket han erhöll 220: — Dr. »Församl har af god willja desutan samman-skutit 40 Dr Smt till bem^{te} Målare, på det han hela Kyrkian med Lächtare och Bänkar måhla skulle, hwilket intet Kyrkian kostade.» Kyrkan betalade också målarens »qvarter med Säng, Camar, Eldkärl han kokat färgen uti och lim hela tiden han i kyrkan arbetade» (räk). Efter det att kyrkan målats upphängdes på nytt det medeltida triumfkrucifixet, var omtalas dock inte.

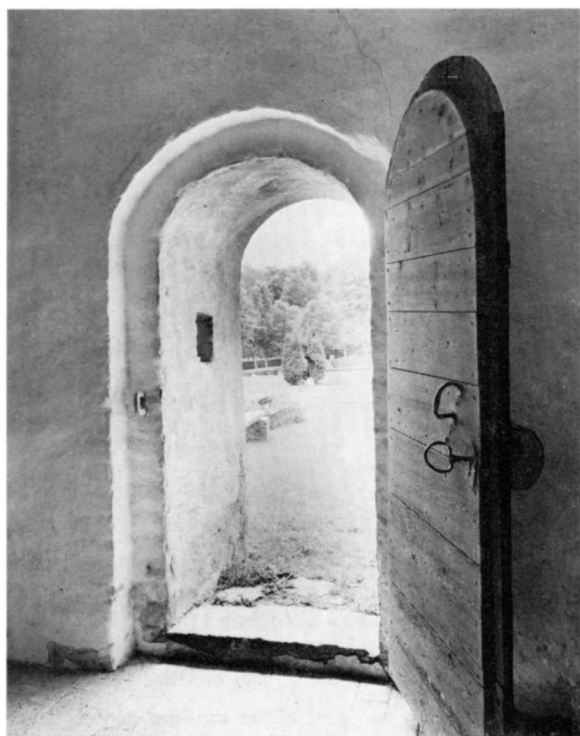
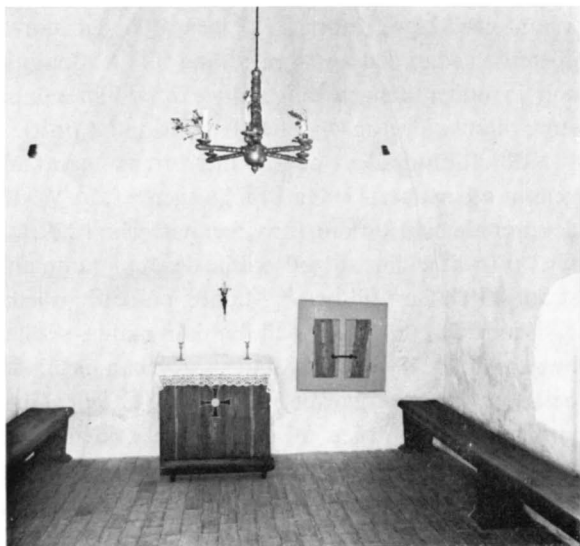

Fig 73. Sakristians dörröppning mot koret. Foto 1971.

The doorway of the vestry leading into the chancel.

Fig 74. Interiör av den nu som kapell använda sakristian. Foto 1971.

Interior of the vestry, now used as a chapel.

Den senbarocka utformningen av kyrkorummet förstärktes ytterligare genom att predikstolen 1730 moderniserades av Sven Segervall (not 32) och erhöll sitt nuvarande utseende (fig 96). 1748 berikades kyrkorummet ytterligare genom den orgel som då byggdes och uppsattes av Jonas Wistenius (se nedan).

Den sista reparation som omtalas är den »nya Twistens uppsättande wid främsta kyrkodören», dvs ett nytt korvpenhus, år 1792–93.

Kyrkan utdöms och rivs

Den 23 juli 1775 framförde kyrkoherden Erland Colliander¹³ på sockenstämman ett förslag att den enligt honom alltför trånga och förfallna kyrkan skulle ersättas av en ny byggnad i synnerhet som man blivit förelagd att uppföra ett nytt magasin av sten att förvara säden i. Detta skulle då kunna inrymmas i den nya kyrkan, varigenom man sparade en extra utgift. Enligt fortsättningen på kyrkoherdens protokoll »upkom i början nogon ordväxling Församl.s ledamöter emellan, aldenstund en del biföllo den giorda förestelningen, en del åter nekade, kunnandes icke förlägga de skähl som styrkte förestälningen, utan endast beropandes sig på den dryga utgift, som denna byggnad åtföljer, hvilken åt efterwerlden bör lemnas, och nu warande Kyrkia stå, såsom den i förfädernas tid stådt hafwer. Sådan inwändning, som hvarken i lag eller Christendom är grundad, hade man icke förväntat i våra nuwarande uplysta tider. Kyrkian är bygd af våra Påfwiska förfäder tillräckelig, ty till äfwentyr bodde då en åboe på hvart hemman. Wi äro Christne, wi äro förbundne förswara med lif och blod den Christelige läran! med det samma at wi obehindrade och bequämligen uthi ett hus, der Guds ähra bor, kunna giöra vår tillbörliga Guds-tienst, så ännu wi och våra barn och Christeliga efterkommande glädien, at uti ett rymligt Herrans Hus bruka sina salighetsmedel, hwarigenom de få tillfälle med hedrande omdömen tänka på vår döda mull och med äfwen så stor ifwer wid macht hålla den i vår Nord uptända liusestake. Hwad utgifterna angår, så emedan de ske till Guds ähro, så torde de blifwa mindre kändbara. Man föreställer sig allting swårt i början, men med ett godt slut ångras icke kostnaden. Rykten, som kunna

komma ifrån någon församling, som bygd Sten Kyrkia, at Folket derigenom blifwit utarmat, äro falske och ogrundade. Deremot har man exempel af små Församlingar nog, at de af egne medel, och utan annor tillhjälp bygd Sten Kyrkia.» Sedan man enats om några års anstånd med en nybyggnad beslöts att man tillsvidare skulle börja med att köra fram sten samt utlägga en lista för frivilliga gåvor. Man beslutade även att »hvar dreng gifver 16 öre och hvar piga 8 öre Smt, men flyttar en dräng utur Församl. gifver han 1 sk. och en piga 16 öre Smt. förrän attest utgifwes». Genom skrivelse till domkapitlet i Växjö begärdes syn och besiktning av den gamla kyrkan.

Den 17 augusti 1776 blev kyrkan utsynt av Uppvidinge häradsrätt. På sockenstämman kort därefter beslutades att »hvarje fjerding gifver Sexton öre Smt uti Tio år, räknat ifrå nästkommande Nyårsdag 1777». Dessutom förväntade man sig »särskilt gåvor til Kyrkan af Församl.s ledamöter antingen då stora högtider infalla, eller wid deras nattwardsgång eller ock wid de tillfällen, då de finna utmärkte nådeprof af Guds wälsignelse under sin timmeliga näring, skolandes sådana hedersgåfvor til ovärdelig åminnelse uppskrifvas och offentligen på predikostohlen gifvas tilkänna med et tilständigt beröm och ytterliga tilönskan af wälsignelse ifrå Guds nåde hand».

Uppskovet med nybyggnad varade till 1797 (se nedan). År 1807 togs såsom nämnts den nya stenkyrkan i bruk och den gamla försålles på auktion den 12 september samma år för 1 120 Dlr till brukspatron Barchaeus på Orrefors, som enligt traditionen använde detta virke till att uppföra den nuvarande herrgårdsbyggnaden. Även inredningen såldes.

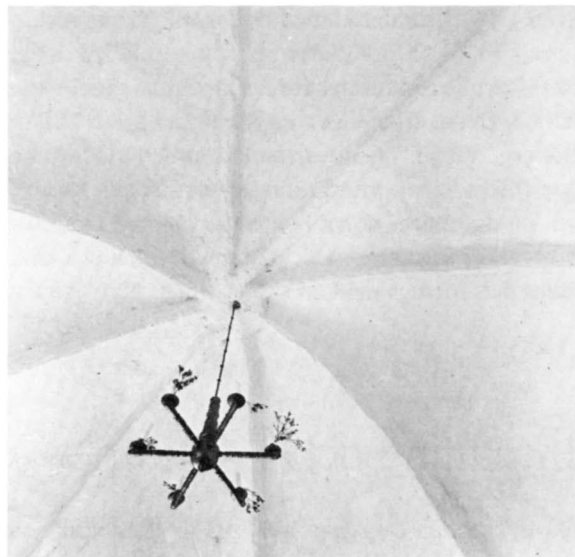

Fig 75. Sakristians senmedeltida stjärnvalv. Foto 1971.

The late medieval stellar vault of the vestry.

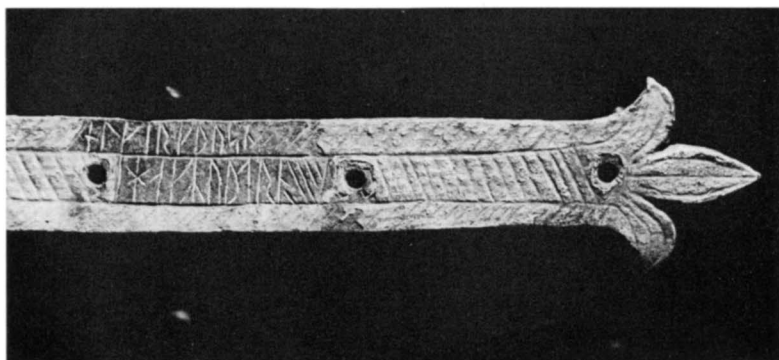
Den enda detalj från träkyrkan som nu återstår är ett gångjärnsbeslag med liljeformad avslutning samt streckornamentik och en inskrift i runor (fig 76). Längd 100 cm. Det omnämns av Rogberg (a a) som den »största Kyrko-dörrens medlersta gång-järn». Inskriften är svårtolkad och fortfarande otydd.¹⁴

Sakristian blir magasin och kapell

Stensakristian fick såsom nämnts stå kvar, eftersom man ansåg att den kunde användas till magasin (se beskrivning ovan Den medeltida kyrkan). 1810 uppges den vara förändrad till kornhus. 1856 lät man omtäcka taket med spån samt reparera dörren som var förfallen (st prot). Smärre reparationer omtalas

Fig 76. Gångjärnsbeslag med runskrift från sydportalens dörr. Foto 1971.

Hinge with a runic inscription, from the door of the S portal.

även 1907. I samband med den nya kyrkans restaurering 1936–37 beslutades att den gamla sakristian likaså skulle restaureras för att kunna användas som kapell. Dessa arbeten, enligt förslag av arkitekt Paul Boberg, Växjö, utfördes sommaren 1938 och innebar följande: på yttermurarna bortknackades putsen på de västra, norra och östra väggarna varefter murverket fogströks. Det plåttäckta taket svartmåladades och försågs med en smidd flöjel. Nytt golv av

tegel inlades i rummet och väggar och valv omputsades och vitkalkades. Den befintliga väggnischen försågs med dörrar och ett altare iordningställdes (fig 74). I valvet upphängdes en ljuskrona av trä, utförd för den nya kyrkan 1807 (se nedan).

Sakristian invigdes i november 1938 och fick namnet Heliga korsets kapell.¹⁵ Samtidigt inrättades även en bårkällare vid den östra kyrkogårdsmuren (jfr ovan).

Inredning och inventarier

Då byggnaden övergavs 1807 präglades den liksom de omgivande kyrkorna i häradet i fråga om interiören av en rik inredning i folklig barockstil (jfr Nottebäck, Granhult, Drev, Sjösås). Kyrkan uppges också ha varit helt prydd med målningar av Hans Brachwagen, utförda 1728 (jfr ovan). Ingenting av dessa har dock bevarats.

En helt ny bänkinredning beställdes 1654 av snickaren Sven och samtidigt utfördes även predikstolen, som 1730 moderniserades av Sven Segervall. Bänkinredningen utökades senare genom korbänkar och läktare såväl i väster som i norr (se ovan Senare förändringar). Båda läktarna tycks ha dekorerats av Hans Brachwagen, sannolikt med apostlabilder av samma typ som på de bevarade läktarbarriärerna i Nottebäck och Dädesjö, utförda något tidigare av Brachwagen (not 12).

De föremål som överfördes från det gamla kyrkorummet till det nya var det medeltida triumfkrucifixet (fig 94–95), predikstolen (fig 60, 96–98), den likaså av Segervall utförda nummertavlan (fig 99), den av Knut Hammarsköld 1650 skänkta dopfonten (fig 100–101), den av Wistenius 1749 byggda orgeln samt de båda mässingsljuskronorna, inköpta från respektive David Werner i Växjö 1732 och klockgjutaren Elias Fries Thoresson i Jönköping 1760 (se nedan Nya kyrkan).

Någon altaruppsats anskaffades tydligen ej efter det att man kasserat det medeltida altarskåpet. Kyrkoherden Nils Ljungdahl¹⁶ ville 1728 låta beställa en altaruppsats av Sven Segervall i Växjö för »230 rd smt förutan fri kost», men utgiften ansågs tydligen

för betungande för församlingen som just hade låtit måla hela kyrkan och man nöjde sig med att anlita Segervall ett par år senare för predikstolen och ny nummertavla. 1745 diskuterades på sockenstämman »kyrkans inwärtres prydnad med altaretafla eller orgelwärik», en fråga som tydligen redan tidigare varit uppe till behandling. Den dåvarande kyrkoherden Nils Colliander¹⁷ förordade en ny altarprydnad medan sockenmännen å sin sida ville använda de disponibla pengarna till ett orgelverksbygge. 1754 fick kyrkoherden i uppdrag att undersöka om man kunde anskaffa en altartavla »för skäligt pris: då tillika behöfdes Bildhuggare-arbete i de öppningar wid Orgelpiporne, hwarest mycket damb insmyger sig, som snart kan förskämma et så dyrt Konststycke» (st prot). Inte heller nu hade man dock råd att verkställa förslaget.

Som matta framför altaret använde man sig tydligen av ett vargskinn. 1725 inköptes nämligen »100 Småspijk att spijka fast Wargskinnet med, för Altaret» (räk).

De flesta av kyrkans inventarier fick fortsatt användning i den nya kyrkan. Av dessa gamla föremål återstår nu predikstolens timglas (fig 98), den helt järnbeslagna kyrkkistan (fig 117), en kalk av medeltida ursprung (fig 103) med senare paten (fig 104), sockenbudstygen från 1738 respektive 1763 (fig 107–108), den praktfulla brudkronan (fig 109–110), några ljusstakar och en väggplåt (fig 112–113), broderierna från den mässhake som anskaffades 1690 (fig 114), en håv från 1785 (fig 116) samt två oblatjärn (fig 118–119).

Klockstapelns båda klockor, gjutna 1703 och 1763, överfördes även till den nya kyrkan och är fortfarande i bruk (fig 120–121).

Försvunna inventarier

I inventarieförteckningar omnämns bl a silverföremål och en mängd textilier som vid olika tillfällen skänktes till kyrkan av framför allt socknens adelsfamiljer.

Den äldsta inventarieförteckningen omtalar att »Anno 1639 d. 5 Jacobi Jag H Stalenus¹⁸ Sochnestemba hölt» och följande förtecknade: »I stapelen Klockor . . 2, I Kiörkan liten Klocke . . 1, fiole brun Messe Haka af sainmeet . . 1, aff rött Sammet . . 1, odogelig chorkåp . . 1, Messesarkar . . 2, förgylt Kalk och Paten . . 1, Hwijt sochnebodz kalk och paten . . 1, Kalkeklåde stort medh gull och sijke iag H S forehrade . . 1, Nock itt litet Kalkklåde . . 1, Sochnebodflaska liten söndrig . . 1, Stope kanne af ten . . 1, . . tsakh altare klåde med Sammetz Kappa . . 1, Wtt fru Agneta gifwit larik altare klåde . . 1, Taffel Kläden . . 2, Handklåde andre gemene och grofwe . . 3, liusastaker på altaret . . 4, Kopparfunt . . 1, Messingsbecken . . 1, Kistor . . 2, Stort skaap . . 1, Bibel illa handtera och skal aldrih i min tijd brukas . . 1.»

De senare inventarieförteckningarna blir allt rikhaltigare och innehåller ofta viktiga upplysningar om nytillkomna ägodelar: »Anno 1735 d. 13 junii eller på 3die store Bönedag, hafwer Högwälb. Baron Herr Otto Fleming¹⁹ och dess K. Hustru Högwälb. Baroness. Fru Catharina Charlotta Gyllengrip¹⁹ på Hofgården, förährat till Elghults Kyrkias prydnad neml: En Messehake af Drap D'or, med röd bottn, guld och Silfwer Blommor, samt 2ne Kors af guldgage, och en guldspetz omkring Kanterna. — Ett Altare Klåde af 13 wäder, hvaraf 2ne äro af Drap D'or, 4 wäder guldblommerat Sidentyg, samt 7 wäder Gult Damask, med en guldgage mitt öfwer, och derunder desse bokstäfver O.F.C.C.G. samt århtalet 1735. — derpå en hwit Damask duuk med Spetz omkring på Tre sidor. — En Hof af swart Sammet med guldgage omkring, samt guldtofs och 2ne förgylte klockor.»

Den gamla kyrkans sista inventarieförteckning härrör från 1795 och innehåller senare anteckningar om vad som sålts: »Silfver: En Silfwerkanna at

bruka wid communion 60 lod (såld), En förgylt Communion Kalk med Patén, En Oblat-ask (såld), En Kalk med Patén, som brukas af Pastor wid Socknebud, En dito med Patén, oblatask, och winflaska alt af silfver med foutral, som likaledes brukas af Comminister, En Brud Krona uti Kopparask med lås. — Tenn: En kannu, som brukas wid Communion (såld), En skål med fat wid barndop, twenne flaskor till Socknebuds win (såld). — Koppar: Ett bäcken i Sacristigan (förslitit). — Mässing: 2ne Lius Kronor i Kyrkan, 2ne Liusstakar på Altaret, Kalk med Patén, at brukas af Adjuncten wid Socknebud, En Lampett uti Choret. — Malm: 2ne Kläckor i Stapelen, En liten dito i Choret (såld til Patronen på Orrefors²⁰). — Jern: En Liusstake med 2 armar på Predikstolen, 1 st. Oblat-Jern. — Kläder: 1 Mässe hake af swart sammet med hwitt kors gammal, 1 dito med oägta Silfwer galloner utsliten, 1 dito blå utgammal, 1 dito brun dito, 1 dito af Drap d'or söndrig (såld 1807 till en Guldsmed), 1 st Altare duk med 2ne diskdukar af fint linne, 1 dito med diskduk af rödt Klåde (är nu omkring bordet på Altaret), 1 dito af sidentyg söndrigt (förslitit), 1 gammalt kalkklåde (försl), 1 rödt Klåde på Sacristigo bordet, 1 dito på Funten (i Skåpet), 1 Wäktare-råck (togs till foder til den nya). — Diverse Persedlar: Orgelverket i Kyrkan, 1 Pulpet klädd med rödt sammet, at lägga böcker uppå på altaret, skänkt af Ryttmäst. C. F. Siöstedt, 1 dyna til samma ändamål af Flämsk skänkt af framledne Prostens döttrar, 1 håf af dito skänkt af de samma, 1 dito af swart sammet (försliten), 1 st timmeglas på predikstolen, 1 st bord och 3ne pallar i Sacristigan, 2ne pallar med klädes öfwerdrag i Altaret, 1 st Numer-tafla, 1 dito obrukelig, 1 Funt af huggen sten, Kyrkokistan med 3ne låsar och jernplåtar öfwerdragen, 1 dito af ek i Sacristigan (såld), 1 dito gammal i Kornhuset (såld), 1 låda i Sacristigan til Kyrkoskrudens förwarande (såld). — Böcker: In folio K. Carl XII. Bibel på Predikstolen.»

Gravminnen

I de schakt som upptogs i koret påträffades spår av ett flertal gravar, och det tycks som om större delen av utrymmet i koret liksom också i långhuset använts för begravningar.²¹

Vid biskopsvisitationen i Älgult 1697 fram-

trädde »Wälb. Hr. Capitainen Niels Sölffsparre begärande fåå itt graaffstelle uthi kyrkian och som allmogen ej war dher emoott så Resol. att Wälbemte. Hr. Capitainen emott en tillbörlig genant till kyrkian niuter sitt grafstelle i Choren wid lilla kyrkiodörren». Samtidigt begärde också »Pehr Jonsson i Hagaskrud få niuta sina förfäders graafstelle wid Predikostoolstrappan uthi kyrkian». Den igenrasade gravkammare, som påträffades i schakt 3 mitt för den plats där kordörren sannolikt varit belägen, bör vara den Silversparreska graven.» Förteckning på adeliga grifter och inscriptioner som finnas i Kyrkior i Uppwidinge härad» (ATA) omtalar att »Uti Elghults kyrkia är ett adeligt wapn, hwarpå finnas de ord: Kongelig Majestets Trotiänar och Major under Smålands Infanterie, den ädle och wälborne Herren Herr Nils Silfwersparre, herre til Rutebo och Flöx-

hult, född anno 1638, d. 7 oct, dödde d. 31 januar 1698.» Nils Silversparre till Flöxhult avled alltså i januari redan påföljande år men kunde först den 2 oktober gravsättas i den nya gravkammaren. 1718 avled hans hustru Hedvig Prinzensköld.²² I övrigt saknas uppgifter om vilka som begravts i kyrkan.

Enligt uppgift finns i översten David Ramsays testamente, upprättat den 29 mars 1653, en föreskrift att: »min kropp skall begravas i min kära moders (Isabella Spens) grav, som jag har beordrat skall byggas på min bekostnad nära Elligults kyrka i Småland.»²³ Något sådant gravkor finns inte omnämnt i arkivalierna och inte heller i Rogbergs beskrivning (a a) från 1770. På den i fig 62 avbildade kartan från 1696 är emellertid kyrkan försedd med en liten utbyggnad i öster, fogad till koret, vilken kan vara den nämnda släktgraven.

Fig 77. Älgults nya kyrka sedd från den gamla kyrkplatsen. Foto 1971.
The present Älgult Church from the site of the old church.

ÄLGHULTS NYA KYRKA

Kyrkogården

Älghults nya kyrka med omgivande kyrkogård är belägen i Älghults samhälle vid vägen mellan Lenhovda och Oskarshamn strax öster om den gamla kyrkplatsen och den s k Kapellkyrkogården (fig 78). Kyrkogården inhägnas av kallmurar av huggen sten, på insidan täckta av en grässlänt. De fem ingångarna stängs av järngrindar. Portstolparna utgörs utom i norr av kraftiga granitstolpar. På huvudingångens portstolpar mitt för kyrkans tornportal står årtalet 1894 samt namnet Elghult. Kyrkogården är planterad med gräs samt lövträd.

Den nya kyrkogården kringgärdades med en ringmur redan i samband med kyrkobyggnadens färdigställande 1806. År 1828 beslutade man att »Tjenlige träd af Lönn och Ask skola till hösten å kyrkogården planteras i hörnen och vid ingångarne» (st prot). Kyrkogården användes för begravingar parallellt med den gamla kyrkogården.

De kyrkstallar som ses i fig 80 revs år 1900 (Smål Allehanda 22.2 1900). De nya som uppfördes norr om kyrkan fanns kvar fram till 1940-talet (fig 81).

Kyrkobyggnaden

Kyrkobyggnaden är orienterad i norr-söder med tornet i söder. Kyrkorummet utgörs av en stor rektangulär sal med tresidig koravslutning samt utbyggd sakristia i norr (fig 82). Byggnaden är uppförd av gråsten samt utvändigt putsad och vitkalkad. Den höga sockeln markeras genom grå puts. Taktäckningen utgörs av skiffer.

Tornet täcks av en hög, kupolformad huv med en firsidig lanternin med hög huv, krönt av ett förgyllt klot med kors och tupp. Tornet är även försett med

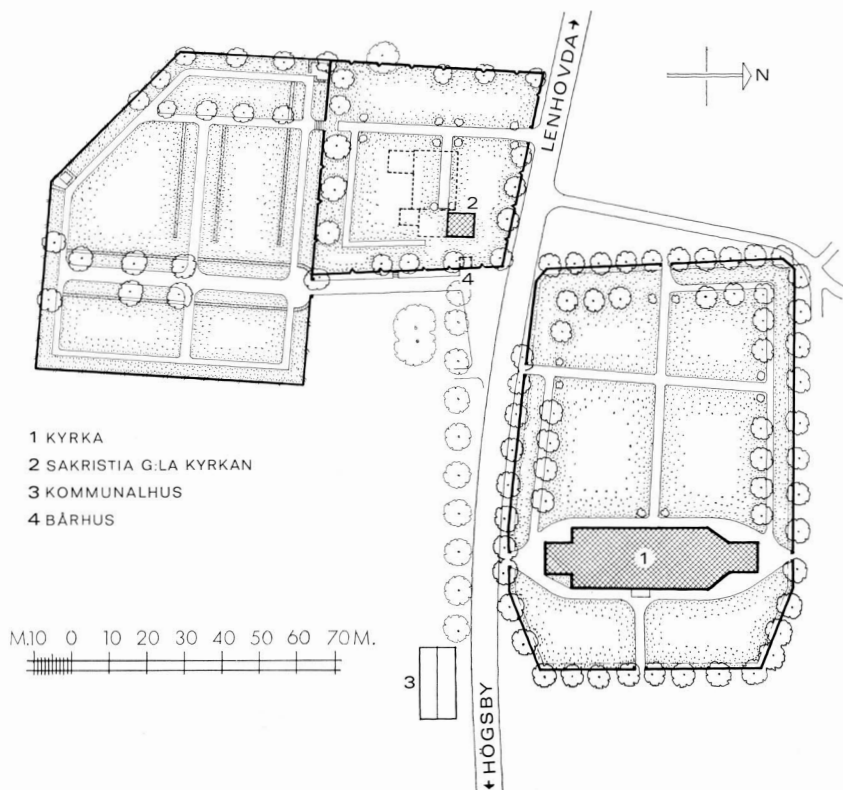

Fig 78. Situationsplan, 1:2 000.
Uppm J Söderberg 1972.

General plan, scale 1:2000.

Fig 79. Kyrkan från väster år 1925. Jfr fig 77. Foto S Brandel, ATA.

The church from W in 1925. Cf figure 77.

tornur med urtavlor åt alla fyra väderstrecken. Såväl tornets ljudgluggar, som stängs av svartmålade träluckor, som samtliga fönster är stora och rundbågiga.

Huvudingången är belägen i tornets bottenvåning, vilken används som vapenhus. Portalen omges av en infattning i klassicerande stil (fig 84) och stängs av dubbla ekportar med låsbeslag och ring i järnsmide

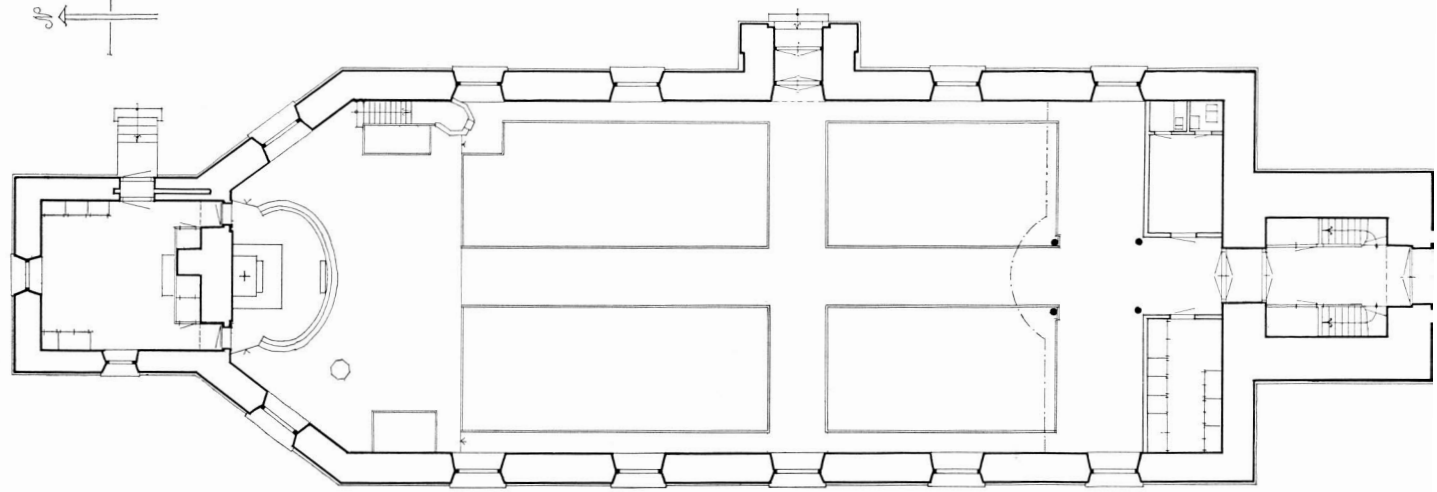
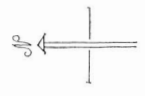
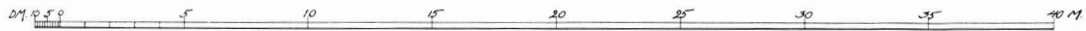
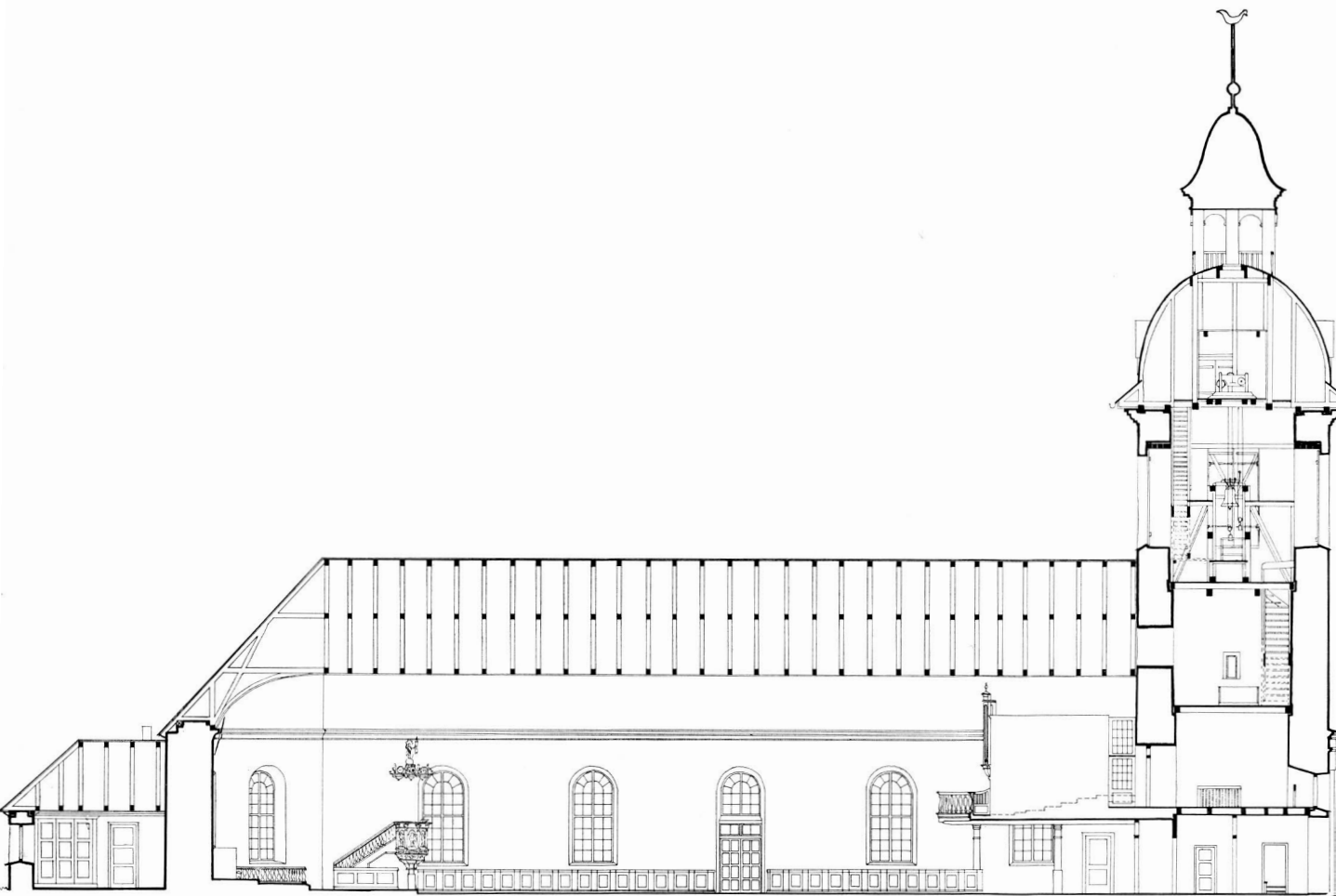
Fig 80. Utsikt över kyrkbacken omkr år 1900. Tv ses kyrkstallarna. Foto privat ägo.

View ca 1900. To the left the church stables.

Fig 81. De nu rivna kyrkstallarna vid den nya kyrkan. Foto SM omkr 1940.

The now demolished church stables of the new church.

ELGHULTS KYRKA.

UPPMÄTT ÅR 1922 AV E. DAHL O N. E. ERIKSSON.

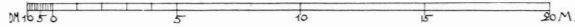
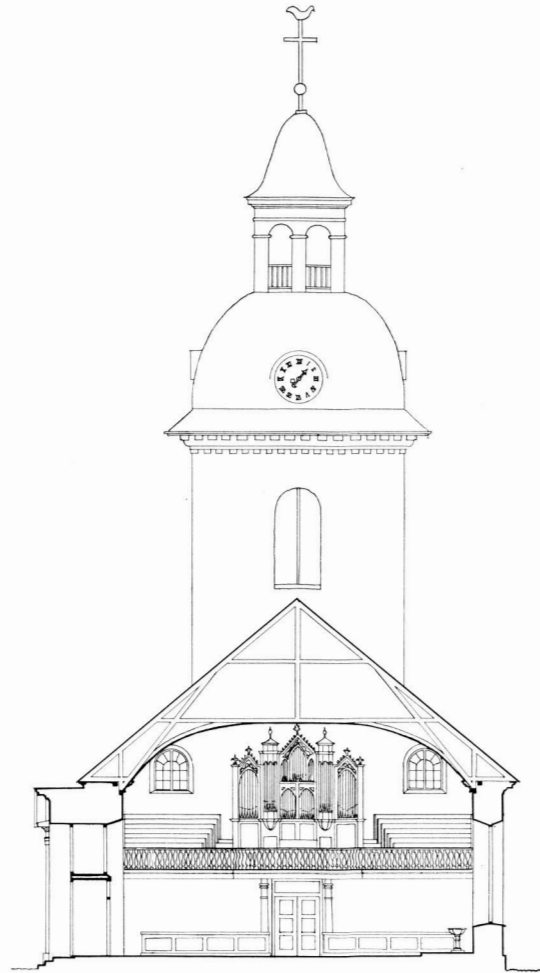
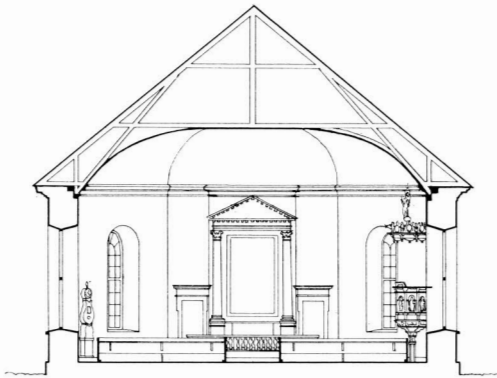

Fig 82. T v. Plan och längdsektion mot väster, 1:300. Uppm E Dahl o N E Eriksson 1922, kompl J Söderberg 1972.

Plan and longitudinal section looking W.

Fig 83. Tvärsektion mot norr, 1:300, uppm J Dahl o N E Eriksson 1922, kompl J Söderberg 1972, samt tvärsektion mot söder, 1:300, uppm E Dahl o N E Eriksson 1922.

Cross sections looking N and S.

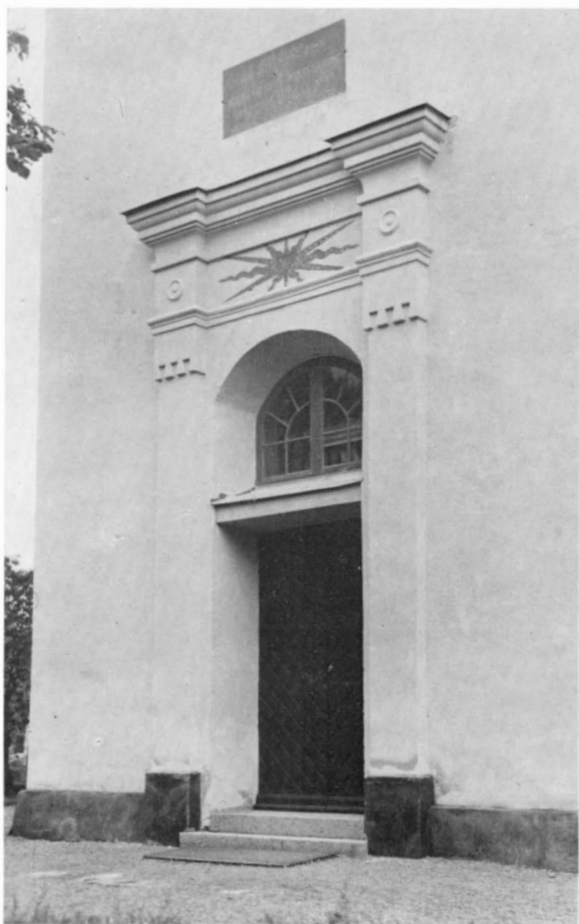

Fig 84. Kyrkans huvudportal från 1806. Foto E Johansson 1956.

The main portal of the church, dating from 1806.

(fig 85). Ovanför portalomfattningen finns en i muren infälld inskriptionsplatta med texten: »Gudi till ära / blef detta tempel upbyggt / år 1805 / under / konung Gustaf IV Adolfs regering / då var / landshövdning grefve C. S. Mörner / biskop baron L. Mörner / kyrkoherde prosten N. Colliander.»

En separat ingång till kyrkorummet finns även i öster samt till sakristian likaså i öster.

Interiör och målningar

Kyrkans innerväggar är putsade och avfärgade i vitt. Fönsteröppningarnas list- och spröjsverk är målat i grått. Långhusets fönster har rutor av klart glas medan korets blyspröjsade rutor består av

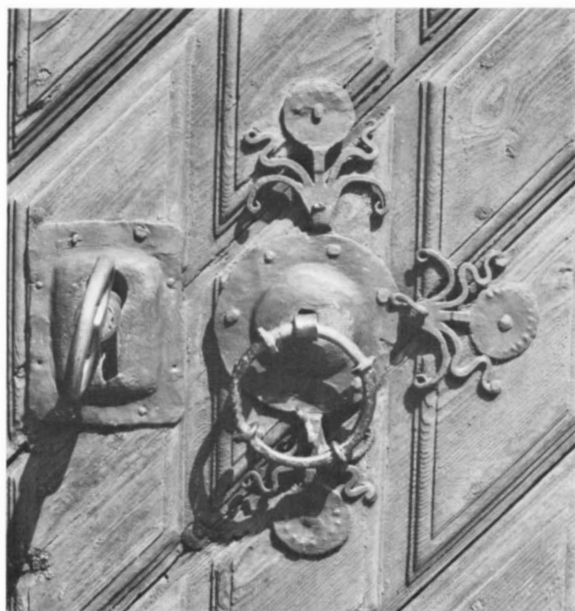

Fig 85. Detalj av portalens ekdörr med järnbeslag. Foto 1971.

Detail of the oak door of the portal with ironwork.

halvopakt antikglas i gult, blått, grönt och rosa. Golvet i gångarna, koret och vapenhuset utgörs av stengolv, i övrigt av trägolv. Golvet i långhuset är nu belagt med en heltäckande, tegelröd matta.

Altaranordningen i norr flankeras av två smala, rektangulära dörröppningar, som leder in till den bakomliggande sakristian. De omges av ett profiletrat ramverk i trä och stuck, målat i brungrått och grågrönt. De båda dörrarna är mot kyrkorummet klädda med järnplåtar och försedda med inskrifter utförda med nitar (fig 88, 92). På den västra står »IIS DDS / KYRKO / VARDAR / 1806«, på den östra »C (G?)OS IDS / ÄLDERMÄN / 1806«. Dörrarna skänktes i samband med kyrkans uppförande av dessa kyrkvårdar och åldermän.

Läktaren med orgel är placerad i söder. Utrymmet under läktaren har nu tagits i anspråk för brudkammare, toalett och förvaringsrum.

De för kyrkorummet så karakteristiska takmålningarna tillkom i samband med restaureringen 1916 och utfördes efter ritningar av arkitekt Hagström (se nedan). Det flacka trätunnvalvets målningar är utförda i grisaille, gulvitt och guld. Mål-

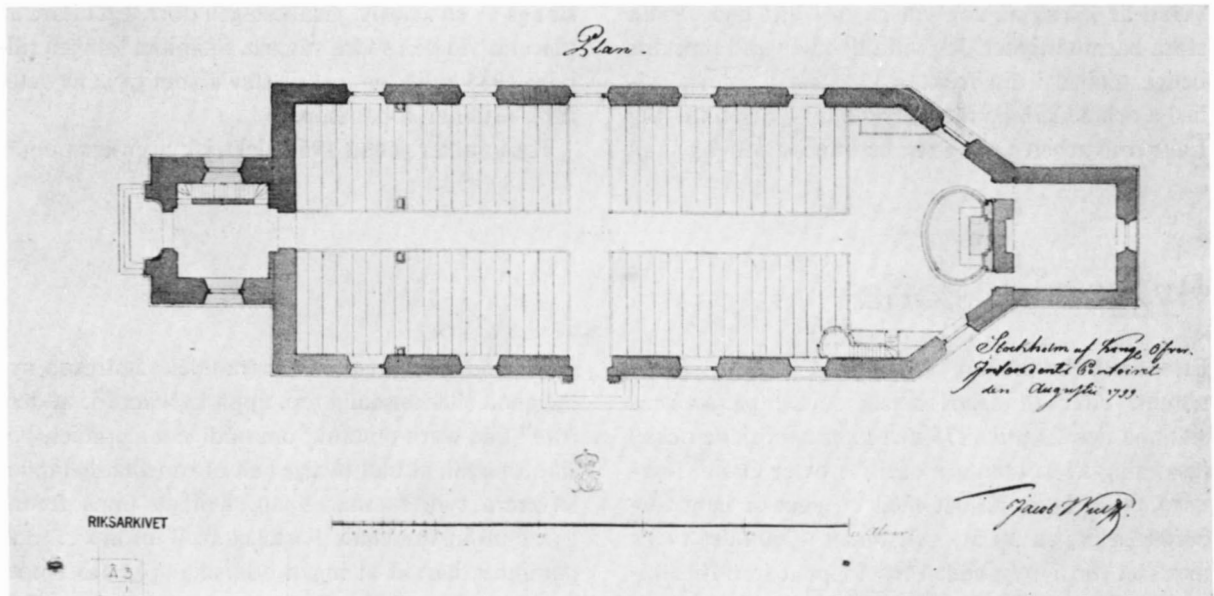
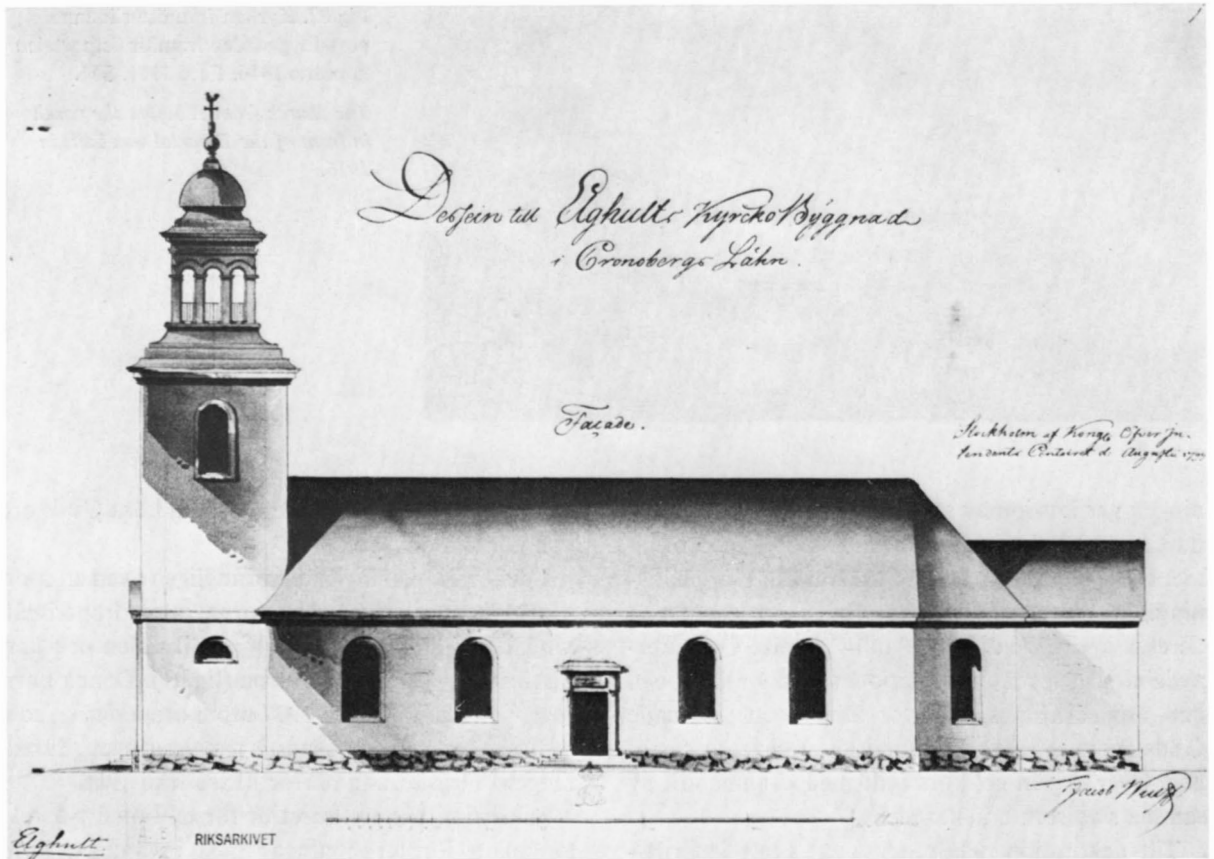

Fig 86a-b. Ritning till Älgults nya kyrka 1799 av Jacob Wulff. RA.
 Drawing for Älgult Church, 1799, by Jacob Wulff.

Fig 87. Kyrkan från öster innan portalbyggnaden framför östportalen uppförts 1916. Foto 1901. SM.

The church from E before the porch in front of the E portal was built in 1916.

ningen ger illusion av stuckarbete (fig 88–89). Mittpartiet är indelat i fem kvadratiska fält med ornamentiken centrerad kring ljuskronornas upphängning. På sidorna om mittfältet finns kartuscher med de elva apostlarnas samt Paulus' namn. Över koravdelningen ses molnformationer med strålknippen och änglaskaror samt över altaret ett allseende Gudsöga med Jahve på hebreiska omgivet av festoner. Över orgeln ett kors fyllt med ornamentik av samma slag som orgelfasadens.

Till dekorationen hör också ett brett inskriftsband under taklisten med följande text i majuskler: »Gud är kärleken. Jag vill gå in i ditt hus på din stora barmhärtighet. Jag vill tillbedja vänd mot ditt heliga tempel i din fruktan kommer låter oss tillbedja och nederfalla för Herranom kommen till mig I alle som arbeten och ären betungade och jag skall

vederkvicka eder. Saliga äro de, som höra Guds ord och gömma det.»

I dekorationen ingick ursprungligen även en sparsam dekor av själva väggytorna samt draperimålningar bakom krucifixet och predikstolen och kartuscher över sakristiedörrarna (fig 91). Denna bortogs vid restaureringen 1937 utom draperierna, som avlägsnades vid den senaste restaureringen. Inredningens färgsättning härrör likaså från 1968.

Sakristian bakom koret är försedd med två rektangulära fönsteröppningar med invändiga, järnbeslagna luckor samt separat ingång i öster, vilken stängs av en kraftig, järnbeslagen dörr. Ett altare är placerat vid den södra väggen. Skåpinredningen tillkom 1935 enligt en inskriftstavla som gåva av veterinär Gunnar Johansson.

Kyrkan har sedan 1968 elektrisk uppvärmning.²⁴

Byggnadshistoria

Ett första beslut om nybyggnad antogs såsom nämnts efter en delvis hetsig debatt på sockenstämma den 23 juli 1775 och man påbörjade också insamling av kontanta medel (se ovan Gamla kyrkan). Man hade räknat med en ganska lång förberedelsestid, ca 30 år, och under 1780-talet tycks intresset för nybyggnaden ha slappnat från församlingens sida och flera nödvändiga reparationer företogs på den gamla kyrkan. 1795 meddelar stämmaprotokollet: »Uppå skjedd föreställning insåg för-

saml. nödvändigheten af en framdeles antingen nybyggnad eller ansenlig rep. uppå kyrkan, för at derföre i tida wara omtänkt om nödig materialier, beslöt församl. at utaf hvarje helt oförmedlat hemman lefverera fyra famnar Spån, hvilken uppå fredagarne uti instundande Fastelag skall införas ... och påminnes härvid at ingen odugelig spån får emottagas». Församlingen hade nu erhållit en ny kyrkoherde, Nils Colliander.²⁵ Vid biskopsvisitationen 1797 påpekade biskopen Olof Wallquist att försam-

Fig 88. Interiör mot norr. Foto 1971.
Interior looking N.

Fig 89. Interiör mot söder. Foto 1971.
Interior looking S.

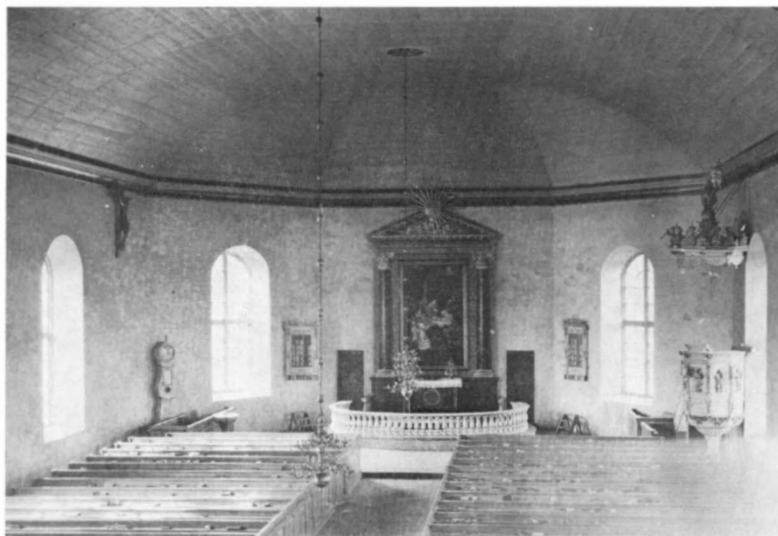

Fig 90. Interiör mot norr före 1916 års restaurering. Foto 1912. SM.

Interior looking N before the restoration of 1916. Photograph 1912.

lingen sedan länge åtagit sig att uppföra en stenkyrka och att »Den trädkyrka i hwilken Församl. nu war, finnes ganska förfallen, och derjemte så trång, at en stor del af Församl. i henne icke kan inrymmas, genom hwilken olägenhet ganska swåra och till en del oafhjelpeliga hinder möta den Kyrkdisciplin utom hvilken Gudstjensten faller både i sin wärdighet och nytta». Vidare att »Kyrkans Cassa, som nu har en behållning af 1529 Rdr 1 sk. 5 rst war dermed rikare än någon annan Församlings-Cassa, när byggnad på andra ställen begynts». Biskopen sammanställde därefter en proposition över de åtgärder som församlingen borde vidtaga, där-

ibland först och främst att hos Kungl Majt anhålla om ritning till den nya kyrkan. Den detaljerade arbetsplanen uppgjordes med sikte på att kyrkan skulle stå färdig inom åtta år. Platsen för den nya kyrkan fastställdes likaså.²⁶

Den vid Överintendentsämbetet i Stockholm av konduktören Jacob Wulff²⁷ uppgjorda ritningen är daterad 1799 (fig 86). År 1803 beslutades på sockenstämman i juni att grunden skulle läggas på hösten 1804, murningen påbörjas våren 1805 och vara fullbordad 1806. Under 1806 skulle även allt träarbete och inredning utföras. 1807 skulle slutligen den utvändiga putsningen av byggnaden ske. Försam-

Fig 91. Interiör mot norr efter 1916 års restaurering. Foto H Nilsson, Björkdala. Privat ägo.

Interior looking N after the restoration of 1916.

lingen önskade även att mindre ändringar av ritningen skulle få ske av besparings-skäl. Som byggmästare antogs murmästaren J Wennerström och som hans medhjälpare snickaren och byggmästaren Olof Jonsson.

Grundstenen till den nya kyrkan lades den 13 maj 1805 av landshövdingen Carl Stellan Mörner, som även »täcktes ... med Egen hand uti en dertil gjord inrättning til framtidens underrättelse nedlägga åtskilliga af nu uti riket gångbara mynt-sorter».

Som vanligt skedde alltså en del avvikelser från den fastställda ritningen på grund av besparings-skäl. Vissa förenklingar av svåra byggnadsdetaljer skedde likaså. Dessa drabbade i allmänhet tornets och portalernas utformning. Tornhuven och lanterninen fick en enklare och traditionellare utformning i jämförelse med ritningen också i Älghult och östportalens omfattning slopades helt (jfr fig 86 och 87). Även i fråga om mått, bänkinredning etc skedde förändringar. Taket skulle bekläts med koppar men man nöjde sig här av ekonomiska skäl med spån.

De tillgängliga medlen räckte inte till någon utsmyckning av kyrkan. Trots att man inte hade råd att anskaffa ett tornur beslöt församlingen dock att tills vidare låta sätta upp visartavlor. Tornspirans kors och tupp bekostades av några »Hederlige Socknemän» och den förgyllda solen över torn-dörren av »Dubberås Petter Jonsson». Sakristiedörrarna på båda sidor om altaret skänktes likaså av privatpersoner (jfr ovan).

Stodelning skedde i oktober 1806 och den 2 november hölls den första gudstjänsten i lokalen. Predikstolen, ljuskronor m m överflyttades från den gamla kyrkan och sommaren 1807 slutligen även orgeln (jfr ovan Gamla kyrkan). Predikstolen ommålades 1807 samtidigt med att den av prosten Colliander och hans hustru skänkta altartavlan uppsattes (se nedan).

Först den 14 september 1816 kom kyrkan att »ordentligen invigas» av biskop Mörner. »Kyrko-Cas-san var vid byggnadens början 1 400 Rdr Banco, och dess skuld vid arbetets fullbordan endast 500 Rdr ... Widare hafver utgått af Församlingen 18 800 dagswerken, hvilka alla med håg och mun-terhet blifvit förrättade.»

Senare reparationer och restaureringar

1852–53 ersatte man kyrkans spåntak med skiffer. Samtidigt förnyades också tornspiran. Man beslöt även att beställa ett tornur hos urmakaren Peter Håkansson i Eke till de visartavlor som uppsatts redan då kyrkan byggdes. Kostnaden för detta, omkring 250 Rdr, skulle insamlas genom frivilliga bidrag »af alla socknens medlemmar, som begå H. H. Nattvard och icke äro fattighjon».

Vid visitationen av biskop H G Hultman 1876 ansågs kyrkan vara i ganska gott skick, »men kyrkans målning i brunt äfvensom stolarnas djupa läge under fönstren förorsakar att man, särdeles under mörkare årstiden, har yttersta möda att läsa i bok och synnerligast i kyrkans midt, hvarföre församlingen redan 1867 beslutat väggarnas hvitmening ånyo, fönstrens och bänkarnas nymålning i ljus färg samt golvet upphögning, genom hvilken förändring man tillika säkert förmodar, att predikanten komme att höras bättre och allmännare i hela kyrkan än nu är förhållandet». Den invändiga ommålningen skedde 1879 och utfördes av målarmästare Rosenberg. Bänkarna målades dock inte vita, såsom föreslagits, utan i ekfärg. Samma år var också den nya orgeln färdig (se nedan). 1882 anskaffades järnkaminer för uppvärmning av kyrkan. 1898 insattes innanfönster.

1902 uppgjordes ett förslag till restaurering av kyrkan, vilket dock ansågs vara alltför kostsamt. Ett nytt förslag utarbetades av arkitekten Georg T Hagström.^{27a} Arbetena, som utfördes 1916, innebar: ommålning av innertak och väggar samt dekorerung av dessa (se ovan), omändring av bänkarna, inläggande av kalkstensplattor i gångar och kor samt installering av värmeledning. Bänkinredningen målades i brunt (jfr fig 90 och 91). Den nuvarande portalbyggnaden framför den östra ingången tillkom även vid denna restaurering.

1937 genomfördes en ny restaurering efter förslag av arkitekt Paul Boberg, Växjö, varvid bl a inredningen ommålades i ljusare färger, väggdekorationerna delvis borttogs (jfr ovan) och altarring och läktare ombyggdes.

Ytterligare en restaurering genomfördes 1968 efter förslag av arkitekt Ingeborg Wærn Bugge, Stockholm. Denna innebar bl a utvändigt omputs-

Fig 92. Korets altaranordning. Altartavlan, som framställer Kristi frambärande i templet, är ett tidigt arbete av Louis Masreliez 1765 och skänkt 1807 av prosten Nils Colliander och hans hustru Wendla Christina Nordenankar. Foto 1971.

The altar in the chancel. The altarpiece, which depicts the Presentation of the Child Christ in the Temple, is an early work by Louis Masreliez, 1765, and donated in 1807 by Rural Dean Nils Colliander and his wife, Wendla Christina Nordenankar.

ning av fasaderna samt omläggning av yttertaken, ommålning av innerväggarna, varvid draperimålningarna avlägsnades, rengöring och retuschering av takdekorationerna, konservering av altartavla, predikstol och krucifix samt ommålning av inred-

ningen. Bänkarna under läktaren borttogs och här inrättades brudkammare, toalett och förvaringsutrymmen. Vidare inlades heltäckande matta i långhuset och elvärme installerades.²⁸

Inredning och inventarier

Altaranordning

Altaret, som är placerat mitt på den norra väggen, utgörs av ett stort rektangulärt träaltare, marmorerat i grått och gult. Altarskivan av trä är gråmålad. Altaret anskaffades vid restaureringen 1937. Vid restaureringen 1968 påträffades inuti detta altare ett mindre träaltare klätt med rött tyg.

Den halvrunda, öppna altarringen har svarvade balusterdockor målade i grått, gulgrått och guld.

Träöverliggaren är gråmålad, knäfallet klätt med handvävt tyg av ylle och lin, melerat i rostrött och gult. Tyget är vävt 1968 av Agnes och Vera Johansson i Gillbonderyd. Knäfallet var tidigare klätt med läder.

Altaret och den därovanför placerade altartavlan inramas av en arkitektonisk uppställning i klassicerande stil (fig 92). Den utgörs av två kolonner med korintiska kapitäl, som uppbär ett entablement med

Fig 93. Detalj av altartavlan
fig 92. Foto 1971.

*Detail from the altarpiece in
figure 92.*

trekantsgavel. I gavelfältet målade änglahuvuden. Kolonnerna är målade i rödbrun marmorimitation, kapital och baser förgyllda. Trekantsgaveln är målade huvudsakligen i grått, brunt och grönt. Figur-
målningarna är utförda i kraftiga pastellfärger. Ovanför gavelstycket finns en på väggen målad dekoration med två rundlar med alfa och omega, vilken ingår i de vägg- och takdekorationer som utfördes 1916.

Altartavlan (fig 92–93), som är målade med olja på duk, framställer Kristi frambärande i templet. Maria i vit dräkt och röd mantel håller fram barnet inför den i praktfull guldbrokad klädde översteprästen Simeon. Två i förgrunden två barn som håller fram den heliga skrift. Bakom dem skymtar templet sjuarmade ljusstake. I bakgrunden Josef samt det uppvaktande följet. Scenen skildras i dunkla färger och dramatisk belysning. Målningen

är i vänstra hörnet signerad »Louis Masrelier Pinxit 1765». Höjd 293 cm, bredd 133 cm.

Ovanför målningen är på väggen namnen Nils Colliander och Wendla Christina Nordenankar textade. Målningen är ett ungdomsarbete av den franskättade målaren Louis Masrelier²⁹ och skänktes 1807 till kyrkan av prosten Colliander och hans hustru (not 25). Vid sockenstämman i juni detta år »gaf Prosten tillkänna det han wore sinnad, Gudi till ära och detta Tempel till prydnad, låta upsätta och bekosta en Altartafla, tillfrågades derföre församlingen huru vida det måtte honom tillåtas; häröfver yttrade församl. sig icke hafva något at påminna wid utan ärkände med tacksamhet denne gåfva ... Och aldenstund Prosten i detta ändamål redan betingat en Mästare ifrån Calmar, så tillfrågades församl. om de ville äfven med denne Mästare accordera åtminstone om Predikstolens och Orgel-

Fig 94. Triumfkrucifix med medeltida Kristusbild. 1300-talets första tredjedel. Den nuvarande bemålningen sannolikt från 1728. Överfört från gamla kyrkan. Foto 1971.

Rood with a medieval figure of Christ, first third of the 14th century. The present painting probably dates from 1728. Formerly in the old church.

wärkets Målning, hvartill svårligen någon annan så lätt torde fås ...» Den målare som åsyftades var Anders Frisk (se ovan), som alltså utförde dekoreringsen av den klassicerande inramningen. Tidigare fanns på dennas sockel inskriften »And. Frisk Pinxit 1807». »Swarfwade pelare till Altaret» utfördes enligt räk av Jonas Jonsson i Norremåla.

Masreliez' målning renoverades år 1900 av artisten Ludvig Frid från Skeda. Sannolikt utfördes då gavelfältets dekoreringsen med änglar. En interiörbild från 1912 (fig 90) visar att på gavelspetsen var vid denna tid dessutom fästad en förgylld strålsol med texten Jehova på hebreiska. Altartavlan be-

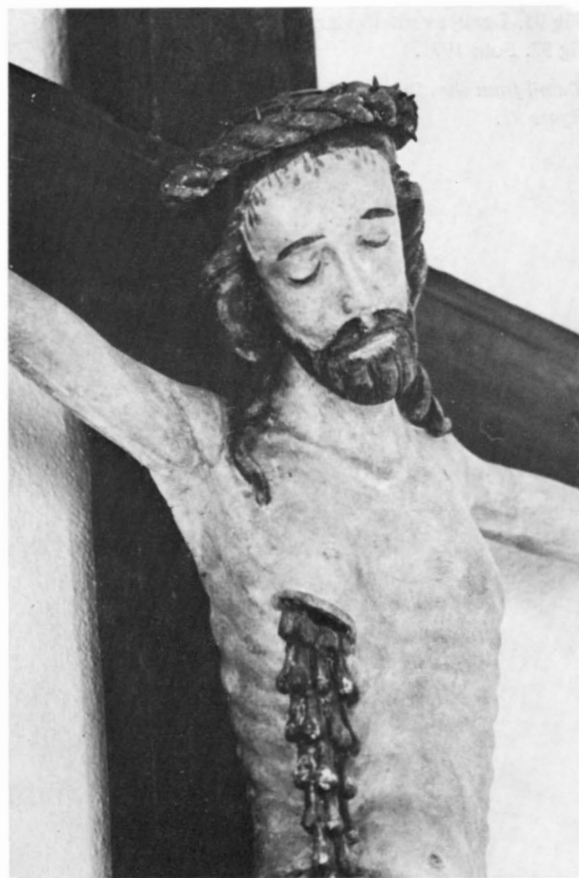

Fig 95. Detalj av Kristusbildens fig 94. Den nuvarande törnekronan är ej ursprunglig. Den tidigare törnekronan eller möjligen kungakronan har varit betydligt bredare och vilat mot de krusade härlänkarna. Foto 1971.

Detail of the figure of Christ in figure 94. The present crown of thorns is not original. The earlier crown of thorns, or possibly a royal crown, was much broader and it rested on the curly hair.

friades från Frids hårdhänta påmålningar och konserverades 1941 av konservator Sven Wahlgren. 1968 skedde en ny konservering genom konservator Ragnar Flood.

Altaret pryds av ett modernt altarkrucifix, tillverkat i Oberammergau och skänkt av glasblåsare Vilhelm Johansson, Alsterfors, 1955. Ett liknande krucifix, inköpt 1944 från Libraria för gåvomedel, är placerat över sakristians altare. Ett stort altarkrucifix, skuret i ek och med krederad och målad Kristusbild, skänktes 1934 av bildhuggaren Carl Petersson, Högsby. Placerat i sakristian.

Medeltida triumfkrucifix

På den västra långväggen är ett triumfkrucifix med en medeltida Kristusbild från den gamla kyrkan uppsatt (fig 94–95). Kristi kropp är mager med tunna lemmar och något hopsjunken, de korslagda fötterna är fästade med en spik. Ländklädet är knä-långt med nedhängande sidflikar. Ur sidosåret strömmar ett druvklasliknande, skulpterat blodflöde. Den smala törnekronan är försedd med små taggar. Karnationen är gulvit med markerade blodflöden från händernas och fötternas spiksår. Ländklädet är målat med metallglänsande färg i svart, guld och rött. Det enkla korset, som ej är ursprungligt, är grönmålat med brunröda kanter. Korsarmens ändar är något profilerade. Höjd 150 cm.

Skulpturen, som kan dateras till 1300-talets första tredjedel, är av god kvalitet.³⁰ Den nuvarande törnekronan är ej ursprunglig. Den tidigare törnekronan eller möjligen en kungakrona har varit betydligt bredare och vilat mot de krusade hårlänkarna. Krucifixet var ursprungligen placerat på trabesbjälken i den gamla kyrkans triumfbåge, där det omtalas ännu 1686 (jfr ovan). Det nuvarande korset tillkom sannolikt vid detta tillfälle, då man tog bort krucifixet som skymde sikten mot altaret. Den nuvarande bemålningen bör också vara från denna tid eller något senare.

På den äldsta interiörbilden av den nya kyrkan, tagen 1912 (fig 90), hänger krucifixet direkt under taklisten på den västra långväggen. Vid restaureringen 1916 placerades det längre ned på väggen och omgavs av ett i blått målat draperi (fig 91). Det då brunmålade korset stöddes av en skulpterad konsol. Kristusfiguren var kraftigt övermålad och försedd med violett ländkläde. Vid restaureringen 1968 borttogs konsolen och draperimålningen. Samtidigt framtogs krucifixets nuvarande målning av konservator Ragnar Flood.

Fig 96. Predikstol inköpt 1654. Korg och ljudtak senare kompletterade med barockskulpturer av Sven Segervall 1730. Detalj se fig 60 och 97. Överförd från gamla kyrkan. Foto 1971.

Pulpit purchased in 1654. The pulpit and sounding board later complemented with Baroque sculptures by Sven Segervall in 1730. For details see figures 60 and 97. Formerly in the old church.

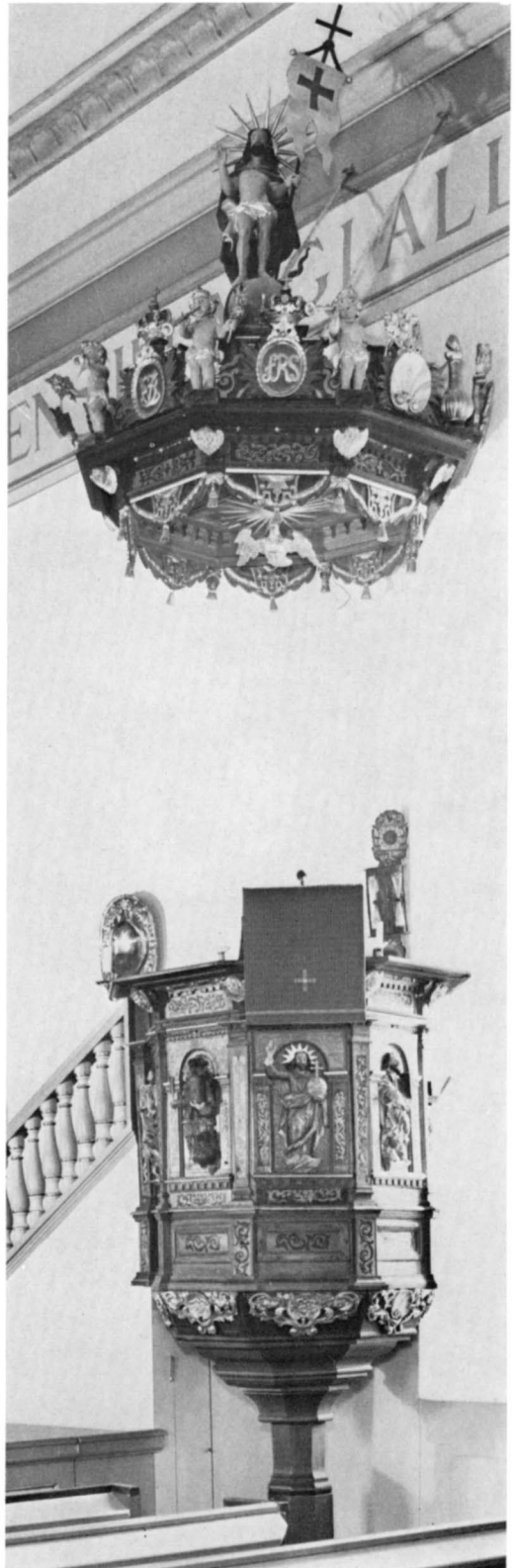

Fig 97. Jaktscen, detalj av predikstolskorgens intarsiautsmückning. Foto 1971.

Hunting scene. Detail of the decorative inlaid woodwork of the pulpit.

Fig 98. Predikstolens timglas, anskaffat 1640 och utfört av Jacobus Hartman i Leipzig. Glasen med stativ kompletterade 1691. Foto 1971.

Hourglass on the pulpit, acquired in 1640, made by Jacobus Hartman of Leipzig. The glass and stand complemented in 1691.

Predikstol

Predikstolen (fig 60, 96–97), som är övertagen från den gamla kyrkan, är placerad på den östra långväggen. Den rikt skulpterade korgen med tillhörande ljudtak är ursprungligen ett arbete i renässansstil som senare kompletterats med barockskulpturer. Korgen med åttasidig planform är utförd i bonad ek med intarsiainläggningar i ljusare och mörkare träslag. Intarsian är delvis illa medfaren och kompletterad. Fyllningsfälten med rundbågställningar åtskiljs av pilastrar. På entablementet markeras hörnen av konsoler med senare påsatta änglamaskaroner, som uppbar den kraftigt profilerade överliggaren. De skurna ornamentlisterna utgörs av tandsnitt och äggstav. Intarsiadekoren, som är utformad som bladslingor, har prytt samtliga fyllningsfält och pilastrar. På ett av sockelns fyllningsfält förekommer en jaktscen (fig 97). I fältet ovanför denna scen tycks ha stått »Anno 1649» samt initialerna K H(?). I korgens bågställningar finns senare insatta figurskulpturer föreställande Kristus som Salvator mundi samt de fyra evangelisterna. Korgen avslutas nedtill av senare tillkomna barockornament. Det profilerade underredet är

placerat på en ståndare. Upp till predikstolen för en enkel trappa med barriär av samma utformning som altarringen. De färger som förekommer på korgen är svart, rött och guld. Figurerna är senare något påbättrade i metallskimrande pastellfärger samt guld. Underredet är brunmålat.

Ljudtaket är liksom korgen försett med senare tillägg. Undersidan är genom lister indelad i åtta fält prydda med intarsiainläggningar. Runt nederkanten en stel lambrequin. De genom voluter markerade hörnen har senare påsatta änglamaskaroner. De ursprungliga gavelstyckena döljs till största delen av senare ornament i form av musslor och blomornament samt två runda, krönta kartuscher med monogrammen FRS (Fredricus Rex Sueciae) och UE (Ulrika Eleonora). I fyra av hörnen står basunblåsande putti med blombuketter i händerna, i de två övriga eldurnor. Som krönfigur Kristus med segerfana på världsklotet trampande på en orm. Färgerna utgörs huvudsakligen av blått, rött, brunt, grönt, guld och silver. Under ljudtaket hänger en duva med strålkran.

I räkenskaperna uppges att »Anno 1654 Besteltes Predikstol som kostar 90 Dr. Kmt.». Predikstolen bör vara utförd av en snickare från trakten och påminner i mycket om den samtida predikstolen i Åseda (fig 37). Till samma tradition, inspirerad av den nordtyska intarsiastilen, som fick många avläggare i Sverige under 1600-talet, hör bl a även den 1635 utförda predikstolen i Dädesjö.³¹ Skillnaden mellan korgens årtal 1649 och räkenskapernas 1654 är förbryllande. Troligen beställdes den dock redan det förstnämnda året men betalades senare. Initialerna KH skulle kunna syfta på majoren Knut Hammarsköld, vilken 1650 skänkte den med hans initialer och vapen prydda dopfunten till kyrkan (se nedan). Moderniseringen av predikstolen utfördes liksom i Åseda av den flitigt anlitate växjömästaren Sven Segervall.³² År 1730 uppges att man »Betalt Bildthuggaren i Wexjö Mäst.^r Sven Segerwall för Predikstohls arbete, af Kyrkians egna Medel . . 80. — Förutan det Försambl.ⁿ sielf Sammanskutit till Bildthuggarens afbetalning 39 Dr 20 öre Smt.» (räk). Predikstolen överflyttades till den nya kyrkan i slutet av år 1806 och målades följande år tillsammans med altaruppställningen av Anders Frisk. På interiörbilden från 1912 (fig 90) tycks predikstolen

Fig 99. Nummertavla, inköpt från Sven Segervall 1755. Överförd från gamla kyrkan. Foto 1971.

Hymnboard, purchased from Sven Segervall in 1755. Formerly in the old church.

vara målad i vitt med endast enstaka ornament samt figurskulpturerna polykroma. På väggen bakom predikstolen målades 1916 ett draperi. Samtidigt uppges att predikstolen skulle återställas i sitt »ursprungliga skick», vilket tydligen innebar att de bonade ekytorna åter frilades. 1968 behandlades predikstolen och befriades från påmålningar av konservator Ragnar Flood.

På predikstolen är ett timglas fäst (fig 98). Det består av två glas i en rikt ornamenterad ställning av smidesjärn, som i sin tur är fäst på en träståndare med kontursågade ändar. Träståndaren pryds av påklistrade, färglagda kopparstick. Upptill en urtavla med timvisare och texten »Jacobus Hartman Sanduhrmacher in Leipzig» nedtill kalendertavla, där visaren dock saknas. Ställningens höjd 30 cm, med ståndare 75 cm. För »Ett skönt Timmeglas ifrån Lijflandh, medh 4 delar» erhöill Christoffer Lambrecht 1640 2,8 Dr Kmt (räk). 1691 köptes »ett nytt timmeglas med $\frac{1}{4}$ för 4: —» (räk), dvs de nuvarande glasen med stativ.

Fig 101. Detalj av dopfuntscuppan, fig 100, med donatorn Knut Hammarskölds initialer och vapen. Foto 1971.

Detail from the bowl of the font, figure 100, with the initials and coat-of-arms of Knut Hammarsköld the donor.

Fig 100. Dopfunt av polerad, brun kalksten. Skänkt 1650. Foten är något förminskad, jfr fig 42. Överförd från gamla kyrkan. Foto 1971.

Baptismal font of polished brown limestone. Donated in 1650. The foot has been reduced in size, cf figure 42. Formerly in the old church.

Bänkinredning

Bänkinredningen är indelad i fyra kvarter och omfattar inalles 52 bänkar. Den är sluten mot mittgången och öppen mot sidogångarna. Färgsättningen är hållen i olika grågröna nyanser. Dörrarnas enkla, rektangulära fyllningar är målade i gult och vitt med förgyllda lister. Den nuvarande målningen härrör från 1968. I korets östra del finns en bänk, indelad i två stolar samt i den västra delen två bänkar. De är gråmålade med gulgrå fyllningar. Den västra korbänken är avsedd för kyrkoherdefamiljen, den östra för komministern och kyrkvärdarna. Vid restaureringen 1968 borttogs bänkarna under läktaren. Ursprungligen fanns i kyrkan 64 bänkar.

1867 beslutade man att måla den då bruna bänkinredningen i ljus färg, helst i vitt, men då ommålningen kom till stånd 1879 utfördes den på målarens förslag i ekfärg. På interiörbilden från 1912 (fig 90) tycks bänkarna vara ganska ljusa i färgen. 1916 målades de däremot i brunt (fig 91) och 1937 åter i ljusa färger.

Orgelläktare

Orgelläktaren är placerad vid den södra kortsidan av kyrkorummet och uppbärs av fyra träkolonner målade i brunt och guld (fig 89). Den slutna barriären med framspringande, halvrunt mittparti pryds av halverade balusterdockor av samma utformning som altarringens. Den är målad i flera nyanser grågrönt samt guld. Den tidigare färgsättningen har följt bänkinredningens.

Orgel

Det nuvarande pneumatiska orgelverket är byggt 1941 av Mårtenssons orgelfabrik, Lund,³³ och omfattar 23 stämmor fördelade på två manualer och pedal.

Orgelfasaden i nygotisk stil liksom större delen av pipmaterialet härrör från den orgel som 1879

Fig 102. Dopskål av tenn, tillverkad 1828 av Niklas Anström, Växjö. Foto 1971.

Pewter baptismal bowl, made in 1828 by Niklas Anström, Växjö.

Fig 103. Nattvardskalk av förgyllt silver. Foten och noden har tillhört en medeltida kalk från slutet av 1400-talet eller omkring 1500. Nu i SHM. Foto G Hildebrand, SHM 1973.

Silver-gilt chalice. The foot and knob have belonged to a medieval chalice dating from the end of the 15th or the beginning of the 16th century. Now in the Museum of National Antiquities, Stockholm.

anskaffades till kyrkan (fig 89). Orgeln byggdes av orgelbyggaren Johannes Carlsson från Virestad och C A Johansson från Hovmantorp och omfattade 22 stämmor.³⁴

Den orgel som sommaren 1807 överflyttades från den gamla kyrkan till den nya och sedan användes fram till 1879 var byggd 1748 av Jonas Wistenius från Linköping och omfattade nio stämmor.³⁵

Nummertavlor

1. Rektangulär tavla med snidad och målad ram (fig 99). Ursprungligen i gamla kyrkan. Skulpterat överstycke med musselornament. Siffertavlan är svart medan ramen är målad i huvudsakligen rött, grönt och blått. Tavlans mått 68 × 50 cm, total höjd 92 cm. Nu placerad på östra korväggen. Används vid jordfästningar. Nummertavlan inköptes 1755 i Växjö av bildhuggaren Segervall (not 32), som tidigare moderniserat kyrkans predikstol, och kostade 10 Dr Smt (räk). Tavlan placerades i den gamla

Fig 104. Paten av förgyllt silver, slutet av 1600-talet. Tillhör kalken fig 103. Nu i SHM. Foto G Hildebrand, SHM 1973.

Silver-gilt paten, end of the 17th century; belongs to the chalice in figure 103. Now in the Museum of National Antiquities, Stockholm.

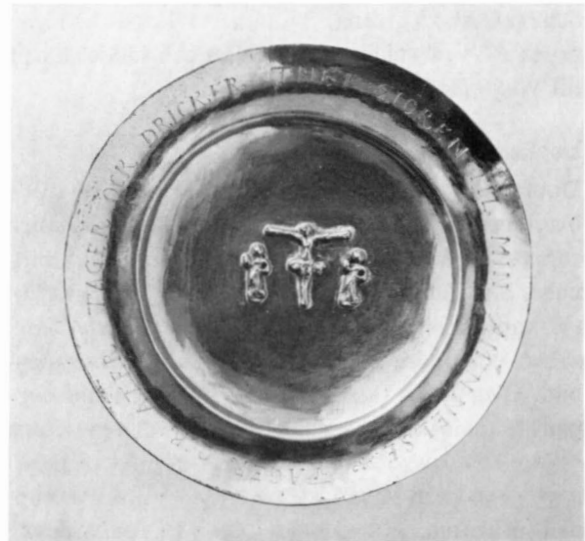

Fig 105. Nattvardsuppsats, utförd av Atelier Borgila 1960. Foto 1971.
Communion silver, made by Atelier Borgila, 1960.

Fig 106. Vinkaraff av glas med målad dekor i guld. 1800-talet. Foto 1971.

Glass flagon, with painted decoration in gold, 19th century.

kyrkan vid altaret. — 2–3. Två rektangulära, stora nummertavlor med rikt snidade ramar i klassicerande stil (fig 88). Ursprungligen försedda med skåp. Siffertavlan är nu nedsänkt och placerad inne i skåpet samt försedd med inbyggd ljusramp. Siffer-tavlan är målad i svart, ramen vit med förgylld ornamentik. Placerade på väggen mellan korfönstren och sakristiedörrarna. Nummertavlorna förfärdigades 1871 av snickaren C Kallin och sändes därpå till Växjö för att målas och förgyllas.

Dopfund

Dopfund av polerad, brun kalksten (fig 100–101), övertagen från den gamla kyrkan. Den åttasidiga cuppan upp bärs av ett pelarformat skaft med mittvulst. Slät, åttkantig fotplatta. I ett av cuppens fält två vapensköldar i relief, den ena med helt blank sköld, den andra med ätten Hammarskölds vapenbild. Över detta vapen initialerna K H. Runt cuppens bräm inskrift i versaler: »ÜTHAN · EEN · WARDER · FÖDD · AF · WATN · OCH · ANDANOM · KAN · HAN · ICKE · INGÅ · I GUDS · RIKE · JOHAN · 3.» På cuppan inskriften: »ANNO · 1650/DEN · I · MAI/WARDT ·

DANNA/FUNT · FÖR/ÄHRAT · TILL/ELGHULTS/KYRKIA.» Vapenskölden och initialerna avser majoren Knut Hammarsköld³⁶ som alltså år 1650 skänkte funten.

Fotplattans utseende visar att den blivit förminskad. Den bör ursprungligen ha haft en liknande rik profilering som på dopfunten i Åseda kyrka (fig 42). Ytterligare en grannkyrka, Lenhovda kyrka, äger en kalkstensfunt av samma typ.³⁷

Dopredskap

I dopfunten används ett modernt dopfat av nysilver. På brämet texten: »Låten barnen komma till mig och förmenen dem icke, ty sådana hörer Guds rike till. Mr. 10–14.» På fatets undersida inskriften: »Skänkt till Elghults Kyrka af kyrkoherde C A Ljungquist³⁸ År 1905.» Diameter 40 cm. Enligt stämplarna tillverkat av C A Kjernås, Göteborg.

Tidigare användes en dopskål av tenn med tillhörande fat (fig 102). Den runda, bukiga skålen på fot är endast dekorerad med tre parallella linjer. Diameter 20,5 cm, höjd 9 cm. I skålens botten stämplarna: tre kronor, krönt W (= Växjö), NAS inom sköld (= Nicklas Anström, mästare i Växjö

1817–1843 [44]), X3 (= 1828). Det nu illa medfarna fatet har samma stämplat som skålen. Diameter 32 cm. Dopskålen och fatet inköptes av Anström i Växjö 1828 för 4 riksdaler i »mellanavgift mot det gamla» (räk, jfr Gamla kyrkan).

Dopskål av tenn, modern, rund på fot. På livet inskriften: »Röda Korsets Förlösningshem i Älg-hult 1929.» Diameter 26 cm, höjd 8,5 cm. Inköpt från Svenskt tenn, Stockholm.

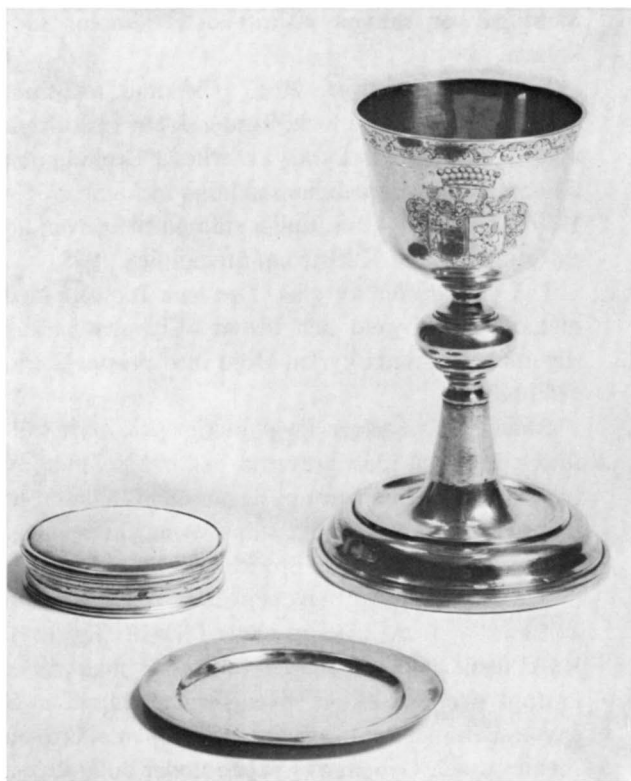
Dopkanna av silver. Enligt stämplarna tillverkad av Mobergs Guldsmedsaktiebolag i Stockholm. Gåva av Signe Ellegård, Alstermo, 1970.

Nattvardskärl

1. Kalk av förgyllt silver (fig 103). Sexpassformad fot med rutmönstrat gallerverk på fotranden. På

Fig 107. Sockenbudstyg av delvis förgyllt silver. Skänkt 1738 av Otto Fleming och Catharina Charlotta Gyllengrip och utfört av Ferdinand Sehl d y, Stockholm. Foto H Danielsson, Växjö 1973.

Viaticum communion vessels, of partly silver-gilt. Donated in 1738 by Otto Fleming and Catharina Charlotta Gyllengrip, made by Ferdinand Sehl the Younger, Stockholm.

foten spår av ett fastnitat, nu förlorat krucifix. Under foten finns ett senare ingraverat årtal, 1409. Det cylindriska skaftet har en rund nod med sex utskjutande romboider med minuskelbokstäver, vilka tillsammans bildar namnet »ihecvs». På ovan- och undersidan av noden mellan romboiderna spets-ovala fält med graverade fönsterformer med masverk. Cuppan är stor och bägarformad. Stämplat saknas. Höjd 19,8 cm.

Foten och noden tillhör en medeltida kalk som stilistiskt kan dateras till slutet av 1400-talet eller omkring 1500. Den har senare försetts med den nuvarande stora cuppan, troligen under slutet av 1600-talet. I inventarieförteckningen år 1704 har kalken erhållit epitetet »skiön», vilket tyder på att den då var renoverad.

Fig 108. Sockenbudstyg av delvis förgyllt silver, utfört 1763 av Johan Ascher, Växjö. Foto H Danielsson, Växjö 1973.

Partly silver-gilt viaticum communion vessels, made in 1763 by Johan Ascher, Växjö.

Till kalken hör en likaså förgylld paten av silver (fig 104). I patenens mitt en pålödd, gjuten kalvariegrupp med den korsfäste Kristus omgiven av Maria och Johannes. Själva korset är ej markerat. På brätet en graverad inskrift: »TAGER OCK ÄTER TAGER OCK DRICKER THET GIÖREN TIL MIN ÅMINNELSE.» Stämplarna saknas. Diameter 14,5 cm. Patenen har sannolikt tillkommit samtidigt med den förstörade cuppan, dvs under slutet av 1600-talet.

Kalken och patenen tillhör Statens Historiska Museum (inv nr 7196). Vid biskopsvisitationen 1876 beslöts »om försäljning av Elghults kyrka hittills begagnade otillräckliga kommunionkalk med patén och ville Herr Biskopen för sin del medgifva, att ifrågavarande kalk och patén, vilka sakna allt antikvariskt värde, må utbytas mot lämplig oblatask av silfver att vid kommunion användas». Nattvardskärlen såldes till en privat affärsman, där de påträffades av riksantikvarien Hans Hildebrand 1883 och inköptes för 180 kronor. Då de försåls utan att först enligt förordningen från 1867 hembjudits åt K Majt och kronan väcktes även åtal mot församlingens kyrkoherde för egenmäktigt förfarande.³⁹

Dessa nattvardskärl ersattes av följande kalk och paten: — 2. Kalk av silver. Cuppan förgylld invändigt och runt mynningsranden. Rund, profilerad fot,

cylindriskt skaft med klotformad nod, slät, klockformad cuppa. På cuppan graverad inskrift: »Till Elghults kyrka såsom minne efter C A Sommarin,⁴⁰ församlingens komminister under 25 år, skänkt af Enkefru Sophie Sommarin år 1876.» Höjd 25 cm, cuppens diameter 12 cm, fotens 13 cm. Enligt stämplarna tillverkad i Växjö 1876 av Emanuel Forssman (mästare 1847–1879 [94]). Den tillhörande patenen av silver med förgylld ovansida är helt slät. Diameter 14,5 cm. Samma stämplarna som kalken.

— 3. Kalk av silver, cuppan invändigt förgylld. Hög, rund fot med profilerad fotlist, cylindriskt skaft med kraftig, rund nod med gjutna kors, bägarformad, slät cuppa. Inskrift på fotlistens insida: »Älghults kyrka — till minne av mina kära föräldrar Oskar och Karolina Hedberg — Andor och Svea Neufeld 5.11.1960.» Höjd 20 cm. Enligt stämplarna tillverkad av Atelier Borgila, Stockholm, 1960. Den tillhörande patenen av silver är helt slät med profilerad kant. Diameter 15 cm. Till silveruppsatsen (fig 105) hör även en rund oblatask med konformat, korskrönt lock samt en liten cylindrisk vinkanna med likadant lock. Höjd 10 cm, respektive 25 cm. Samtliga har samma inskrift och stämplarna som kalken.

Vinkanna av silver. Hög, profilerad fot samt korsprytt, profilerat lock. Under foten inskriften: »Gåva till Älghults kyrka av avlidne Bruksägaren Anders Johansson och hans avlidna maka år 1935.» Höjd med kors 44 cm. Enligt stämplarna tillverkad av Oskar Arnold Karlström, Stockholm, 1935.

Två vinkaraffer av glas. Den ena försedd med målad dekor i guld och texten »Elghults kyrka» (fig 106). Jfr Åseda kyrka. Höjd med propp 42 cm. 1800-talstyp.

Oblatask av nysilver. Oval, bukig ask på fyra kulfötter. På framsidan graverad dekor bestående av två palmkvistar och en uppslagen bibel. Korskrönt lock. Höjd 10 cm. Enligt stämplarna tillverkad av Guldsmedsaktiebolaget, Stockholm.

Båda sockenbudstyggen överfördes från den gamla kyrkan: — 1. Av silver, delvis förgylld (fig 107). Kalk med rund, profilerad fot, skaft med rund, kraftigt profilerad nod, bägarformad cuppa med graverad ranka runt brämet. På cuppan släkterna Flemings och Gyllengrips vapen under adlig krona

Fig 109. Kronan fig 110 med tillhörande kronbytta av koppar. Foto 1971.

The crown in figure 110 with its copper container.

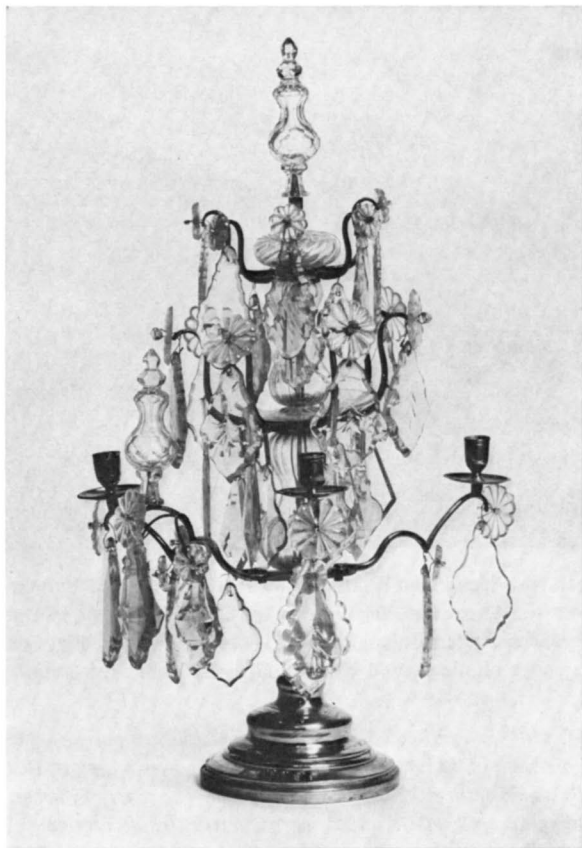
Fig 110. Brudkrona av förgyllt silver och silverbleck med infattade stenar av färgat glas. Kronan inköptes 1737 av guldsmeden Arvid Andersson Castman i Eksjö i utbyte mot en äldre krona, inköpt 1681. 1764 reparerades kronan av guldsmeden Anders Johan Linnell i Växjö. Rosorna, hjärtana och de små hängande stenarna tillkom enligt räkningen vid detta tillfälle som extra dekoration. Foto 1971.

Bridal crown of silver-gilt and silver sheet, with stones of coloured glass. The crown was purchased in 1737 from Arvid Andersson Castman, a goldsmith of Eksjö, in exchange for an older crown, purchased in 1681. In 1764 the crown was repaired by a goldsmith in Växjö, Anders Linnell. The roses, the hearts and the small pendant stones were, according to a bill, added on this occasion as extra decoration.

samt inskriften: »Gifwet Til Elghults Kyrckia / af / Baron Otto Fleming / och des K Huusfru högwne fru Cath: Charl: / : Gyllengrijp Den 1 Jan 1738» (not 19). Höjd 15,5 cm. Försedd med åldermansranka samt stämplarna för Ferdinand Sehl d y i Stockholm, mästare 1723–1743 (1745). Den tillhörande patenen är helt slät med förgylld ovansida. Diameter 9,5 cm. Oblatasken är rund med profilerad kant. Diameter 7 cm, höjd 1,5 cm. Båda har samma stämplor som kalken. Kärnen förvaras i ett svartmålat träfodral. Om detta sockenbudstyg uppges i tillägg till inventarieförteckningen 1735: »Til Elghults Kyrka och Församl.s tjenst wid de sjukas be-

Fig 111. Lyster av glas och mässing från mitten eller senare delen av 1700-talet. Har tillhört prostparet Nils Colliander och Wendla Christina Nordenankar. Foto H Danielsson, Växjö 1973.

Chandelier of glass and brass, dating from the middle or latter part of the 18th century. Once belonged to Rural Dean Nils Colliander and his wife Wendla Christina Nordenankar.

sökande, hafwer Högwälborne Hr Baron och Capitainen Otto Fleming och des Hustru, Högwälb. Friherrinnan Catharina Charlotta Gyllengrip på Hofgården, På Nyårsdag, år 1738, förärat en Kostbar Communion-Kalk, med Herrskapets namn, wapn, dag och år, när den blef gifwen; en pateen; en oblateask; samt win-flaska; alt af Silfwer förfärdigat; och förgylldt merendels, både innan och utan: Desse saker äro, af wälbem^{te} Herrskap, förwarade uti et fouteral af trä, med läder öfverdragit; hwarutan är en pung af ylle; och utöfver altsammans, en läderwäska, för bequämligare försel skul.» Sockenbudstygget uppges 1763 brukas av komministern (inv). — 2. Kalk av silver, invändigt och delvis utvändigt förgylld (fig 108). Hög, profilerad fot med graverat kors med fastlödd, gjuten Kristusbild, cylindriskt skaft med päronformad nod, bägarformad cuppa med vågband runt brämet samt graverad ranka. Höjd 16 cm. Försedd med åldermansranka och enligt stämplarna tillverkad av Johan Ascher i Växjö 1763 (mästare 1753–1767). Den tillhörande patenen har förgylld ovansida med en graverad framställning av Agnus Dei med segerfana. Diameter 9 cm. Till dessa används nu en modern oblatask, enligt stämplarna tillverkad av Samuelsons Silvermedja, Stockholm.

I utbyte mot detta sockenbudstyg lämnade man till Ascher den äldre sockenbudskalken med paten, som omnämns redan i den äldsta inventarieförteckningen från 1639. Det nya sockenbudstygget användes av kyrkoherden (inv 1763), medan alltså komministern övertog sockenbudstygget från 1738. Tidigare hade man även använt ett sockenbudstyg av mässing, »bestående af 1 Kalk, 1 patén och derutöfver En mässingsdosa köpt på Wexjö Marknad» som inhandlades 1749 för 5 daler Smt hos Henrich Werner från Jönköping (räk).

Brudkronor

1. Krona av renässanstyp av förgyllt silver och silverbleck (fig 109–110). Den breda, nedre kronringen är dekorerad med fastnitade gjutna ornament i genombrutet arbete. Vartannat ornament har en infattad prydnadssten av färgat glas. Från ringens övre kant utgår åtta stycken höga och mellan dem lika många låga ständare i genombrutet arbete. Varannan hög ständare är försedd med två

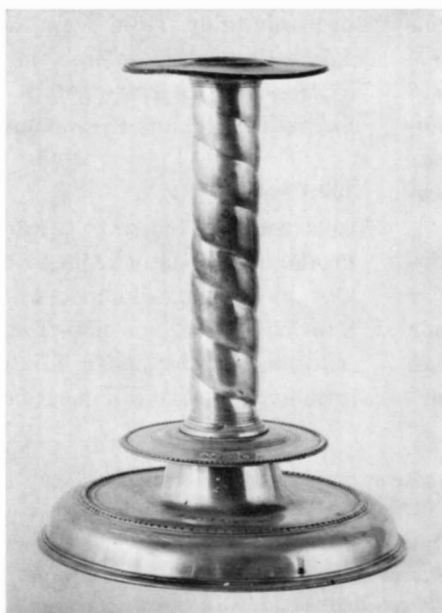

Fig 112. Ljusstake av tenn, tillverkad av Christopher Pettersson Radde i Halmstad, mästare 1685–1702. Foto 1971.

Pewter candlestick, made by Christopher Pettersson Radde of Halmstad, master 1685–1702.

Fig 113. Vägglåt av mässing, omnämnd första gången 1795. Foto 1971.

Brass sconce, mentioned first in 1795

rosor av silverbleck med infattad sten samt två nedhängande löv, varannan har ett hängande silverhjärta i stället för en av rosorna. Varje ståndare har dessutom i mittpartiet en stor, infattad sten. På den övre kronringen finns mellan varje spets en änglaskaron samt två hängande hjärtan och en infattad sten. Höjd 10,3 cm, nedre diameter 11,2 cm, övre diameter 16 cm. Till kronan hör en stor kronbytta av driven koppar. (Jfr brudkronan i Åseda.)

En förgylld brudkrona med kopparask inköptes 1681 för 75.8 Dr (räk). I räkenskaperna för åren 1737–38 uppges att »Kyrkans gamla Brude Crona, hvilken wäde 56 lod, lefwererades til Ekesjö Guldsmed, Mäster Carl Magnus Ekman,⁴¹ åhr 1736, d. 11 Octobris; Men som han blef död innan Arbetet företogs, antwardades Cronan och Arbetet til Mäster Arvid Andersson Kastman⁴² i Ekesjö, som trädde, d. 4 Juli 1737, i samma Contract, at, emot 1 Dahl. 22 öre Smt lodet, i arbetslön och förgyllning, göra en ny Crona. Hwarföre som den nya Cronan väger 49 lod, bestiger arbetslönen med för-

gyllningen sig til 82 dahl. 22 öre Smt., förutan 8 st. nya stenar à 24 öre st., som gör 6 dahl. Smt. Så är hela Summan 88 dr 22 öre Smt. Och när 7 lod Silfver, som öfverblewo af förra wichten, och kosta 8 dal^r och 24 öre Smt, inberäknas och afdrages på betalningen, belöper i Contant till Gullsmeden at gifwas ... 79.30.»

1764 reparerades kronan av guldsmeden A J Limnell i Växjö (mästare 1732–1775) för en kostnad av 100 Dr Smt. Det omfattande arbetet innebar: »1) Lött 6 st. afbrutna spiror med Masift och smidigt silfver och dem måst med guld förbättra och förgylla 3 Dr 16 öre st. 21: — för de andra 2^{ne} som äro putsade ... 3: —. 2) Lött 3^{ne} af de minsta spirorna och dem med guld förbättrat 24 öre st ... 2: 8. 3) för den öfra och nedra ringens putsande samt det öfriga småplocket ... 8: —. 4) Innefattat 12 st. stora stenar med sina uphögda stiernor med silfver och arbetslön 3 Dr 16 öre st ... 42: —. 5) 8 st. hängande stenar i den öfre ringen med silfver, förgyllning och arbete 2 Dr st ... 16: —. 6) 20 st. för-

gylta hiertan à 1 Dr st . . .20: —. 7) för Cronans söndertagande och sammansättning . . .6: —.» Kronan tillverkades alltså av Castman 1736, som i fråga om kronans utformning följer 1600-talstraditionen. Rosorna, hjärtana och de små hängande stenarna kom som framgång av Limnells redovisning till som extra dekoration 1764.

— 2. Modern brudkrona av förgyllt silver i prinsessmodell. Kronringen i genombrutet arbete är besatt med syntetiska akvamariner, omväxlande runda och kvadratiska. De 12 spetsarna, varannan hög och varannan låg, avslutas med en akvamarin i

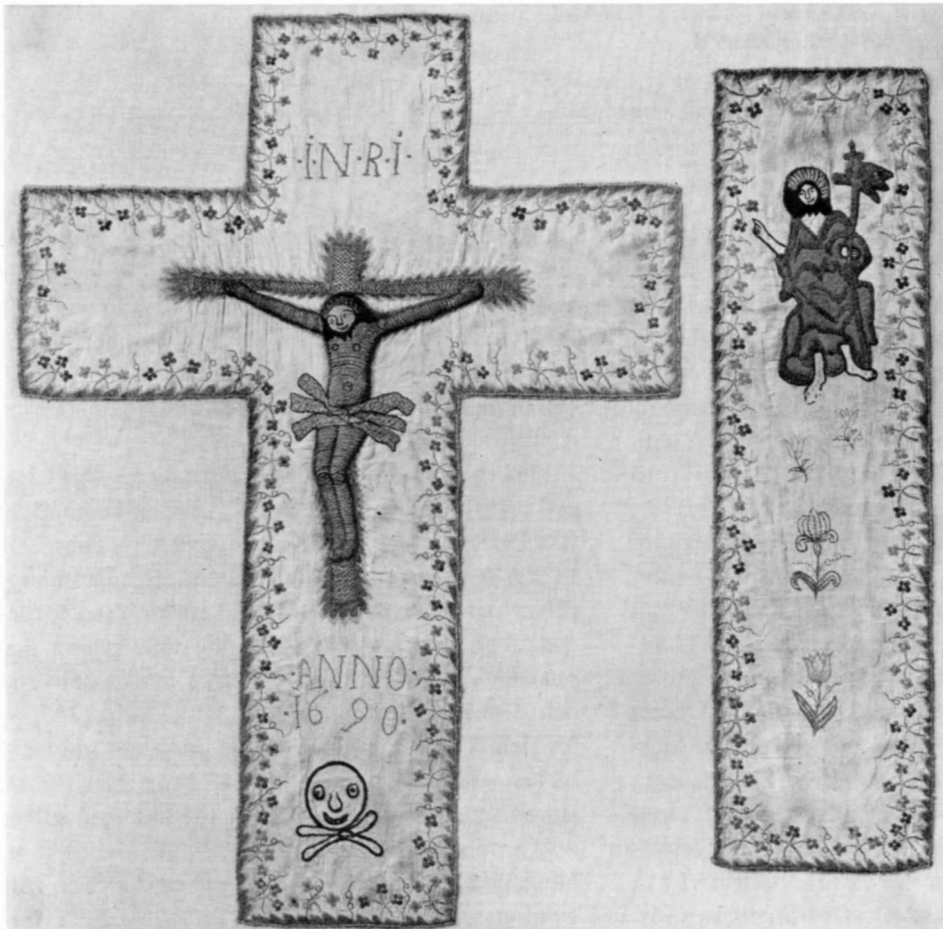
oval infattning. Höjd 9 cm, kronringens diameter 5,5 cm. Enligt stämplarna tillverkad av Guldvaruaktiebolaget G Dahlgren & Co, Malmö, 1956. Skänkt av Älghults Husmodersförening.

Ljusredskap

Ljuskronor av mässing: 1. För åtta ljus i en krans. Profilerad mittstång krönt av dubbelörn samt ändklot med ananasliknande knopp och bladkrans, S-formade ljusarmar med prydnadsarmar och musselformade droppskålar. Gjutna reflexornament i form av blad, drakornament och eldflammar. Höjd

Fig 114. Broderat kors och bård från en ej bevarad mässhake av svart sammet, inköpt 1690. Tyget utgörs av benvit, kinesisk sidendamast med broderier i flerfärgat silke och guld, utförda av en i Småland under 1600-talets slut verksam ateljé. Foto ATA.

Embroidered cross and border from a now lost chasuble of black velvet, purchased in 1690. The cloth is bone-white Chinese silk damask with embroidery in multi-coloured silk and gold, executed towards the end of the 17th century in a workshop active in Småland at that time.

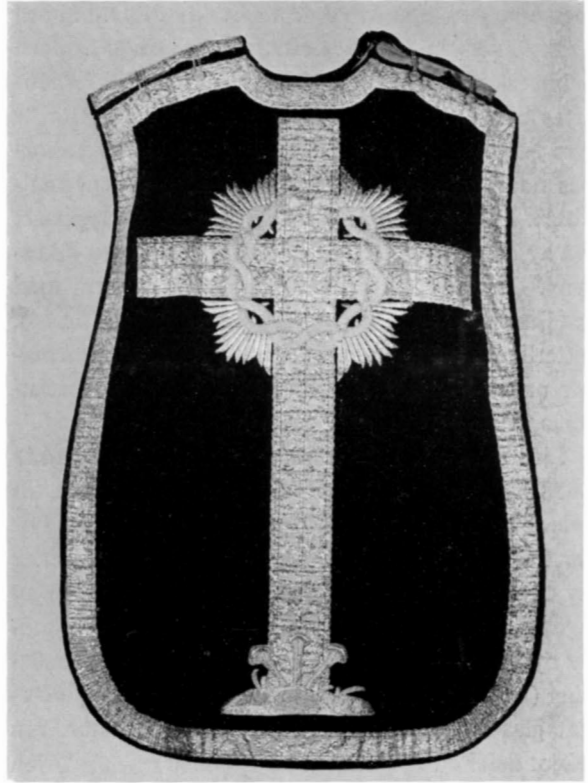
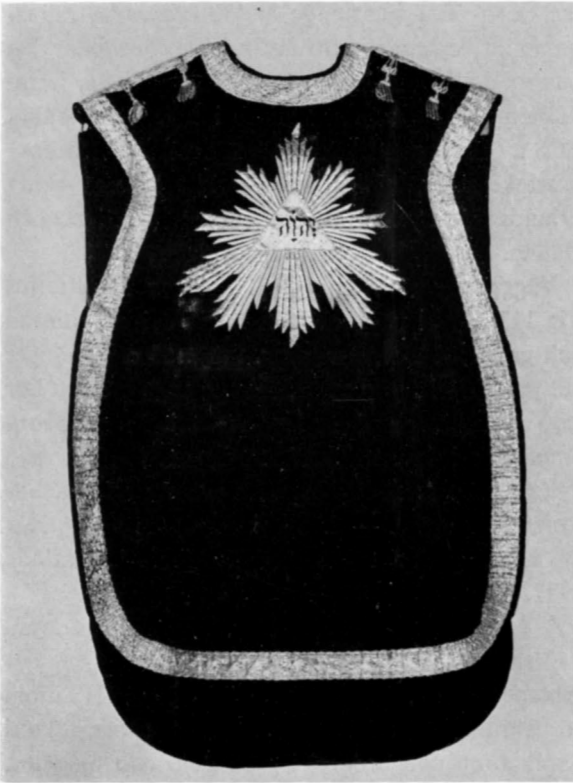

Fig 115a–b. Mässhake av svart sammet med silverbroderier, inköpt i Stockholm 1818. Foto 1971.
Chasuble of black velvet with silver embroidery, purchased in Stockholm in 1818.

60 cm. Nu monterad för elektriskt ljus. Hänger i sakristian. Ursprungligen i gamla kyrkan. Sannolikt identisk med den ljuskrona som tillsammans med två ljusstakar inköptes från gyllenmakaren David Werner i Växjö 1732 (räk). — 2. För 16 ljus i två kransar. Profilerad mittstång med ändklot med profilerad knopp. S-formade ljusarmar med prydnadsarmar och runda droppskålar. Reflexornament i form av gjutna blommor. Höjd 85 cm. Nu monterad för elektriskt ljus. Hänger i långhuset. Ursprungligen i gamla kyrkan. Sannolikt identisk med den ljuskrona som inköptes 1760, då »För en ny guten Ljuse Crona, som väger 3 Lisp. 13 mkr, har mässingsarbetaren och Kläckgjutaren i Jönköping, mästern Elias Fries Thoresson⁴³ (förutan den gamle bristfällige Cronan, af 1 Lisp. och 4 mkrs wigt, beräknad på betalning, efter 21 1/3 öre Smt mkr, för 16 Dr Smt.) bekommit Contante Penningar, enligt des egenhändiga quittance ...75: 8» (räk). Den

gamla kronan hade beställts från Stockholm 1653 och hade 12 pipor (räk, inv 1694). — 3. För 24 ljus i tre kransar. Profilerad mittstång med ändklot med stor, profilerad knopp. Brutna ljusarmar med musselformade droppskålar. Reflexornament i form av klockformade och platta blommor. På ändklotet inskriften: »Gifwen till Elghults kyrckia år 1806 af prosten Erland Collianders äncka fru Elisabeth Oxelgren (not 13). Förfärdigat af P. Ågren i Wimerby.» Höjd 91 cm. Hänger i långhuset. — 4. För 24 ljus i två kransar. Modern. På ändklotet inskriften: »År 1917 skänkt till Elghults kyrka av C. A. Ljungquist,⁴⁴ kyrkoherde i Elghult.» Hänger i långhuset. — 5. För 16 ljus i två kransar. Modern. På ändklotet inskriften: »Gåva till Älghults kyrka av Konsul G. O. Örn från Hovgård år 1936.» Hänger i långhuset.

På läktaren hänger dessutom två moderna ljuskronor av glas, utförda på Orrefors glasbruk 1968.

Den ena är skänkt av Älghults kyrkokör, den andra av kyrkvärden Hugo Lindgren och hans hustru Selma. I räkenskaperna för åren 1806–1807 redovisas betalning till Jonas Jonsson i Norramåla för fyra ljuskronor av trä samt »För gamle ljuskronornas nedtagande och putsning och kjedjornas målning». I inventarieförteckningen år 1831 uppges att två av dessa hänger »neruti Kyrkan och 2 på läktaren». En svarvad, bronserad ljuskrona av trä med sex ljusarmar används nu i gamla sakristian (fig 74). Ytterligare två förvaras i tornrummet. Ny takarmatur under läktaren tillkom i samband med restaureringen 1968.

Ljusstakar: 1. Ett par moderna av silver. Skänkta 1958 av Hjalmar, Krister och Karl Johansson till minne av deras broder Hugo, avliden i USA av sviter från första världskriget. — 2. Ett par moderna av silver. Enligt inskrift skänkta 1962 till minne av kyrkvärden Filip Gustafsson. — 3. Ett par moderna av nysilver. — 4. S k lyster, ett par, av glas och mässing (fig 111). Rikt dekorerad med hängen av ofärgat glas i form av slipade löv samt rosetter. Nu något defekta. Höjd 65 cm. Mitten eller senare delen av 1700-talet. Den ena försedd med initialerna »WCN», den andra med »NC», vilka avser prostparet Wendla Christina Nordenankar och Nils Colliander (not 25). Ljusstakarna skänktes till kyrkan av deras dotter Gustava Colliander. Upptagna i inventarieförteckningen år 1823. — 5. Ett par sjuarmade kandelabrar av gjuten mässing. Moderna. Höjd 30 cm. Skänkta 1930 av kyrkvärden Hj Andersson. Placerade på altaret i sakristian. — 6. Ett par ljusstakar av mässingsplåt i barockstil. Hög profilerad fot, spiralvridet skaft med rund mellanbricka och vulst. Höjd 32 cm. Kan vara identiska med de ljusstakar som 1732 inköptes i Växjö av gyllenmakaren David Werner (räk). — 7. Ett par ljusstakar av gjuten mässing med gjuten dekor. Förnicklade. Moderna. Höjd 22 cm. — 8. Ett par ljusstakar av gjuten mässing. Förnicklade. Moderna. Höjd 20 cm. I gravkapellet. — 9. Ett par ljusstakar av gjuten mässing. Höjd 15 cm. — 10. Ett par ljusstakar av tenn i barockstil. Rund fot, spiralvridet skaft med rund mellanbricka, rund droppskiva. Inskrift: »P:B:H:L. 98.» Höjd 25 cm. Enligt stämplarna tillverkade av Christopher Pettersson Radde i Halmstad, mästare 1685–1702

(1711). — Två sjuarmade, guldbronserade träljusstakar är placerade i korfönstren. De efterbildar den sjuarmade ljusstake som ses på altartavlans framställning av Jesu frambärande i templet. Skänkta 1928 av Emil och Malkus Gustavsson. — En dopljusstake av trä skänktes 1961 till minne av Frida Erlandsson, Lyckanshöjd, av systrarna Signe och Hanna.

Väggplåtar av mässing: 1. Ett par för ett ljus (fig 113). Oval väggbricka med rik driven, punsad och graverad blomsterdekor. Höjd 53 cm. Hänger vid predikstolsuppgången. Den ena väggplåten bör vara identisk med den »Lampett uti Choret», som omnämns i inventarieförteckningen 1795. I nya kyrkan uppges den sedan vara placerad på predikstolen (inv 1825). — 2. 10 st moderna väggplåtar av mässing för två elektriska ljus. Anskaffade 1937.

Textilier

Antependier: 1. Av rött kläde. På mitten IHS inom törnekrans samt längs kortsidorna törneranka i applikation och broderi i gult, guld och paljetter. Omkring 1900. Användes före restaureringen 1937 på huvudaltaret men omändrades sedan till sakristians altare. — 2. Av röd sammet med applikationer av guldgallon och guldtvg samt broderier i olika färgat silke. På mitten kors med törnekrans omgivet av kalk och duva. Signerat »Libraria 1937 komp MG» (= Märta Gahn). — 3–5. Av handvävt linne i de liturgiska färgerna vitt, grönt och violett utan broderier. Anskaffade 1948–1950. Till dessa används ett altarbrun av cremefärgad sidendamast med rika broderier. I fyrkantiga bildfält av applicerad vinröd sidendamast, kantade med guldgallon, framställs Maria med Jesusbarnet, den uppståndne Kristus samt den helige Andes utgjutande. Signerat »G.M. Licism 1947».

Mässhakar: 1. Kors och bård från en ej bevarad mässhake (fig 114). Benvit, kinesisk sidendamast med broderier i flerfärgat silke och guld. Längs kanten blom- och bladbård. På korset ett krucifix med Kristusbilden broderad i relief i guldläggsöm. Överst inskriften INRI, nedanför krucifixet en döds skull och korslagda benknötar, broderad i kontursöm, samt ANNO 1690. På bården ses överst den uppståndne Kristus med blomsterpydd seger-

Fig 116. Kollektihåv med pung av ylletyg, flamskvävnad från 1785. Foto S Johansson 1956.

Collection bag with bag of woollen cloth, haute-lisse weave, dating from 1785.

Fig 117. Helt järnbeslagen kyrkkista av trä, inköpt 1730 i Orrefors. Foto 1971.
Completely iron-bound church chest of wood, purchased in 1730 at Orrefors.

fana samt nedanför honom iris och tulpaner. Korsets höjd 103 cm, bredd 72,5 cm; bårdens höjd 88,5 cm, bredd 23,5 cm. Broderierna är utförda av en i Småland under 1600-talets slut verksam ateljé.⁴⁵ År 1690 inköptes »en ny Swart Samets-Messehake med hwit Kors och framstycke för . . . 74.1» (räk). I samband med konservering hos Riksantikvarieämbetets textilkonservering 1946 monterades de bevarade applikationerna på en tygöverklädd skiva. — 2. Av svart sammet med silverbroderier (fig 115). På ryggsidan applicerat kors av silvergalon med broderad törnekrans. Vid korsets fot ses de tre spikarna. På framsidan triangel med Jahve inom strålkran. Knäppning på axeln. Foder av svart bomullssatin. Enligt räkenskaperna 1817–18 hade »För-samlingens Ungdom sammanskjutit till en Ny Mässeskud . . . 298: 14» riksdaler, vilken beställdes från Stockholm och med frakt kostade 340: 32 riksdaler. — 3. Av svart sammet med silverbroderier. Liknande men enklare utförande än den föregående. I fodret märkt »Elghults kyrka 1906». — 4–5. Två mässhakar av röd sammet med applikationer i malvafärgat siden och broderier i guld och silke. På ryggsidan kors med Kristusmonogram och

blommor samt strålkran, på framsidan IHS inom strålkran. Anskaffade 1935. Den ena deponerad i Fröseke kapell. — 6. Av vit sidendamast med broderier i guld, lintråd och silke. På ryggsidan kors, på framsidan Kristusmonogram. Tillverkad av Licium 1943. — 7–8. Av grönt tyg, ylle och linne, med broderier i lingarn, silke och guldtråd. På ryggsidan kors med lilja och strålknippen, på framsidan IHS. Signerad »E.P. (= Elin Pettersson) Licium 1951». — 9. Av vit sidendamast med broderier. Samma utförande som nr 6. I fodret signerad »Licium 1951». Skänkt av lärarinnan Hulda Strand. — 10. Av violett tyg, ylle och linne, med broderier. På ryggsidan kors, på framsidan IHS. Signerad »Komp E P (= Elin Pettersson) Licium 1956».

Kalkdukar: 1. Av vitt siden med broderier i guld och silke. Kantad med guldfrans. I mitten Agnus Dei med segerfana inom strålkran, runt kanten blad- och blomrankor. Foder av grönt siden. Mått 52 cm × 48 cm. Renoverad 1932 och 1946. Omtalas 1823 (inv) som »1 Nytt Kalkkläde skänkt af S. Gylenskepp» på Hofgård.⁴⁶ — 2. Av rött siden med broderier i guld och silke. I mitten kalk inom strålkran, i hörnen korsade lager- och palmkvistar.

Fig 118a-b.
Oblatjärn för 13
oblater, troligen
1600-talet. Foto
1971.

*Wafer-iron for
thirteen wafers,
probably 17th
century.*

Anskaffat 1932. — 3-5. I vitt, violett och grönt med broderade kors. Anskaffade 1968-1969.

Predikstolskläden: 1. Av röd sammet med broderier. Anskaffat 1937. — 2. Av svart kläde med silverkors. Anskaffat 1945. — 3-5. Av vitt, violett och grönt linne. Licium 1956.

Ett velum av röd sammet med broderier i guld och silke anskaffades 1937.

Kollekthåvar: 1. Ring och holk av mässing, försedd med två pinglor (fig 116). Långt svarvat, svartmålat träskaft. Pungen är sydd av ylletyg i flamskvävnad, indelad i fyra fält med kartuscher i rosa och olivgrönt mot mörkgrön botten. Sifforna i kartuscher bildar årtalet 1785. Försedd med smal, knypplad guldspets och tofs. Invändigt fodrad med läder. Ringens diameter 18 cm. Håven uppges i inventarieförteckningen 1795 vara skänkt av »framledne Prostens döttrar», dvs Erland Collianders (not 13) döttrar, vilka också samtidigt gett en bokdyna »af Flämsk». — 2. Ring och holk av mässing med två pinglor. Pung av röd sammet med knypplad guldspets. Anskaffad 1924. — 3-5. Två håvar i violett och grönt. Anskaffade 1959.

Bokdyna av vitt siden med broderat krucifix i silke. Broderierna nu skadade. På baksidan »W.G. C. d. 5 april 1818». Mått 38 cm × 40 cm. Initialerna syftar på Wendla Gustava Colliander (not 25).

En brudmatta i ryateknik, förfärdigad av Elsa-Lisa Nordin, Falun, skänktes 1950 av Älghults SLKF avdelning. Ytterligare en liten matta i ryateknik skänktes 1952 av advokat Elna Meijer,

Rydefors. Altarmatta i ryateknik, utförd av Margareta Karlsson, Linnegård, anskaffades 1956 för medel skänkta av Älghults kyrkliga syförening.

Övriga inventarier

En stor skulptur i gips, föreställande Kristus hållande ett barn, är nu placerad i tornkammaren vid ingången till läktaren. Den är utförd av skulptören Arvid Källström, Påskallavik, och skänkt 1949 av disponent Elling, Fröseke. Den var ursprungligen placerad i den västra tvärgången.

En minnesrelief i brons över teol dr Erland Carlsson,⁴⁷ utförd av skulptören Oscar Antonsson,⁴⁸ Stocksund, uppsattes 1948 i kyrkan.

En förvaringskista av trä, helt järnbeslagen och försedd med tre lås, är placerad i sakristian (fig 117). Höjd 78 cm, bredd 73 cm, längd 140 cm. I mars 1730 uppges att i Orrefors inköpts av »Wälb. Hr Lieutn. och Brukz Patronen Lars Johan Silfversparre,⁴⁹ en Kyrkiokista, som öfwer alt, så wäl under botten som ofvantil, och på Sidorne med tiocka och starka jernplåtar äro fäste, att ingen kan den upbryta; Sampt äro 3 ne dirkfrij Låsar i kistan så att man är säker att ingen omild menniska kan stjäla något der uth, som tilförne uhr gl.a kyrkiokistan många 100de Dr äro bortstulne. Och kostar denne nye Kyrkiokistan effter nogaste betingande af mig och Kyrkiowärdarne, contant ...140.» (räk).

Ståndur med svängt, vitmålat träfodral med lister i guld. Urtavlan signerad »Z A 1820». På fram-

Fig 119a–b. Oblatjärn för 16 oblater, skänkt 1763. Foto 1971.
Wafer-iron for sixteen wafers, donated in 1763.

sidan en inskriftstavla med texten: »Till Befvis af Tacksamhet för återkomsten ifrån lyckligen slutadt Fälttog i Tyskland och Norrige åren 1813 och 1814 hafwa nedanstående Corporaler, Soldater och Jägare vid andre Majorens Compagnie af Kongl: Calmare Regemente gifwet denna Klocka till Elghults Kyrka: *Corporaler:* No 11 Petter Åberg, No 13 Johan Tysk, No 54 Anders Holm. *Manskap.* No 1 Jonas Bonjour, 2 Petter Cupido, 5 Carl Poo, 6 Johan Friberg, 7 Johannes Horche, 9 Zachris Flacher, 12 Carl Pihl, 14 Johan Ryss, 15 Johan Stark, 16 Johan Fager, 17 Petter Brutus, 19 Adam Prinz, 20 Jonas Staf, 21 Petter Lager, No 25 Jonas Ifvar, 27 Isak Herkules, 28 Johan Svensk, 29 Johan Hjert, 30 Gustaf Palm, 31 Anders Rang, 32 Jonas Mufti, 33 Petter Åhs, 36 Gustaf Fihn, 37 Petter Croesus, 38 Nils Swärd, 39 Johannes Res, 40 Isak Panzar, 60 Johannes Hjelm.» Placerad i korets västra del (fig 88).

En kyrktagningspall⁵⁰ av omålad furu har bevarats. Längd 140 cm, höjd 34 cm. Den pall »för missgeringsmen», uppställd i vapenhuset, och den straffstock, som omnämns 1825 och 1831 (inv) och sannolikt var i bruk fram till 1841, då stockstraffet avskaffades, har däremot ej bevarats.

Två oblatjärn har även bevarats. Det ena har cirkelrunda plattor med plats för 13 oblater (fig 118

a–b). I formarna är på ena sidan ristat ett lamm med korsfana, Agnus Dei, på den andra ett krucifix omgivet av INRI. Plattans diameter 13 cm. Inga stämplor. Det andra har fyrkantiga plattor med plats för 16 oblater (fig 119a–b). Formarna är på ena sidan dekorerade med en kalk, omgiven av fyra stjärnor, på den andra med ett krucifix omgivet av två stjärnor. Plattan 13,5 cm × 13,5 cm. Inga stämplor. I inventarieförteckningen år 1763 omnämns ett nytt oblatjärn, »skänkt af resp. arfwingarna i Flösshult efter deras Mor och Swärmoder Fru Enke Pastorskan Martha Beét». ⁵¹ Det sist beskrivna oblatjärnet med fyrkantiga plattor bör vara identiskt med detta, medan det andra oblatjärnet bör vara äldre.

Bland kyrkans böcker märks »Then swenska mässan», tryckt i Stockholm 1548. Restaurerad hos Gustav Hedbergs bokbinderi, Stockholm 1954. — Liber Cantus ... (Wexionensis), tryckt i Uppsala 1623. Bandet och flera blad skadade. — Karl XII:s bibel. Stockholm 1703.

Klockor

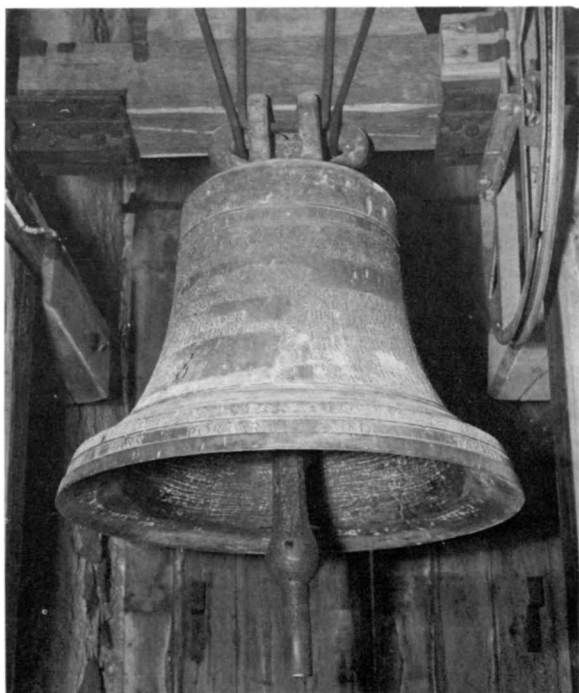
Av de tre klockorna i kyrkans torn härstammar såväl lillklockan som mellanklockan från den gamla kyrkans klockstapel (jfr ovan).

Lillklockan (fig 120), som endast är dekorerad med lister, bär runt halsen inskriften: »D: 22 iünii

Fig 120. Lillklockan, gjuten 1703 av Peter Gren. Foto S Johansson 1956.

The small bell, cast in 1703 by Peter Gren.

anno 1703 Fusa est haec campana impensa ecclesiae / prae. P:M.Nicolao Liungberg. Past: M. Magno. Aulænio» (= den 22 juni år 1703 göts denna klocka på kyrkans bekostnad / kyrkoherde magister Nils Liungberg⁵² pastor magister Magnus Aulænius⁵³). På kroppens ena sida: »Carolus XII Rex Sveciae», på den andra Kristi monogram IHS. Runt nederkanten: »Me fecit Peter Gren kommer låte oss glädias Herranom och frögdas för vår salighets tröst. psalm: 95.» Samtliga inskrifter är gjutna i versaler. Höjd 72 cm, diameter 74 cm. Klockan är alltså gjuten av Peter Gren,⁵⁴ som 1703 erhöi 45: 24 (räk). Vidare betalades »Till Then, Koppar, Malm och Järn till Kläckan, föruthan hwad församlingen uthi en Collect förährade ...52: 21 För kohl till kläckans giutande ...—14». För gjutningen användes även den gamla lillklockan samt fyra altarestakar av koppar (inv 1704).

Mellanklockan (fig 121) är rikt dekorerad med palmetter, lister och girlander. Den bär runt halsen inskriften: »Låfwer Herran med klang och wålklingande cymbaler» samt runt nederkanten: »Gån in i hans portar med takande och uti hans gårdar med lofwande.» På kroppen finns två långa inskrifter: »Baron och riddaren Peter von Psilander war landshöfdinge, doctor Olof Osander biskop, capitainlieutnanten baron Carl Ludwig Flemming ägare af Hofgården, landsfiscalen Zacharias Liungdahl förpantningsinnehafware af Flözthult, Sven Melen⁵⁵ cominister då denna klåka under nådåhret efter häradsprobsten magister Nicolaus Colliander blev omgiuten af Elias Fries Thoreson.» — »Når Adolph Friedric är the swenskas kong och fader, Lowis Ulrica huld en drottning och en mor, når Gustaf erwprints gör i riket hwar man glader, når twånne printsars Carls och Friedrich Adolphs flor Sophiae Albærtin och bådar Sweries styrka, når lågan utaf krig mäst brinner i vår Nord så fick jag liudet mitt at kalla folk til kiyrka, som ther må ofra bön och höra Herrans ord.» Samtliga inskriptioner är gjutna med versaler. Höjd 93 cm, diameter 100 cm.

I stämmoprotokollet från maj 1762 uppges att

Fig 121. Mellanklockan, gjuten av Elias Fries Thoreson 1762. Foto S Johansson 1956.

The middle bell, cast by Elias Fries Thoreson in 1762.

den dåvarande storklockan spräckts vid ringningen för salig herr prosten på grund av vårdslöshet från ringarna och att »de brottslige med vittnen borde instämmas på näste Sochnestämman och med böter beläggas». Den dyrbara omgjutningen av klockan var klar redan i augusti och den nya storklockan hämtades i Växjö, dit den förts från Jönköping av klockgjutaren mästare Elias Fries Thoresson (not 43). Klockan kostade »inberäknad arbetslön, ny metalls tillsats och den gamla kläckans vägande . . . 459: 5». Dr Smt (räk). Den klocka som spräcktes 1762 var gjuten så sent som 1717: »I detta år är Kyrkans stora kläcka, efter öfverläggande med församlingen och corresponderande med Kläckgiutarna i Jönköping, förd till bem:te stad, att för åkommet remnande omgjutats: hafvande Kläckgiutarne Lars Arfvidsson⁵⁶ och Thorbiörn Jönsson⁵⁷ af Kyrkans andel sin betalning efter accord, Räkning och qvittance af d. 4 Febr. 1718, undfått för arbetslön och tillagd materie Twåhundrade och Siu Dr 8 öre Smt» (räk).

Den klocka, som omgöts vid detta tillfälle var en

medeltida klocka och bar enligt en anteckning från 1600-talet (Lib: 1, frampärmen) inskriften: »Jag hete hogha ro, alla the å gudh troo, standin wp, och warin i Roo. Anno D^o. M^o. CCC, LXXXIII. in festo Margreta Virginis (= ... i Herrans år 1383 på den jungfruliga Margaretas dag).»

År 1927 erhöll kyrkan en ny storklocka. Den med girlander och lister dekorerade klockan bär inskrifterna: »Då vigda malmen kallar till gudstjänst i Guds helgedom / så fly fåfänglighet och möda, betänk det sabbat är och kom. / Träd in, bekänn och bed och hör Guds ord om nåd och dom. / Gör allvar att du skickad blir för himmelsk helgedom.» — »Denna klocka förvärvades år 1927 / under konung Gustav V regering / då Ludvig Lindberg var biskop över Växjö stift / och utnämnd kyrkoherden i Dädesjö P. Liljorstrand⁵⁸ / var v. Pastor och komminister i församlingen / samt Emil Gustavsson i Mocklashult / och Oskar Karlsson Hältekärr kyrkovårdar.» — »Gjuten av M & E Ohlsson i Ystad.» Alla inskrifter i versaler. Diameter 130 cm.

FRÖSEKE KAPELL

I Älghults socken uppfördes 1938–39 en kapellbyggnad i Fröseke för att tillgodose önskemålet om en egen kyrkolokal för befolkningen i denna trakt. Bakom byggnadsföretaget stod den lokalt verksamma kapellstiftelsen och kostnaden, 35 000 kr, bestreds av insamlade medel.⁵⁹ Invigningen skedde midsommardagen 1939.

Ritningarna till kapellet, som är beläget mitt i Fröseke by, är utförda av arkitekt Paul Boberg, Växjö. Byggnaden är uppförd av trä och anknyter

i sin utformning till den traditionella, småländska träkyrkoarkitekturen. Kapellet har en längd av 22 m och består av långhus med kor i öster, utbyggd sakristia i norr samt torn i väster. Huvudingången är belägen i tornets bottenvåning. Ytterväggarna är klädda med ohyvlad lockpanel samt rödtjärade. Tornhuven är klädd med kopparplåt, i övrigt utgörs taktäckningen av galvaniserad plåt. Långhusets och korets innerväggar är klädda med porös ankarboard, i övriga utrymmen har använts

Fig 122. Fröseke kapell. Foto 1973.
Fröseke Chapel.

Fig 123. Interiör av kapellet mot öster. Foto 1973.

Interior of chapel looking E.

hård ankarboard. Kyrkorummets väggar är målade i brungult, bänkinredningen i gråblått. Kapellet rymmer ca 150 personer.

Altaret (fig 123) pryds av en altartavla föreställande Kristi intåg i Jerusalem, utförd av konstnären Torsten Hjelm. Även predikstolskorgens målade

figurframställningar av Kristus, Mose och Martin Luther är utförda av samme konstnär.

Samtliga inventarier, däribland nattvardssilver och textilier, utförda av Libraria, samt den av M & E Ohlsson i Ystad gjutna ringklockan är skänkta av privatpersoner.

Noter

1. En mängd uppgifter om forna och nutida förhållanden i Älghults socken finns att hämta i de uppsatser som ingår i den årligen utkommande hembygdsboken *Älghults-krönika* (årgång 1–30), vilken utges av Älghults sockens hembygdsförening.
2. Uppgifterna om det medeltida Älghult är hämtade ur *L-O Larsson*, *Det medeltida Varend*.
3. Se Växjö stifts herdaminne IV, s. 254.
4. Om gårdarna och deras ägare se *P G Vejde*, *Kronobergs läns herrgårdar samt diverse uppsatser i Älghultskrönika*.
5. *M Ullén*, *Granhults och Nottebäckes kyrkor*, s 319 ff. — Om denna typ av gravminnen se även *L Hagberg*, *När döden gästar*, s 478 ff.
6. *S Blomén* berättar härom (Griftegårdar i Älghult, s 36 f): »Träkorsen gjordes ofta av samme bysnickare, som tillverkade kistorna. Korset skulle föras framför den döde på hans sista färd. Icke sällan var det roteknekten, som fick göra den tjänsten. Ännu lever många, som minnes gamle soldaten Roskvist i Krokshult, då han ståtlig och högtidsklädd satt på likskjutsens kuskåte och höll gravkorset. Många gravkors tillverkades av målaren och snickaren Johan August Kallin i Flisan (f. 1834, d. 1909). Ett av de få alltjämt bevarade träkorsen å Älghults kyrkogårdar finner man över denne gamle hantverkarens grav. — När man kom med likföljet på den gamla kyrkvägen från östra delarna av socknen och förbi Flisan, brukade man på söndagsmorgonen hämta korset hos Kallin. Framkommen till kyrkan ställdes det framför kistan. I processionen från kyrkporten till graven bars korset framför kistan. Allra främst gick prästen och klockaren.»
7. Grävningsundersökningen kunde genomföras tack vare ekonomiskt bistånd från Älghults kyrkoråd och Älghults hembygdsförening. Arbetet leddes av amanuens *Anita Liepe* från Smålands Museum i Växjö med bistånd av antikvarie *Lars Thor*. Se vidare *A Liepe*, Grävningsrapport till raä, samt *M Ullén*, *Den gamla kyrkan i Älghult*, i: *Älghultskrönika* 1973.
8. Om Granhults medeltida träkyrka se *M Ullén*, *Granhults och Nottebäckes kyrkor*.
9. Jfr *M Ullén*, *Kyrkorna i Sjösås* samt *A Tuulse*, *Träkyrkor med stensakristia*, i: *Fornvännen* 1951, s 173 f. — Beträffande de medeltida träkyrkorna se *M Ullén*, *Granhults och Nottebäckes kyrkor* samt där angiven litteratur.
10. *Archivum Smolandicum*, s 651.
11. *M Ullén*, *Granhults och Nottebäckes kyrkor*, fig 295.
12. *Hans Sigismund Brachwagen*, f 1671 i Holstein, d 1751 i Växjö, målare. Burskap i Växjö och flitigt verksam i de småländska kyrkorna fram till 1748. Se *G Wilstadius*, *Johan Christian Zschotzscher ...*, s 77 f. — Bevarade läktardekorationer av *Brachwagen* finns bl a i de närbelägna kyrkorna i Dädesjö och Nottebäck. Se *M Ullén*, *Dädesjö och Eke kyrkor*, fig 253–254 samt *Granhults och Nottebäckes kyrkor*, fig 341–342.
13. *Erland Colliander*, f 1718, d 1793. Kyrkoherde i Älghult 1762–1793. Son till kyrkoherden *Nils Colliander* (not 17). Efterträdde av sin son *Nicolaus* (not 25). G m *Elisabet Oxelgren*, f 1733, d 1809.
14. Se Sveriges runinskrifter 4: Smålands runinskrifter, s 84 f.
15. För restaureringen av sakristian och dess invigning som kapell redogörs i en artikel i Smålandsposten 8.11 1938. Se även *S Blomén*, *Griftegårdar i Älghult*, i: *Älghults-krönika* 1951.
16. *Nils Ljungdahl*, f 1678, d 1732. Kyrkoherde i Älghult 1719–1732. G m *Martha Beeth*, f 1693, d 1764.
17. *Nils Colliander*, f 1680, d 1762. Kyrkoherde i Älghult 1732–1762. Efterträdde av sin son *Erland* (not 13). G m *Christina Liungman*, f 1698, d 1778.
18. *Haquinus (Laurentii) Stalenus*, d 1665 eller i början av 1666. Kyrkoherde i Älghult från 1639. G m *Gertrud Persdotter Lundebergia*.
19. *Otto Fleming af Liebelitz*, f 1696, d 1778, friherre, riksråd. Ägare till Hovgården i Älghult. Död på Sätuna, Björklinge sn, Uppland. G 1733 m *Catharina Charlotta Gyllengrip*, f 1700, d 1784 på Sätuna.
20. Denna korklocka, troligen en medeltida sanctusklocka, omnämns även i kyrkans äldsta bevarade inventarieförteckning från 1639. Patron *Barchaeus*, som även köpte trävirket från den gamla kyrkan (se ovan), avsåg sannolikt att använda klockan som vällingklocka. Möjligen identisk med den vällingklocka som för ca 25 år sedan ännu var i bruk i Orrefors och nu enligt uppgift tillhör förre disponenten Sven Edvardsson.
21. Se *A Liepe*, Grävningsrapport till raä samt *M Ullén*, *Älghults gamla kyrka*, i: *Älghultskrönika* 1973.
22. *Hedvig Prinzensköld*, f 1655, d 1718 i Älghult. G 1672 m *Nils Silversparre* till Flöxhult.
23. *David Ramsay*, överste. Son till generalmajor *James Ramsay*, i svensk tjänst 1631, d 1638, och *Isabella Spens*, som uppges leva ännu 1646. Släktens anknytning till Älghult okänd.
24. Se *O Karlsson*, *Om kyrkan och dess uppvärmning*, i: *Älghultskrönika* 1956.
25. *Nicolaus (Nils) Colliander*, f 1755, d 1823, kyrkoherde i Älghult 1794–1823. Efterträdde fadern *Erland* (not 13). G m *Wendla Christina Nordenankar*, f 1767, d 1835. Den senare omnämnda dottern *Wendela Gustava* föddes 1802.
26. En utförlig skildring av den nya kyrkans tillkomst baserad på de bevarade räkenskaperna och protokollen ges i *S Blomén*, *Älghults nya kyrka*, i: *Älghultskrönika* 1956.
27. *Jacob Wulff*, f 1750, d 1850, konduktör vid ÖIÄ, tecknare, 1793 lärare vid Konstakademiens ornamentskola. Har bl a ritat ett flertal orgelfasader. Se SvK, Up band II.
- 27a. *Georg Teodor Hagström*, f 1865 på Flöxhult i Älghult, d 1918 i Sthlm, arkitekt. Se *T Fogelberg*, *Ur Flöxhults säteris och Älghults sockens historia under släkten Hagströms tid 1856–1901*, i: *Älghultskrönika* 1973, s 115 f.

den dåvarande storklockan spräckts vid ringningen för salig herr prosten på grund av vårdslöshet från ringarna och att »de brottslige med vittnen borde instämmas på näste Sochnestämman och med böter beläggas». Den dyrbara omgjutningen av klockan var klar redan i augusti och den nya storklockan hämtades i Växjö, dit den förts från Jönköping av klockgjutaren mästare Elias Fries Thoresson (not 43). Klockan kostade »inberäknad arbetslön, ny metalls tillsats och den gamla kläckans vägande . . . 459: 5». Dr Smt (räk). Den klocka som spräcktes 1762 var gjuten så sent som 1717: »I detta år är Kyrkans stora kläcka, efter öfverläggande med församlingen och corresponderande med Kläckgiutarna i Jönköping, förd till bem:te stad, att för åkommet remnande omgjutats: hafvande Kläckgiutarne Lars Arfvidsson⁵⁶ och Thorbiörn Jönsson⁵⁷ af Kyrkans andel sin betalning efter accord, Räkning och qvittance af d. 4 Febr. 1718, undfått för arbetslön och tillagd materie Twåhundra och Siu Dr 8 öre Smt» (räk).

Den klocka, som omgöts vid detta tillfälle var en

medeltida klocka och bar enligt en anteckning från 1600-talet (Lib: 1, frampärmen) inskriften: »Jag hete hogha ro, alla the å gudh troo, standin wp, och warin i Roo. Anno D^o. M^o. CCC, LXXXIII. in festo Margreta Virginis (= i Herrans år 1383 på den jungfruliga Margaretas dag).»

År 1927 erhöll kyrkan en ny storklocka. Den med girlander och lister dekorerade klockan bär inskrifterna: »Då vigda malmen kallar till gudstjänst i Guds helgedom / så fly fåfänglighet och möda, betänk det sabbat är och kom. / Träd in, bekänn och bed och hör Guds ord om nåd och dom. / Gör allvar att du skickad blir för himmelsk helgedom.» — »Denna klocka förvärvades år 1927 / under konung Gustav V regering / då Ludvig Lindberg var biskop över Växjö stift / och utnämnd kyrkoherden i Dädesjö P. Liljorstrand⁵⁸ / var v. Pastor och komminister i församlingen / samt Emil Gustavsson i Mocklashult / och Oskar Karlsson Hältekärr kyrkovårdar.» — »Gjuten av M & E Ohlsson i Ystad.» Alla inskrifter i versaler. Diameter 130 cm.

Källor och litteratur

OTRYCKTA KÄLLOR

Stockholm

RA: Ritn till ny kyrka av *J Wulff* 1799; förslag samt ritningar till restaurering av kyrkan av *G Hagström* 1914.

ATA: Inv 1829; »Förteckning på adeliga grifter och inscriptioner som finnas i Kyrkior i Upwidinge härad»; *N M Mandelgren*, Berättelse om resa i Landsorten 1848, s 83; *E Ihrfors*, Smolandia Sacra, pars III, s 61; manuskript till kortfattad beskrivning för SvK av Älghults kyrka av *S Brandel* omkr 1922; diverse handl rörande reparationer och restaureringar; rapport över altartavlans konservering 1942 av *S Wahlgren*; rapport över grävningsundersökningen av Älghults gamla kyrka 1973 av *A Liepe*; diverse tidningsurklipp, fotografier och uppmätningar.

Raå, K-byråns arkiv: PM samt diverse handl rörande *P Bobergs* restaurering 1936–37; förslag till restaurering av gamla sakristian av *P Boberg* 1937; förslag till restaurering av *I Waern Bugge* samt diverse handl rörande denna restaurering 1966–67.

LMS: Geometrisk avmätning år 1696 av *A Rohman* (F93-72: 1).

Vadstena

VLA: st prot, spridda år 1681–1723, biskopsvis 1697, prostvis 1720 (KIa: 1); inv 1720, 1733, 1735, st prot 1724–1731, 1733–1754, 1759–1816–17 (KIa: 2); inv 1763, 1795, 1823, 1825, prot vid Älghults kyrkas grundläggning 1805, dess invigning 1806, st prot 1817–1831 (KIa: 3); vis prot 1831, inv 1831, st prot 1831–1847 (KIa: 4); st prot 1847–1862 (KIa: 5); st prot 1862–1882 (KIa: 6); räk 1793–1880, räk för orgelverkskassan 1866–1879 (LIa: 1); avskrift av inskription på storklockan, inv 1639–1658, längd över förbättringar på kyrkan 1639–1662, bänklängd 1642, inv 1662, 1664, räk 1639–1681, utg 1639–1677, inv 1679–1683 (LIb: 1); inv 1694, 1704, räk 1677–1729 (LIb: 2); räk 1730–1758 (LIb: 3); räk 1758–1794 (LIb: 4); verificationer 1762 (LIc: 1); handl rör kyrkobygget 1788, 1797–1807 (LIc: 2); protocoll vid inventering 1829, kontrakt ang orgelverksbyggnad 1747 (PIII: 1). — Yngre arkivalier förvaras hos PÄ i Älghult.

Växjö

SM: *P Bobergs* efterlämnade papper med bl a restaureringsförslag; landsantikvariens arkiv med diverse handl, tidningsurklipp, fotografier.

VSLB: *Archivum Smolandicum* samlat av *S L Gahm Pehrsson*, band 12.

TRYCKTA KÄLLOR OCH LITTERATUR

Almqvist, S, Erland Carlsson 1822–1972; i: Älghultskronika 1972.

Beijbom, U, Erland Carlsson och den svenskamerikanska kyrkan, i: Älghultskronika 1966.

Björkman, L-E, Något om Älghults kyrkoarkivalier, i: Älghultskronika 1972.

Blomén, S, Griftegårdar i Älghult, i: Älghultskronika 1951. — *Densamme*, Vad vet man om kyrkor och kyrkoseder i Älghult, i: Älghultskronika 1953. — *Densamme*, Älghults nya kyrka, i: Älghultskronika 1956. — *Densamme*, Församlingens kyrkoglar, i: Älghultskronika 1956. — *Densamme*, Om Älghults medeltidskyrka, i: Älghultskronika 1959. — *Densamme*, Ett intressant orgelfynd, i: Älghultskronika 1960. — *Densamme*, Inventarium över Älghults kyrkas tillhörigheter upprättadt år 1864, i: Älghultskronika 1964. — *Densamme*, Ny orgel i Fröseke kapell, i: Älghultskronika 1965.

Boström, R, Långlöts kyrkor. SvK, ÖI II: 1. Uppsala 1973.

Elgenstierna, G, Den introducerade svenska adelns ättartavlor. Sthlm 1925–26.

Englén, S, Älghults första kyrka, i: Älghultskronika 1956.

Erici, E, Inventarium över bevarade äldre kyrkoglar i Sverige. Sthlm 1965.

Erixon, S, Gammal mässing. Västerås 1964.

Estham, I, Figurbroderade mässhakar från reformations-tidens och 1600-talets Sverige. K Vitterhetsakademiens handlingar. Antikvariska serien 27. Uppsala 1974.

Fogelberg, T, Ur Flöxhults säteris och Älghults sockens historia under släkten Hagströms tid 1856–1901, i: Älghultskronika 1973.

Gustavsson, A, Kyrktagningsleden i Sverige. Staffanstorp 1972.

Hagberg, L, När döden gästar. Sthlm 1937.

Johansson, B, Vid Älghults nya kyrkogårds invigning 27 juni 1907; i: Älghultskronika 1952.

Karlsson, O, Om kyrkan och dess uppvärmning, i: Älghultskronika 1956.

Kinander, R, Sveriges runinskrifter 4, Smålands runinskrifter. Sthlm 1935–1961.

Larsson, L-O, Det medeltida Varend. Lund 1964.

Lindstram, R, Klockgjuteriet en gammal Jönköpingsindustri, i: Mäster Gudmunds Gilles årsbok, 1937. — *Densamme*, Om småländska klockgjutare och deras arbeten, i: Natio Smolandica XII. Lund 1949.

Magnusson, A, Blad ur Älghults kyrkans historia, i: Nya Växjöbladet 19/2 1938.

Medin, W, En kyrklig högtidsdag i Älghult, i: Smålandsposten 9/8 1938.

Moselius, C D, Louis Masreliez. Sthlm 1923.

Norlind, N P, Orgelns allmänna historia. Sthlm 1912.

Rabén, H, Träskulptur och snickarkonst under renässans och barock intill den Prechtska stilens genombrott. Sthlm 1934.

Rogberg, S, Historisk Beskrifning om Småland. Karlskrona 1770.
 Rosengren, J, Linnel, L och Fischer, J, Ny Smålands Beskrifning, II: 1. Växjö 1914.
 Smålandsposten, Älghults kyrkas restaurering, augusti 1916. — Det blivande kapellet i Fröseke 1/8 1938. — Fröseke har fått kapell 22/6 1939.
 Stensson, L-G, Hur Frösekebygden fick egen kyrka, i: Älghultskronika 1948.
 Tuulse, A, Träkyrkor med stensakristia, i: Fornvännen 1951.
 Ullén, M, Kyrkorna i Sjöås. SvK, Sm II: 1. Uppsala 1967. — Densamma, Dädesjö och Eke kyrkor. SvK, Sm II: 3. Uppsala 1969. — Densamma, Granhults och Nottebäckes kyrkor. SvK, Sm II: 4. Uppsala 1972. — Densamma, Älghults gamla kyrka, i: Älghultskronika 1973.

Vejde, P G, Kronobergs läns herrgårdar, i: Hyltén-Cavalliusföreningens årsbok 1928–29. Växjö 1929.
 Wieselgren, P, Ny Smålands Beskrifning II. Växjö 1846.
 Wilstadius, G, Johan Christian Zschotzscher. Hans liv och verksamhet som kyrkomålare i Växjö stift, i: Hyltén-Cavalliusföreningens årsbok 1956. Växjö 1956.
 Virdestam, G, Växjö stifts herdaminne, 4. Växjö 1930.
 Wærn Bugge, I, Restaureringen av Älghults kyrka 1967–1968; i: Älghultskronika 1968.
 Älghultskronika, årgång 1–30 (1973). Utgiven av Älghults sockens hembygdsförening.
 Silverstämplarna tydda enligt Upmark, G, Guld- och silversmeder i Sverige 1520–1850, Sthlm 1925, samt Guld- och silverstämplarna, Svenskt silversmede 1520–1850, IV, Sthlm 1963.

Förkortningar

ATA Antikvariskt-topografiska arkivet i VHAA, Stockholm
 inv inventarieförteckning
 inv 1829 en på grund av en kgl förordning 17/4 1828 företagen inventering av forntida minnesmärken i kyrkor och på kyrkogårdar. Protokollen, som fördes av prästerna, utskrevs i flera exemplar, varav en serie förvaras i respektive kyrkoarkiv och en serie i ATA
 KB Kungliga Biblioteket, Stockholm
 K-byrån Kulturhistoriska byråns arkiv, Raä, Stockholm
 KBS K Byggnadsstyrelsens arkiv, Stockholm
 kr prot kyrkorådsprotokoll
 LMS K Lantmäteristyrelsens arkiv, Stockholm
 PÄ Pastorsämbetet
 RA Riksarkivet, Stockholm
 Raä Riksantikvarieämbetet, Stockholm
 räk räkenskaper
 SHM Statens Historiska Museum, Stockholm
 SM Smålands Museum, Växjö
 st prot stämmoprotokoll
 SvK Sveriges Kyrkor, Konsthistoriskt inventarium, utg på uppdrag av VHAA, Stockholm 1912 —

VLA Vadstena Landsarkiv
 VSLB Växjö Stifts och Landsbibliotek
 VHAA K Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien, Stockholm
 vis prot visitationsprotokoll
 ÖIÄ Överintendents Ämbetet (efter 1918 KBS), Stockholm

LANDSKAPSNAMNENS FÖRKORTNINGAR

Bl	Blekinge	Nä	Närke
Bo	Bohuslän	Sk	Skåne
Dr	Dalarna	Sm	Småland
Ds	Dalsland	Sö	Södermanland
Go	Gotland	Up	Uppland
Gä	Gästrikland	Vb	Västerbotten
Ha	Halland	Vg	Västergötland
Hr	Härjedalen	Vr	Värmland
Hs	Hälsingland	Vs	Västmanland
Jä	Jämtland	Ån	Ångermanland
La	Lappland	Ög	Östergötland
Me	Medelpad	Öl	Öland
Nb	Norrbottn		

Summary

The parish of Älgult was one of the largest in the Hundred of Uppvidinge, and is mentioned in several medieval documents. Between 1538 and 1545 the number of holdings was said to be ninety-one. Fifty-eight per cent of the land was tax-free land. Several noble families had estates within the boundaries of the parish.

At the beginning of 1972, Älgult became part of the large municipality of Uppvidinge. Today the parish of Älgult has a population of 3293. There are many small industrial plants—among them glassworks—in the region. The larger centres of population in the municipality are Hohultslätt, Alstermo, Älgult and Fröseke. In addition to the parish church, which is in the middle of Älgult, there is a chapel of ease at Fröseke, erected in 1939.

The present church was built in 1805–1807 when the older one, a medieval timber church, was demolished. The old church, the new one and the chapel at Fröseke are dealt with in separate sections.

The Old Church of Älgult

The old timber church of Älgult was sold by auction and demolished in 1807, when the new church was consecrated. Only the vestry, which is of stone, and therefore considered suitable to be used as a storehouse, was preserved. It still stands in its original situation (fig 61), and is now used as a chapel. The old churchyard is still in use and has been enlarged (fig 78).

No picture of the old church has been found. On the map of the parish of Älgult shown in figure 62, there is only a very schematic and hardly correct picture of the building. To ascertain the ground plan of the church, therefore, excavations were made during the summer of 1973 on the site of the old church (figs 68, 71). It is possible, by means of extant account books, to follow the repairs made to the building from and including the year 1639, and thereby obtain some information on the appearance and furnishings of the church. The more valuable furnishings were transferred to the new church and have therefore been preserved.

The map mentioned above shows that the church was surrounded by a rectangular churchyard, which was enclosed in granite rubble walls with three timber lichgates, one in the west, one in the north and one in the east wall. The west lichgate led to the vicarage, the north one to the road and the east one to the church “yard”, with stables, storehouse and parish meeting-room. The timber bell-tower seems to have stood in the southwest corner of the churchyard, close to the wall. It was of the open trestle type (cf the bell-tower at Granhult) but was enclosed completely in 1754–1756 and was equipped with four sound-holes and a door. The two bells (figs 120, 121) were transferred to the new church when the bell-tower was demolished.

There are no ancient graves in the churchyard. After the old church had been demolished, the site of the church,

except where the chancel had been, was used for graves. On the other hand, some wooden monuments, so-called “lich-trees” or “lich-boards”, which can be seen in the picture of the old churchyard in figure 63, have been preserved. They comprise thirty or so large wooden memorials more or less artistically designed (figs 64, 65). They were carried at the head of the funeral procession and later placed on the grave mound. Most of those preserved date from the end of the 19th century, but the tradition is much older. Even during the present century, this type of grave memorial dominated rural burials. During the 19th century, however, this custom was adversely criticized by clergymen, who considered that “lich-trees” made churchyards look untidy; upright stones were recommended instead.

Building history

I. The medieval church was of timber, with a rectangular nave and a narrower, straight-ended chancel in the east. To this building belonged a stone vestry, north of the chancel, now a chapel. The chancel foundation stones found during the excavations (figs 68, 71) show that the foundations were remarkably robust and of quite a different character from those of the neighbouring church of Granhult, where the sills of the preserved medieval church—one of the very few preserved in Sweden—rest on low, dry-wall foundations. At Älgult mortar was found between the stones as well as in the filling, except for the foundations of the wall of the chancel arch. The undisturbed stones in the northeast corner of the chancel and in the north along the vestry show that the foundations of the chancel and those of the vestry were bonded together, which implies that these two parts of the building were planned at the same time. It is possible that the whole church was to have been built in stone, but that, for financial reasons, timber had to be used instead.

The chancel seems to have been almost square, and was approximately 7,2 m long. The foundations of the nave have been completely destroyed owing to burials on the site, and only in the northeast corner were stones found that may have been part of the foundations. On the basis of these stones the width of the nave may be calculated to have been about 12 m. According to measures made in the 18th century, the total length of the church was c 22,8 m, which implies that the nave was about 16 m long. The great size of the church reflects the size of the parish (cf Granhult Church). The dimensions of the nave imply that both sills and wall timbers must have had joints. The south and the north entrances respectively, mentioned later in archives, were probably original. There was a separate entrance to the chancel in the south. No information is available about the original number and situations of the windows.

The vestry has thick walls with a narrow, round-headed opening towards the chancel. There is a small window in the east wall, in its original position (figs 67, 70). The room

is roofed with an octagonal stellar vault with pointed ribs (fig 75). The vault is of a late medieval type, and is probably original, which means that the church was not built until the latter part of the 15th century. This church therefore probably replaced an older timber church. Since the soil in the chancel had been much disturbed by old burials, it was impossible to ascertain whether the former church had occupied the same site.

II. During the 17th century, the church was said to have been covered entirely with shingles, and to have had porches in front of both the main south entrance and the entrance to the chancel (cf Granhult Church). The enlargement of existing windows and the construction of new ones are also mentioned. No alterations in or enlargements of the church are mentioned during the following century, either. A reconstruction of the plan is shown in figure 72.

III. As early as 1775, the vicar of the parish proposed the erection of a new church, which aroused some opposition among the parishioners. The following year the church was condemned by the hundred court. The building of a new church was postponed, however, and it was not until 1797 that planning for the new church was begun at the request of the bishop of the diocese.

After the timber church had been demolished in 1807, the vestry was used, as mentioned above, as a storehouse. It was restored in 1938 by Paul Boberg and furnished as a chapel, the Chapel of the Holy Cross (fig 74).

Furnishings

I. Very little is known about the medieval furnishings of the church. S Rogberg mentioned in 1748 that there was, in the church, a representation of Saint Sigfrid and "a fragment of an old altarpiece depicting Dionysius as *Ecclesiae Patronus*". The medieval furnishings included also the rood now in the new church (figs 94, 95). The rood, dating from the early years of the 14th century, was, as late as 1648, standing on a rood beam in the chancel arch.

II. Prior to its demolition in 1807, the church, like the neighbouring churches in the hundred, was characterized by rich furnishings in peasant Baroque style (cf Nottebäck, Granhult, Drev, Sjösås). The church interior is said to have been completely covered with paintings, executed by Hans Brachwagen in 1728. Nothing of this remains now, however.

New pews were installed in 1654, and at about the same time the pulpit was made, modernized in 1730 by Sven Segervall. The seating accommodation was later increased by benches in the chancel and galleries in both the west and north parts of the nave.

The objects transferred from the old church to the new one were the above-mentioned rood, the pulpit (figs 60, 96–

98), the hymnboard, also by Segervall (fig 99), the baptismal font donated in 1650 (figs 100, 101), the organ, built in 1748 by Jonas Wistenius, and the two brass chandeliers, one purchased from David Werner of Växjö in 1732 and the other from Elias Fries Thoresson, a bell-founder of Jönköping, in 1760. Several other objects, such as communion plate (figs 103, 104, 107, 108), a bridal crown (figs 109, 110), some textiles (figs 114, 116), and so on, are also still in use.

The New Church of Älghult

The plans and drawings for the new church were executed at the Board of Public Buildings in Stockholm in 1799, probably by Jacob Wulff (fig 86). As usual, for reasons of economy, the Neo-Classical building was simplified, above all in respect of portals and tower (fig 87). Building was begun in 1805, when the foundations were laid, and the whole work was completed by 1807. As already mentioned, some furnishings, etc, were taken from the old church. In 1807, the present altarpiece was donated by Rural Dean Nils Colliander and his wife, Wendla Christina Nordenankar. The frame was made at the same time (figs 92, 93). The altarpiece, which depicts the *Presentation of the Child Christ in the Temple*, was painted in 1765 by Louis Masreliez.

Only minor repairs were made during the 19th century, and the interior was repainted in 1879 (fig 90). In the same year the old organ was replaced by a new one, built by Johannes Carlsson.

The church was restored in 1916, according to plans by Architect G Hagström, Stockholm, and then, among other things, the characteristic ceiling paintings were executed (figs 88, 89). The walls were originally partly decorated, too (fig 91). The present porch in front of the east entrance was also added on this occasion.

In 1937 the church was again restored, this time by Paul Boberg of Växjö, and the furnishings were repainted in paler shades and most of the wall decorations were removed.

Still another restoration was performed in 1968 by Ingeborg Wærn Bugge, Stockholm. Among other things, the old furnishings were conserved and the new paint removed. The pews, etc, were repainted. The pews under the gallery were removed, and in their place a bride chamber, lavatory and storage space were installed (figs 88, 89).

Fröseke Chapel

In 1939, a chapel, financed by funds collected by the Fröseke Chapel Foundation, was erected at Fröseke in the southeastern part of the parish of Älghult. It was designed by Paul Boberg, Växjö (figs 122, 123), of timber and is related to the old timber church tradition of the region. It can seat about 150 persons. The altarpiece and the figure paintings on the pulpit are by Torsten Hjelm, Stockholm.

FÖLJANDE KYRKOR I SMÅLAND HAR UTKOMMIT I SERIEN SVERIGES
KYRKOR, KONSTHISTORISKT INVENTARIUM:

Jönköpings och Huskvarna kyrkor, Sm band I, volym 48.

Kalmar slotts kyrkor, Sm band III: 1, volym 117.

Kalmar Storkyrka, Sm band III: 2, volym 158.

Växjö domkyrka, Sm band IV: 1, volym 137.

Växjö och Öjaby kyrkor, Sm band IV: 2, volym 143.

UPPVIDINGE HÄRAD:

Kyrkorna i Sjösås, Sm band II: 1, volym 114.

Drevs och Hornaryds kyrkor, Sm band II: 2, volym 120.

Dädesjö och Eke kyrkor, Sm band II: 3, volym 126.

Granhults och Nottebäcks kyrkor, Sm band II: 4, volym 149.

Åseda och Älgshults kyrkor, Sm band VI: 1, volym 157.

KINNEVALDS HÄRAD:

Bergunda och Öja kyrkor, Sm band VI: 1, volym 138.

Under utarbetande:

Uppvidinge härad, Kinnevalds härad, Kalmar stadskyrkor.

VOLYM 157

SMÅLAND

Band VI, Häfte 1

Uppvidinge härad

KARTOGRAFISKA INSTITUTET